

**ETNOLOŠKI MLADINSKI
RAZISKOVALNI TABORI
V BELI KRAJINI '85—'88**

Ljubljana 1989

CIP - Katalogizacija v knjigi
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

379.825(497.12):39
39(497.12 Bela Krajina):379.825

ETNOLOŠKI mladinski raziskovalni tabori v Beli Krajini : Podzemelj
1985, 1986, Adlešiči 1987, Dragatuš 1988 / [uredil Andrej Dular]. -
Ljubljana : Slovenski etnografski muzej : ZOTKS, Gibanje Znanost
mladini, 1989 - (Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja ; 1)

0015049728
1. Dular, Andrej

ETNOLOŠKI

mladinski raziskovalni

tabori v Beli Krajini

PODZEMELJ 1985, 1986

ADLEŠIČI 1987

DRAGATUŠ 1988

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

ZOTKS

Gibanje znanost mladini

LJUBLJANA, 1989

Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja

1

ETNOLOŠKI MLADINSKI RAZISKOVALNI TABORI V BELI KRAJINI
Podzemelj 1985, 1986
Adlešiči 1987
Dragatuš 1988

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Izdala: Slovenski etnografski muzej (zanj: dr. Ivan Sedej)
in
ZOTKS - Gibanje Znanost mladini (zanj: Brane Sotošek)

Izdano s finančno pomočjo kulturnih skupnosti Črnomelj in Metlika

Uredil: Andrej Dular
Tehnično oblikovanje: Uroš Ilič
Oblikovanje ovitka in fotografija: Nives Sulič
Naklada: 400 izvodov
Tisk: Formatisk, Ljubljana

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ LJUBLJANA

K E.01 A.04.01
ETNOLOŠKI mladinsk

900900047

COBISS •

Po mnenju republiškega komiteja za kulturo št. 415-311/89 šteje publikacija med proizvode, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

VSEBINA

PREDGOVOR	5
<i>Andrej Dular:</i>	
ETNOLOŠKI MLADINSKI RAZISKOVALNI TABOR	
"BELA KRAJINA 1985" V PODZEMLJU	9
<i>Marinka Dražumerič, Mira Gurovič, Marjana Kos:</i>	
LJUDSKA ARHITEKTURA	15
<i>Nives Sulič:</i>	
PREHRANA MED NOB	17
<i>Marko Terseglav:</i>	
LJUDSKO PESNIŠTVO	23
<i>Marjetka Balkovec:</i>	
ŽENITOVANJSKE ŠEGE IN DRUŽINSKO	
ŽIVLJENJE NA PODROČJU KRAJEVNE SKUPNOSTI	
PODZEMELJ	29
<i>Naško Križnar:</i>	
LISTNICA VIDEO DELAVNICE RAZISKOVALNEGA	
TABORA V PODZEMLJU 1985	37
<i>Eva Križnar: :</i>	
DNEVNIK (mladinski raziskovalni tabor Podzemelj	
1985)	45
<i>Marjetka Balkovec:</i>	
ETNOLOŠKI MLADINSKI RAZISKOVALNI TABOR	
"BELA KRAJINA 1986" V PODZEMLJU	51
<i>Nives Sulič:</i>	
NOŠA MED PREBIVALCI PODZEMLJA IN OKOLICE	
DO KONCA DRUGE VOJNE	55
<i>Marko Terseglav:</i>	
LJUDSKO PESNIŠTVO PODZEMLJA IN OKOLICE	61
<i>Tanja Roženberger in Nataša Žlender:</i>	
KAJ IN KDAJ JEDO V PODZEMLJU IN OKOLICI	71
<i>Nadja Valentinič in Bojana Škafar:</i>	
VEROVANJA V PODZEMLJU IN OKOLIŠKIH VASEH	77
<i>Marinka Dražumerič:</i>	
O LJUDSKEM STAVBARSTVU IN NJEGOVI USODI	83

<i>Andrej Dular:</i>	
PRIDELOVANJE ČEBULE NA GRIBELJSKO - KRASINSKEM POLJU	87
<i>Andreja Brancelj:</i>	
ETNOLOŠKI MLADINSKI RAZISKOVALNI TABOR "BELA KRAJINA 87" V ADLEŠIČIH	97
<i>Tanja Tomažič:</i>	
ŠEGE IN POVEZAVE MED LJUDMI V VAŠKI SKUP- NOSTI	101
<i>Andrej Dular:</i>	
VINOGRADNIŠTVO V ADLEŠIČIH IN OKOLICI	109
<i>Nives Sulič:</i>	
IZSELJEVANJE IZ ADLEŠIČEV IN OKOLICE	117
<i>Marko Terseglav:</i>	
LJUDSKO PESNIŠTVO ADLEŠIČEV IN OKOLICE	127
<i>Marjetka Balkovec:</i>	
DRUŠTVA IN DRUŽABNO ŽIVLJENJE NA PODROČJU KRAJEVNE SKUPNOSTI ADLEŠIČI	137
<i>Andreja Brancelj:</i>	
ETNOLOŠKI MLADINSKI RAZISKOVALNI TABOR "BELA KRAJINA 88" V DRAGATUŠU	147
<i>Tanja Tomažič:</i>	
ŠEGE IN ROMARSTVO	149
<i>Andrej Dular:</i>	
DROBCI O VINOGRADNIŠTVU V DRAGATUŠKI OKOLICI	157
<i>Ljudmila Bras:</i>	
OBRT IN ROKODELSTVO	161
<i>Nives Sulič:</i>	
IZSELJENSTVO V DRAGATUŠU IN OKOLICI	165
<i>Marjetka Balkovec:</i>	
POROČILO SKUPINE, KI JE PREUČEVALA ŽIVLJENJE IN DELOVANJE GASILSKIH DRUŠTEV	173
<i>Andreja Brancelj:</i>	
NEKAJ UGOTOVITEV O LJUDSKI UMETNOSTI DRAGATUŠA IN OKOLICE	179

PREDGOVOR

Delo mladinskih raziskovalnih taborov v Beli Krajini je bilo vedno povezano s publiciranjem zbranega terenskega gradiva, ki so ga dopolnjevali rezultati kabinetnih raziskav. Gradivo ni služilo samo strokovnim namenom, ampak je predvsem zapolnjevalo vrzeli v tako imenovani poljudni, domoznanski literaturi Bele krajine.

Zato ni čudno, da so bile doslej izšle publikacije o mladinskih raziskovalnih taborih (Vinica, Semič in Suhor nad Metliko) vselej najbolj sprejete ravno med prebivalci v okoljih, kjer so bili tabori organizirani. Pravzaprav je bilo natisnjeno gradivo o vseh zgoraj omenjenih krajih prvi obsežnejši pregled arheoloških, zgodovinskih, geografskih, bioloških, umetnostno zgodovinskih in etnoloških podatkov in dognanj v eni knjigi. Takšno gradivo pa je nadvse uporabno tudi za šole in turiste, ki obiskujejo Belo krajino.

Od leta 1985, ko so bili v Beli krajini organizirani zgolj etnološki mladinski raziskovalni tabori, je "izdajateljska" dejavnost popustila. Vzroki za to so bili osebni in splošni. Predvsem se je zakasnilo pisanje poročil, pa tudi dejstva, da za tisk ni bilo dovolj denarja, ne gre zanemariti. Na pomoč nam je priskočil Slovenski etnografski muzej iz Ljubljane, ki je z izdatno finančno podporo omogočil tiskanje.

Z izdajo te knjige se uresničuje tudi dolgoletna želja delavcev Slovenskega etnografskega muzeja, da bi poleg revije Slovenski etnograf izdajali muzejsko etnološko periodično publikacijo (Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja), ki bi prinašala predvsem etnološko terensko in arhivsko gradivo. Knjiga o belokranjskih taborih je prvi zvezek iz omenjene serije.

Gradivo vsakega belokranjskega etnološkega tabora pomeni zaključeno celoto, saj naj bi prvotno izsledki terenskega in kabinetnega dela za vsak tabor izšli v samostojni izdaji.

S publikacijo, ki je pred vami, poskušamo poravnati naš večletni dolg prijaznim Belokranjcem v Podzemlju, Adlešičih in Dragatušu, kakor tudi vsem tistim po številnih vaseh, ki so nas prijazno sprejeli in nam potrpečljivo odgovarjali na naša vprašanja.

PODZEMELJ

1. – 7. julij 1985

PODZEMEL

1. 1. 1912

Andrej Dular

ETNOLOŠKI MLADINSKI RAZISKOVALNI TABOR "BELA KRAJINA 1985" V PODZEMLJU

Mladinski raziskovalni tabori so strokovno organizirana in pod strokovnim vodstvom mentorjev vodena oblika mladinskega raziskovalnega terenskega in kabinetnega dela. Vsako leto jih v različnih krajih Slovenije organizira Republiški koordinacijski odbor gibanja Znanost mladini iz Ljubljane.

Namen taborov je, da se mladi raziskovalci (osnovnošolci višjih razredov in dijaki srednjih šol) seznanijo z različnimi znanstvenimi disciplinami, njihovimi raziskavami, metodologijo in metodo dela. Ker se teoretična načela strok neposredno prenašajo v prakso in preverjajo v konkretnih situacijah, nudijo tabori mladim raziskovalcem najbolj neposreden stik s strokovnim delom. Spodbujajo jih h kreativnemu razmišljanju in samoiniciativnosti, pa tudi k razmišljanju o bodočem poklicu. Organizirani med šolskimi počitnicami so tabori tudi razvedrilo, ki jih spremljajo bogata doživetja in spoznanja ob stiku z novimi kraji in ljudmi.

Mladinski raziskovalni tabori imajo v Beli krajini že večletno tradicijo. Tako so bili organizirani leta 1979 in 1980 v Vinici, leta 1981 in 1982 v Semiču in leta 1984 na Suhorju pri Metliki.

Bili so večdisciplinarni, saj so na njih sodelovali mentorji arheologi, biologi, etnologi, geografi, zgodovinarji in umetnostni zgodovinarji ter zoologi. Lanskoletni mladinski raziskovalni tabor, ki je potekal v Podzemlju pri Metliki od 1. do 7. julija 1985 pa je bil za razliko od prejšnjih taborov namenjen zgolj etnologiji.

Dvajset dijakov in mentorjev, ki se je zbralo v podzemeljski osnovni šoli, se je razdelilo na pet delovnih skupin, in sicer za ljudsko arhitekturo, prehrano, šege, pesništvo in video delavnico. V vsaki skupini so delali poleg mentorja še dva ali trije dijaki, kar je bilo za delo na terenu zelo ugodno. Večina delovnega časa je bila namenjena terenskemu delu, se pravi zbiranju gradiva v posameznih vaseh podzemeljske krajevne skupnosti pa tudi v vaseh na Hrvaškem.

Skupina za arhitekturo je raziskovala starejše stanovanjske in gospodarske objekte, zanimale pa so jih tudi spremembe, ki jih je povojni čas prinesel v stanovanjsko bivalno okolje. Člani te skupine so na konkretnih primerih odkrivali in zarisovali tlorisne zasnove poslopij in funkcije posameznih prostorov, zanimale pa so jih tudi konstrukcijske posebnosti in gradbeni materiali.

Člani skupine za prehrano so odkrivali preskrbovalne načine in prehranjevalne navade ljudi v vaseh okrog Podzemlja v času med drugo svetovno vojno. Ugotavljali so zanimive oblike medsebojne pomoči vaščanov in trgovanje z živili preko Kolpe s sosednjimi Hrvati.

Skupino za šege so zanimale predvsem ženitovanjske šege in družinsko življenje v vaseh. Člani skupine so primerjali šege v posameznih krajih, zanimale pa so jih tudi spremembe, ki so v ženitovanjskih običajih nastale po drugi svetovni vojni. Ugotavljali so pogostnost mešanih zakonov med prebivalci na obeh bregovih Kolpe, kakor tudi način življenja mešanih slovensko hrvaških družin.

Skupina za ljudsko pesništvo je v vaseh okrog Podzemlja, Krasinca in Gribelj povpraševala po ljudeh, ki bi znali povedati kaj o petju na vasi nekoč in danes. Člani skupine so ugotavljali pevski repertoar posameznega pevcu ali pevke, obenem pa iskali vzroke za spreminjanje in tudi upadanje pesemske kulture. Raziskovali so belokranjsko ljudsko pesem in ob posameznih primerih, ki so jih zapisali na terenu, razčlenjevali njihove oblikovno stilistične značilnosti in posebnosti.

Peta skupina etnološkega tabora v Podzemlju pa je bila svojevrstna novost tako po obsegu tematike, ki se je je lotevala, kakor tudi po metodi, ki jo je uporabljala pri svojem delu. Video delavnica, katere člani so pri delu na terenu uporabljali kot "zapisovalni instrument" video kamero in rekorder, se doslej na mladinskih raziskovalnih taborih še ni pojavila. Člani te skupine so posneli na taboru dve triurni kaseti intervjujev s 33 informatorji; snemali pa so v 15 krajih od Podzemlja pa vse do Vinice. (glej članek Naška Križnarja - Video kamera v rokah mladih, objavljen v Pionirju 4, dec. 1985). Posneto dokumentarno gradivo, ki je zaradi svoje neposrednosti in živosti zelo dragoceno, govori o poljedelstvu, živinoreji, ribištvu, mlinarstvu, prehrani, glasbi, petju in plesu, interdisciplinarnih odnosih itd.

Skupine so pri svojem delu na terenu uporabljale metodo neposrednega opazovanja in intervjuja, poleg zapisovanja gradiva v terenske zvezke, so uporabljale za dokumentiranje še fotografske aparate, magnetofon in video kamero.

Ob večerih so se udeleženci tabora zbrali v učilnici in drug drugemu predstavili dnevno terensko delo. Zlasti instruktivne in zanimive so bile projekcije video delavnice.

*Priprava na terensko delo, Podzemelj 1985
(Foto: Nives Sulič)*

Ob koncu tabora so udeleženci predstavili domačinom rezultate enotedenskega terenskega dela. Za razliko od prejšnjih taborov, ko so bili rezultati predstavljeni v obliki razstave, so dijaki in mentorji pripravili izbran "TV program" z najbolj zanimivimi terenskimi posnetki, dijaki pa so pripravili tudi sumarna poročila. Šolska avla, v kateri je bila predstavitev, je bila premajhna za številne domačine - informatorje, ki so želeli videti "svoj nastop" na televizijskem ekranu.

Živa povratna informacija o terenskem delu je imela ob koncu tabora dvojni pomen. Mladim raziskovalcem je pokazala, da njihovo delo ni namenjeno le suhoparnim znanstvenim analizam in ozkemu krogu strokovnjakov, ampak tudi nosilec sporočila - informatorjem. Domačinom pa je pokazala, da sta njihova kultura in vsakdanjik zanimiva in vredna zapisa, četudi v drobni brošuri in na magnetnem traku.

Lanskoletni mladinski raziskovalni tabor pa je hotel biti tudi predpriprava za slovensko hrvaške etnološke paralele decembra 1985 v Karlovcu. Mentorjem etnologom je dal možnost, da so raziskovali tisto problematiko, ki je bila obravnavana v Karlovcu. Lahko so dopolnili že zbrano in znano gradivo z območja Bele krajine in hrvaškega Obkolpja z novimi podatki. Žal je na taboru zbrano gradivo ostalo (z izjemo video gradiva) na karlovškem posvetovanju nepredstavljeno. Zato pa so terenski delovni posnetki, ki jih je s svojo skupino posnel Naško Križnar, vzbudili v sicer poznih večernih urah prvega dne paralel v Karlovcu izredno ugodne in pohvalne pa tudi polemične odmeve. Posnetki so pokazali na tiste problemske sklope in aktualne etnološke teme, ki bi se jih etnologi na mejnih področjih morali lotevati s polno mero zavzetosti in strokovne odgovornosti. Med te sodijo v prvi vrsti mednacionalni odnosi v vseh pojavnih oblikah.

Pestrost tematike, ki se je s tem odpirala, je morda botrovala odločitvi, da bi naslednje etnološke paralele spet potekale na področju Bele krajine in hrvaškega Obkolpja. K taki odločitvi je nedvomno prispevala tudi video delavnica lanskoletnega etnološkega mladinskega raziskovalnega tabora v Podzemlju.

V Metliki, maja 1986

SEZNAM UDELEŽENCEV

Skupina za STAVBARSTVO:

- Marinka Drazumerič, dipl. etnolog, mentor
- Mira Gurovič, Srednja šola tekstilne usmeritve Metlika, Veliko Lešče 9, 47285 Radatoviči
- Marjana Kos, Srednja družboslovna šola, Kvedrova 10, 61000 Ljubljana

Skupina za PREHRANO:

- Nives Sulič - Dular, dipl. etnolog, mentor
- Suzana Gorjanc, Srednja šola tekstilne usmeritve Metlika, Češča vas 20, 68000 Novo mesto
- Zvonka Pleteršek, Srednja družboslovna šola Ptuj, Mihova 60/a, 62326 Cirkovce
- Anica Žlogar, Srednja šola tekstilne usmeritve Metlika, Bereča vas 4, 68331 Suhor

Skupina za LJUDSKO PESEM:

- Marko Terseglav, mag. slavist, mentor
- Marjeta Avguštin, Naravoslovni srednješolski center Nova Gorica, Trg 25. maja 13, 65212 Dobrovo v Brdih
- Andreja Markovič, Naravoslovni srednješolski center Nova Gorica, Grajska 27, 65212 Dobrovo v Brdih
- Natalija Zalar, Srednja družboslovna šola Ljubljana, Ljubljana Polje, Cesta XLVI/5, 61260 Ljubljana - Polje

Skupina za ŠEGE:

- Marjetka Balkovec, štud. etnologije, mentor
- Mateja Gomolj, OŠ Metlika, Trg svobode 4, 68330 Metlika
- Adela Žigert, Srednja naravoslovna šola Maribor, Frkova 15, 62000 Maribor

Skupina VIDEO DELAVNICA:

- Naško Križnar, dipl. etnolog, mentor
- Jožica Blas, Srednja šola za trgovsko dejavnost Celje, Titova 18, 61433 Radeče
- Janja Pičenko, Srednja družboslovna šola Ptuj, Zabovci 6, 62281 Markovci
- Eva Križnar, OŠ Stražišče, Križnarjev trg 1, 64000 Kranj

Tehnični vodja:

- Tomo Vugrin, dipl. geograf

Organizacijski vodja:

- Andrej Dular, dipl. etnolog

Marinka Dražumerič, Mira Gurovič, Marjana Kos

LJUDSKA ARHITEKTURA

Predstavila vam bi delo skupine, ki je raziskovala ljudsko arhitekturo in pri tem obiskala naslednje vasi: Zemelj, Grm, Otok, Škrilje, Kapljišče, Boršt, Podzemelj in Prilozje.

Po prihodu v vsako vas smo si pozorno ogledale vsako hišo. Opazile smo, da so v vsaki vasi stavbe, ki so nastale v različnih časovnih obdobjih. Najstarejše so iz sredine 19. stoletja. Najstarejša hiša, ki smo jo eviden-tirale, je iz leta 1841 in stoji v vasi Otok. Nekatere stanovanjske hiše niso doživele nobenih sprememb.

V KS Podzemelj razdelimo kmečke hiše v dve skupini:

- podkletene t.i. pribrežne in
- pritlične - nepodkletene.

Pri podkletenih je klet zidana iz kamna, (hlev, klet). Bivalni del pa je običajno lesen, ponekod obit z deščicami, in ometan.

Bivalni del pa je razdeljen na:

- vežo, ki rabi za kuhanje,
- prvo hišo, v kateri se odvija celodnevno življenje in delo (predenje, tkanje, ličkanje koruze, čiščenje fižola...). Ponoči so tu spali otroci, teta, stara mama... in
- zadnjo hišo - največkrat je rabila za spalnico staršev, ponekod je imela gospodarsko funkcijo.

Podstrešje so uporabljali za sušenje koruze, fižola in za spravilo pšenice. K domačiji poleg stanovanjske hiše sodijo hlev, pod - skedenj, svinjak, kašča. Danes so redke hiše, ki so ohranile črno kuhinjo (primer je Štravsova domačija v Prilozju), slamnato streho in tradicionalno raz-poreditev prostorov.

Po zadnji vojni je večina hiš doživela temeljite spremembe, ki se kažejo v zunanjem videzu: večja okna, nova vrata, sprememba kritine (slamo je zamenjala opeka), izginile so črne kuhinje, sodobni štedilniki

nadomeščajo odprta ognjišča. Opazili smo, da so bile spremembe številnejše zlasti v dveh časovnih obdobjih, in sicer v letih po drugi svetovni vojni in v obdobju zadnjih desetih let.

V letih po drugi svetovni vojni je bilo največ popravil in prilagajanja stare arhitekture novemu načinu življenja.

V zadnjih desetih letih stara arhitektura vse bolj izumira. Stare kmečke stanovanjske hiše nadomeščajo nove, večje, ki so zgrajene po tipskih načrtih. V primerjavi s starejšimi ljudskim stavbarstvom, ki se je prilagodilo okolju in se izredno vključilo v dane naravne pogoje ter bilo prilagojeno kmečkemu načinu življenja in dela, sedaj nastajajo nove zgradbe, ki se ne vključujejo v že obstoječo maso neselja. Današnji objekti so zgrajeni po tipskih načrtih, ki so enaki za mesta in vasi po celi Sloveniji.

V osmih od dvanajstih evidentiranih hiš še stanujejo (od teh so bile vse razen ene delno predelane). Štiri stanovanjske hiše so nenaseljene; od teh rabijo tri kot skladišče za orodje, nerabne predmete, garažo oz. kaščo, ena hiša pa je namenjena za vikend. Nekaj objektov nameravajo lastniki porušiti, saj so v bližini zgradili novo hišo.

Po enotedenskem spoznavanju ljudskega stavbarstva smo ugotovili, da so stari objekti zapisani propadu. Predlagamo, da se ohrani vsaj en primer značilne domačije v tem predelu Bele krajine, kajti le tako bomo lahko spoznali in primerjali stari način življenja z današnjim.

Nives Sulič

PREHRANA MED NOB

Gradivo je bilo zbrano kot del gradiva za referat na etnološkem posvetovanju z naslovom Hrvatsko-slovenske etnološke paralele, ki ga slovenski in hrvaški etnologi prirejajo vsako leto. Leta 1986 je potekalo v Karlovcu. ⁽¹⁾ Skupina za prehrano je zbirala podatke s pomočjo usmerjenega razgovora in dodatne literature v treh vaseh metliške občine, to je v Podzemlju, Gradcu in na Krasincu. Večino podatkov smo dobili od medvojnih terenskih delavcev, od ljudi, ki so vojni čas doživljali z zornega kota otroka ali mladostnika, in od mlinarice s Krasinca.

Prehrana je tisti element materialne kulture, ki je najtesneje povezan z gospodarstvom in se razlikuje v različnih zgodovinskih obdobjih in geografskih območjih. Poleg različnih klimatskih razmer vplivajo na vrsto prehrane, način njenega uživanja in na način njene priprave tudi različne verske zapovedi, gmotni položaj prebivalstva, najrazličnejše norme in vrednote, ki so s hrano povezane. Zato prav prehrana in vsi elementi, ki se nanjo nanašajo, v dobršni meri odsevajo določeno kulturno okolje in način življenja in so kot taki izredno zanimivi za etnologe. Prav tako se močno razlikuje vrsta prehrane v različnih zgodovinskih okoliščinah, in vojna je prav gotovo izjemno obdobje, ki je zaradi svojih specifičnih okoliščin močno porušila ustaljene navade v izbiri hrane in njenem uživanju. Zato nas je zanimalo, kaj vse je vplivalo na spremenjene prehrabene navade, preskrbo z živili, podobo jedilnikov v teh izjemnih okoliščinah. Na nekatera vprašanja smo v slabem tednu terenskega dela dobili odgovore, druga pa bi lahko pojasnila šele dodatna, poglobljena raziskava.

Ker so bili prebivalci obravnavanih vasi pretežno kmetje, prave lakote niso trpeli niti v spremenjenih življenjskih razmerah po okupaciji Italijanov leta 1941. Preskrbovalni zavod Prevod iz Ljubljane, ki je bil osrednji preskrbovalni zavod za vso Ljubljansko pokrajino, je pošiljal hrano v centralno skladišče v Črnomelj, od tam pa so jo razdeljevali trgovcem po Beli krajini. Italijani so kmalu po okupaciji uvedli živilske nakaznice. Do njih so bili upravičeni vsi, vendar pa so bila pravila za dodeljevanje različnih vrst nakaznic zelo stroga. Tako lahko beremo v

navodilih za izdajanje živil iz začetka leta 1942 naslednje: "Kruh, krušno moko in koruzno moko morajo trgovci izdajati po količinah, označenih na dnevnih obrokih. Stalni gostje gostinskih obratov morajo predno dobe živilske nakaznice, javiti občinam, da so stalni gostje. Občine jim izdajo živilske nakaznice brez odrezkov za maščobe, ki jih odvzamejo, in si to zabeležijo. Kar zadeva hranilne maščobe zadostuje, da ima kdo na zalogi eno samo vrsto maščob, pa ne more in ne sme dobiti odrezkov za nobeno izmed maščob".⁽²⁾

Kljub temu pa glavnih živil, predvsem testenin in riža, ki so jih Italijani v velikih količinah dovažali iz Italije, ni primanjkovalo. Dovolj je bilo tudi sladkorja, čeprav se ga je dobilo le na nakaznice. Sol in začimbe so se dobile v prosti prodaji in niso bile racionirane.

Strogo pa je bil omejen zakol prašičev. Prehranjevalni zavod visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino je zato v oktobru 1942 izdal več dopisov: "Število prašičev na določeno število družinskih članov je ostalo nespremenjeno, se pravi en prašič na 5 oseb. Dodana je določba, da družina z nad 15 družinskimi člani lahko zakolje 4 prašiče. Rejci so zavezani zaklati prašiča 15 dni po izdaji dovolilnice. Slanino mora rejec oddati v 48 urah po zakolu. Rejci, ki iz kateregakoli razloga slanine ne bodo mogli oddati, bodo morali oddati 75% čiste masti občinskemu prekrbovalnemu uradu direktno... Prekrški storjeni pri klanju prašičev se bodo strogo kaznovali z denarno globo 500 do 5000 lir, v hujših primerih pa tudi z zaporom do dveh mesecev."⁽³⁾

Slanino je odkupoval za to določen zbiralec in zanjo kmetom plačeval po 13.30 lir za kilogram. Zaradi tega so kmetje klali na skrivaj: "Prašiča smo ubili v gozdu, tajno, z ustrelitvijo," nam je povedala informatorka iz Gradca. Mast so potem zakopali, največkrat pod senik, da v primeru požara ne bi zgorela. Meso so dali v razsol in ga nato dimili, da se je ohranilo dalj časa.

Pred drugo vojno in tudi med vojno so v kmečkih gospodinjstvih za zajtrk najpogosteje jedli koruzne žgance, močnik, tudi kruh in belo kavo ali mleko. Kruh je bil zmesni, iz koruzne in ječmenove moke. V opoldanskem času so bile na mizi razne enolončnice iz kislega zelja, repe, fižola, kolerabe, krompir ali krompirjeva juha. Večerjali so močnik, krompir, žitno kašo, solato. Meso so jedli le ob največjih praznikih, pri marsikaterem kmetu le za božič in veliko noč, ali pa so ga pripravili za

delavce, ki so pomagali pri kmečkih opravilih. Kruh so pekle gospodinje največkrat doma, saj v Podzemlju ni bilo trgovine, na Krasinec pa je hodil pek iz Črnomlja. "Matere so otrokom velikokrat spekle manjše hlebčke kruha. Vsak je dobil svojega in potem so tekmovali, kdo bo imel hlebček dalj časa. Tako so matere dosegle, da so otroci pojedli manj kruha," se spominja gospodinja iz Podzemlja.

Špecerijsko trgovino je imel le Gradac, ki je bil razvit obrtniški kraj in je bilo povpraševanje po živilih zato večje. Krasinčani so po potrebi hodili v trgovino na hrvaško stran, saj je bila bližja.

Nekoliko drugačen je bil jedilnik v premožnejših družinah, na primer pri trgovcu iz Gradca ali mlinarju iz Krasinca. Za zajtrk je bila bela kava, bel kruh, tudi marmelada. Ob koncu tedna je bila na mizi govedina ali pečena kokošina, zvečer klobase ali krompir z ocvirki.

Italijani so imeli svojo postojanko v Podzemlju. Tu so imeli tudi skladišče hrane. Da bi se prikupili ljudem, so skušali pridobiti otroke za svojo mladinsko organizacijo in so organizirali kuhinjo. V njej so delili kosila, vendar pa je tja hodilo tako malo otrok, da so kuhinjo kmalu ukinili.

Po pripovedih informatorjev so Italijani pri vaščanih zamenjevali riž in moko za pijačo, kupovali kokoši in jajca in streljali vrabce in vrane. V Kolpi so lovili ribe. "Moj oče je bil lovec in je često zamenjaval zajce za municijo. Nekemu Italijanu je trikrat prodal iste golobe, ki so se vsakokrat vrnili k njemu, in v zameno dobil makarone in riž. Ko pa je Italijan odkril prevaro, se je razjezil. Oče se je odkupil z zajcem in Italijan ga je ponosno nesel skozi vas," je povedala gospodinja iz Gradca.

Vaščani so organizirali pomoč za družine, ki so imele gospodarja v partizanih. Nekatere družine so dale del svoje zemlje v najem, saj je številčno osiromašene niso mogle same obdelovati. Poleg italijanske štivre (davka) so vaščani plačevali tudi partizanski davek: "Prišlo je povelje in cela vas je morala zbrati krompir, repo, kruh, fižol, žganje. Za partizane smo zbirali tudi cigarete," se spominja neki informator. Skrivaj so pobirali tudi članarino za OF, ki je znašala 20 lir. Zato ni čudno, da je visoki komisariat za Ljubljansko pokrajino februarja 1942 poslal vsem državnim in samoupravnim uradom Ljubljanske pokrajine sporočilo: "V

državnih, pokrajinskih in samoupravnih uradih se še nadalje vršijo akcije (nabiralne), ki niso dovoljene in so namenjene v protidržavne svrhe." ⁽⁴⁾

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 redne dobave hrane ni bilo več, zato je kmalu začelo primanjkovati soli, olja, sladkorja in kave. "Ko je Italija kapitulirala, so za Italijani ostale velike zaloge hrane. To so potem prevzeli partizani, ki niso dovolili, da bi si ljudje nekontrolirano prisvajali živila. Čakali so na mostu in če so koga zasačili, so mu hrano odvzeli," je povedala nekdanja skojevska sekretarka.

Zaradi pomanjkanja nekaterih živil so ljudje začeli pripravljati najrazličnejše nadomestke. Kavno so kuhali iz praženega ječmena ali soje. Iz prosa in zavrelega mošta so naredili kvas, solato pa so namesto z oljem belili z ocvirki. Namesto olja so uporabili tudi gosjo mast, ker se ni strdila. Jedi so sladili s saharinom, če so ga dobili. Zato je pričelo cveteti tihotapljenje s soljo, sladkorjem in tobakom. Vaščani so po sol hodili v Stari trg, do katerega so sol pripeljali s Primorskega. S Hrvaškega so tihotapili tudi konje. Prav tako je cvetelo prekupčevanje s cigaretami drava, ki so jih prodajali po kosih. Kupci niso plačevali v denarju, marveč v blagu. Po pripovedovanju informatorja so za kilogram sladkorja odšteli kar deset kil koruze.

Okoliški mlini so mleli tudi med vojno, saj so kmetje pekli svoj kruh. Mlinarji so za mletje dobili merico, za 25 kil moke je tako kmet oddal mlinarju dve kili. Mlini so ves čas oddajali tudi moko za partizane. Ti so organizirali nabiralne akcije za svoje enote in bolnice. OO OF za Belo krajino je KO OF in Gospodarskim komisijam poslal v marcu 1944 tole sporočilo:

"Razen boja z orožjem je tudi boj na gospodarskem polju - najbolj pereče vprašanje NO gibanja. Poleg prehranjevanja vojaških enot (komande mest in delavnice) je treba delno preskrbovati s prehrano tudi 3 vojne bolnice. Za 15 dnevno prehrano vojnih enot je potrebno: 10.000 kg krompirja, 900 kg enotne moke, 350 kg ješprena, 3.500 kg koruze, 450 kg fižola, 3.500 kg sena." ⁽⁵⁾

Po italijanski kapitulaciji so se v Podzemlju nastanili angleški padalci, kajti bližnja vas Otok je bila skupaj s Krasincem evakuacijska baza za ranjence in na Otoku so pogosto pristajala letala. Padalci so svoja padala zamenjavali za hrano. Ženske, ki so jim prale perilo, so v zameno dobile kavno.

Zelo razvita je bila blagovna menjava med vasjo in mestom. Vaščani so v večja mesta, tako v Metliko in Črnomelj, nosili svoje pridelke in jih zamenjavali za obleko in obutev. "V mesto sem nesla mast, moko, jajca in metle ter krtače, ki sem jih sama naredila, in jih zamenjevala za obleko in čevlje," se spominja informatorka iz Podzemlja.

Pričela je prihajati tudi pomoč od zaveznikov. Poleg obleke, obutve in zdravil so bila v njihovih paketih tudi živila: kava, kakav, mesne konzerve, olje v pločevinkah, mleko v prahu in jajca v prahu, ki se jih je oprijelo ime Trumanova jajca.

Po osvoboditvi so bile znova uvedene živilske nakaznice, dokler se niso razmere normalizirale.

Opombe:

- 1) Gl. članek Andreja Dularja: Prehrana prebivalcev med NOB v Metliki. Etnološka tribina 9, Zagreb 1986, str. 83 - 87
- 2) Mapa 277, arhiv Belokranjskega muzeja v Metliki
- 3) Mapa 288, arhiv BMM
- 4) Mapa 277, arhiv BMM
- 5) Mapa 132, arhiv BMM

Informatorji:

Ivana Jurečič, roj. 1908, gospodinja, Podzemelj
Malči Pezdirc, roj. 1932, gospodinja, Podzemelj
Tončka Selič, roj. 1928, gospodinja, Podzemelj
Marija Fortun, roj. 1909, upok. mlinarica, Krasinec
Jože Sladič, roj. 1909, upokojenec, Krasinec
Zofka Bajc, roj. 1913, gospodinja, Gradac
Heda Kovačič, roj. 1919, upokojenka, Gradac
Zdenka Šušteršič, roj. 1925, upokojenka, Gradac
Franc Šušteršič, roj. 1936, miličnik, Gradac

Marko Terseglav

LJUDSKO PESNIŠTVO

Naša skupina, ki jo sestavljamo Natalija Zalar, Andreja Markočič in Marjeta Avguštin, je pod mentorstvom Marka Terseglava zbirala podatke s področja ljudskega pesništva.

Obiskali smo več vasi v okolici Podzemlja (Zemelj, Otok, Griblje, Krasinec, Geršiči, Kapljišče, Škrilje, Boršt) in se v vsaki pri informatorjih pozanimali za ljudi, ki bi nam o petju na vasi nekoč in danes lahko povedali kaj več. Navadno so bili na začetku bolj zadržani, svoje poznavanje pesmi so hoteli kar nekako zatajiti, češ da so navadne. Predvsem mlajši bi se radi postavili z današnjimi pesmimi narodno-zabavnih ansamblov in kar precej časa in truda je bilo potrebno, da smo jih prepričali, da nas zanimajo tudi tiste "ta stare". Le tako smo ugotovili, kakšen je njihov pevski repertoar. Izkazalo se je, da je bilo petja pred vojno več. S spremenjenim načinom življenja in izumrtjem ljudskih običajev po vojni so namreč odšle v pozabo tudi pesmi, ki so se pele ob le-teh.

Razlogi, zakaj so ljudsko pesem ljudje včasih bolj potrebovali, bi bili lahko tudi naslednji:

- ljudje niso poznali televizije, veliko niti radia,
- ob kmečkih opravilih (žetev, setev, košnja, ličkanje) se je zbralo večje število ljudi, saj strojev še niso imeli, prav take priložnosti pa so bile kot nalašč za prepevanje, pripovedovanje starih bajk in pripovedk, urokov ...

Da danes ljudje ne pojejo več toliko, se pogosto navaja kot glavni krivec spremenjen okus - nove glasbene vrednote pri mlajših generacijah, predvsem pa pomanjkanje časa. Glede na to, da je tega prav tako primanjkovalo tudi v preteklosti, pa lahko sklepamo, da je kmečkemu človeku ljudska pesem pomenila veliko več - verjetno edino razvedrilo po dolgem in naporinem delu, medtem ko so jo danes v pretežni meri izpodrinili radio, televizija, gostilne, kino...

Delo na področju ljudskega pesništva je vsekakor zelo zanimivo, še toliko bolj pa se nam je zdelo ravno v Beli krajini, o kateri do sedaj nismo vedeli kaj dosti.

Preden smo se posvetili značilnostim, ki opredeljujejo belokranjsko ljudsko pesem, smo se najprej seznanili s splošnimi značilnostmi ljudske pesmi:

- ponavljanje (dajte, dajte, darovajte; bog daj, bog daj; Lepa Anka kolo vodi - 4 x),
- ljudska števila (tri ptičice; eno drevce mi je zraslo),
- ukrasni pridevki (zelen travnik; črne oči; mlada nevesta; visoke planine; zeleni Jurij; sladke sanje; mlad pastirček),
- narečno obarvana besedila (oj, Marička, peglaj; zlato jabuko; pobelego polje ovcam; došel je Zeleni Jurij; škrinco vam pelamo),
- pri nekaterih pesmih je zanimivo neskladje med melodijo in besedilom - poznamo otožna besedila z živahnim napevom in obratno, kar je posledica tega, da melodiji niso prilagajali vsebino besedila,
- slovanska antiteza, katera je v vseh svetovnih leksikonih opredeljena kot specifična za naše področje; sestavljena je iz dveh ali več vprašanj, ki jim sledi zanikanje in na koncu pravi odgovor.

V Beli krajini se pojavljajo ljudske pesmi, znane tudi drugod po Sloveniji – podoben pevski repertoar.

Posebnosti belokranjske ljudski pesmi pa so:

- bolj ohranjeno starejše izročilo (obredne pesmi: svatovske in kresne pesmi) v primerjavi z ostalo Slovenijo,
- majhen tonovski obseg (3 - 5 tonov), ki je značilen za stare belokranjske pripovedne pesmi, pri katerih je pomembno sporočilo, zato melodija teži k poenostavljanju in
- umirjen ritem.

Ljudske pesmi so nastajale tako iz notranjega razpoloženja kot tudi zaradi neke funkcije (obredi, verovanja, običaji), zato jih lahko razdelimo v več motivnih krogov (ženitovanske, vasovalske, kresne pesmi, pesmi za lepo vreme, uspavanke, pesmi ob odhodu fantov v vojsko ali ob mrliču).

1. **PRIPOVEDNE PESMI** – najznačilnejše so balade, pri katerih je pomembno sporočilo, zato je melodija enostavna, ritem pa umirjen.

2. OBREDNE PESMI

a) *Ženitovarijske pesmi* – to so pesmi, ki so jih peli (in se pojejo tudi še dancs) ob ženitvi fanta ali dekleta. Nekatere pesmi so peli dekletu, ko je odhajalo zdoma, ob samem prevozu bale, ob poslavljanju ... Sama poroka je trajala dva dni – prvi dan pri nevesti, naslednji dan pri ženinu. Peli so številne ljudske pesmi, nekatere med njimi so bile namenjene ženinu oziroma nevesti. Veliko je bilo zdravic, ki so jih peli in ponavljali za vsakega svata posebej tudi po več ur. Posebne vrste zdravic so tudi skušnjavke. Pred ženina in nevesto so postavili krožnik, na katerem sta bili prekrižani dve kokošji glavi. Mladoporočencema so zapeli pesem, le-ta sta se morala poljubiti; skušnjavke so se nato nadaljevale pri ostalih svatih, razvrščenih po parih. Na porokah so imeli tudi godce, najpogosteje sta bila to harmonikaš in klarinetist. Plesali so staro polko, novo polko, valček, pogost je bil tudi puštrtanc – fant je vrgel pred izvoljenko puštr - vzglavnik, moral jo je poljubiti in z njo zaplesati.

b) Lep primer belokranjske ljudske pesmi so *kresne pesmi*. Na kresni večer so hodile kresnice od hiše do hiše in prosile za dobro letino, zdravje ... Kresnice so bila mlada dekleta, oblečena v belo obleko. Pele so kresne pesmi, ena najpogostejših je "Bog daj, Bog daj, dober večer". Dobila so darove, najpogosteje jajca, nato pa so se pridružile fantom, ki so kurili kres. Kresovanje je star ljudski običaj, ki vse bolj izginja v pozabo.

3. **DOMOLJUBNE PESMI** - značilna in priljubljena za podzemeljski okoliš je po celi Sloveniji znana, a prilagojena ljudska pesem "Prelepa je podzemeljska fara", kar kaže na navezanost na domači kraj in ljudi.

4. Zanimive so tudi pesmi, ki so jih peli pri raznih opravilih, kot so žetev, ličkanje, na polju. Peli so vse splošno znane pesmi - niso imeli posebnih delovnih pesmi. Pesem je pomagala pregnati vsakdanje skrbi, bila jim je v razvedrilo, delo je bilo hitreje opravljeno.

Pesem jim je pomagala pregnati žalost tudi ob odhodu fantov k vojakom ali ob odhodu svojcev v tujino.

5. Belokranjce je skozi vojni čas bodrila in opogumljala **PAR-TIZANSKA** in ljudska pesem.

6. Čeprav so mnoge belokranjske pesmi otožne in žalostne, pa imajo Belokranjci tudi poskočnice – vendar se ta izraz ne uporablja. Posebno dosti pa je bilo – kot smo že omenili – zdravic.

Naše delo je bilo predvsem terensko. Najprej smo si ogledali kraje ter se pogovarjali z domačini. Nekateri se našemu pogovoru niso hoteli pridružiti, mnogi pa so nam radi odgovarjali na vprašanja. Odločili smo se za observacijsko metodo - najprej opazuješ kraj, spoznaš ljudi, njihove navade in opravila, se pogovarjaš z njimi o vsakdanjih problemih. Zid med sogovorcema se tako razbije, zato lahko preideš na razgiban in živahen razgovor o tem, kar te zanima. Pri tem je najboljša metoda intervjuja, da se sogovorniku poskušaš približati in ga nato sprašuješ. Zanimale so nas ljudske pesmi, vprašanja pa so se navezovala tudi na stare običaje, poroke, pogrebe, ženitovanje, kresovanje.

Pesmi so se ljudje naučili kot otroci, slišali so jih od staršev ali starih staršev in nato prenašali pesmi med znance in prijatelje. Redko so petju dodali še instrumentalno spremljavo. Pogosti so godci na harmoniko, srečali pa smo se tudi z ljudskim glasbilom - bogarijo, ki je vzeta iz tamburaškega orkestra, kar kaže na vpliv Hrvaške.

Pred leti so na veselicah igrali tudi tamburaši, navadno je to bil orkester, sestavljen iz bisernice, brača, bogarije in berde.

Najraje so ljudje peli ob večerih, po napornem delu. S pesmijo so uspavali otroke, se poslavljali od fantov, ki so odhajali k vojakom. Nepogrešljiva pa je bila tudi pri ženitovanju. Takrat so prepevali in plesali cele noči, pesmi je sledila druga pesem, nastajale so vedno nove ali pa so jih prinašali od drugod.

Pesem v Beli krajini ni izumrla; ne najdemo je le pri starejših ljudeh, ampak tudi pri ljudeh v zrelih letih, zanje pa se začenja zanimati in ji rad prisluhne tudi mladi rod.

Kot mladi raziskovalci smo si nabrali kar dovolj podatkov in si pridobili dragocene izkušnje pri delu z ljudmi. Spoznali smo, da delo et-

nologa ni le zanimivo, ampak tudi razgibano in pestro, saj je nenehno v stiku z ljudmi. Človek pa je nepredvidljivo bitje, zato se pri njem ne moraš ravnati po nekem ustaljenem vzorcu. Z njim lahko postaneš dober prijatelj in se k njemu vračaš.

Bela krajina je področje z bogato kulturno zakladnico, ki se počasi razkriva. V sebi sicer skriva še mnoge zaklade, do katerih mogoče ne bomo nikoli prišli.

Vendar naše delo ni bilo zaman. Spoznali smo se z zanimivim področjem, ki ga ustvarjajo ljudje, odkar obstaja človeštvo. To je ljudska pesem – enkratna, skrivnostna in zanimiva. In taka naj tudi ostane.

Marjetka Balkovec

ŽENITOVANJSKE ŠEGE IN DRUŽINSKO ŽIVLJENJE NA PODROČJU KRAJEVNE SKUPNOSTI PODZEMELJ

Človekovo življenje napolnjujejo številni dogodki, ob katerih se oblikujejo določene šege in običaji. Tri med takimi dogodki (rojstvo, poroka in smrt) navadno opredeljujemo kot mejnik življenja. Na MRT v Podzemlju je našo skupino zanimal tisti srednji mejnik, poroka in običaji, ki so se izoblikovali ob njej. Zanimalo nas je tudi družinsko življenje v teh vaseh. Tako ženitovanjske šege kot življenje v družini se razlikuje po različnih območjih, po različnih časovnih obdobjih, po različni narodnosti in verski pripadnosti ljudi. Zato smo primerjali razlike in podobnosti v posameznih vaseh na tem območju Bele krajine in ugotavljali spreminjanje ženitovanjskih običajev skozi čas.

Dekleta in fantje so se srečevali in spoznavali na različnih krajih in ob različnih priložnostih. Za to so izkoristili pot k maši in nazaj, žegnanja, sejme, šolo, pa tudi veselice in ples. Na Krasincu smo izvedeli, da sta v "Galovčevi hiši" živela "teta" in "stric", ki sta imela rada mlade in sta jim dovoljevala, da so se v njihovi hiši zbirali in tu plesali in peli. Tudi številna skupna dela, npr. žetev, mlatev, ribanje repe, kopanje vinogradov, trgatve in podobno, ki so se navadno zaključila z zabavo, so bila ugodna priložnost za spoznavanje in zbliževanje mladih parov. Nenazadnje so se srečevali tudi ob "čuvanju mrličev" in na pogrebih. Informatorji so menila, da imajo mladi danes še več priložnosti za spoznavanje; tu so na primer šole, tovarne, potovanja, številne zabave in plesi. Predvsem do druge svetovne vojne so imeli večjo vlogo starši, ki so odločali, s kom se bosta njihov sin ali hčerka poročila. V nekaterih primerih ni bilo pomembno, če sta si bila fant in dekle všeč, če sta se imela rada. Pomembno je bilo, da je nevesta oz. ženin, ki sta ga izbrala starša, iz "dobre hiše." To je pomenilo, da se ljudje v tej hiši delavni, pošteni, premožni. Bili so tudi primeri, ko so starši "naredili zamenjavo". Če so imeli pri dveh hišah sina in hčer, so se ti medsebojno poročili. Še pred prvo svetovno vojno je veljala navada, da so se morali otroci ženiti po vrsti, po starosti. Fant, ki se je hotel poročiti, je moral na primer vzeti najstarejšo od sestra, čeprav mu je bila katera od mlajših bolj všeč. Vcn-

dar vsi otroci niso ubogali zahtev svojih staršev in so se poročali iz "ljubezni". Takega zeta ali snaho nezadovoljni starši niso marali, zato je med njimi pogosto prihajalo do prepirov. Danes starši na izbiro para nimajo več takega vpliva. Vzrok je predvsem v tem, da imajo mladi s tem, ko se zaposlujejo, več možnosti za osamosvojitve.

V vaseh v krajevni skupnosti Podzemelj je šla na dekletov dom "prosit" fantova mama, ki jo je navadno spremljala še sosedka. Če so se tudi starši dekleta in dekle strinjali s to zvezo, so se zmenili za srečanje, da so "dokánčali", kar pomeni, da so se dogovorili, kakšni bosta dota in ohcet. Zdaj se fant in dekle večinoma sama zmenita, da se bosta poročila, starši obeh pa se še vedno zberejo in "dokaňajo".

Ko je bilo za poroko vse dogovorjeno, so sledili trije tedni, v katerih je bil vsako nedeljo na vrsti po en oklic v cerkvi. V tem času sta bodoči ženin in nevesta hodila molit ali na "zapis k župniku". Župnik ju je pripravljaj na zakonsko življenje, za mladi par pa to niso bili najbolj prijetni trenutki. V dneh pred poroko sta bila fant in dekle v središču pozornosti. Sosedje in okolica so si ju ogledovali in ocenjevali. Ves zadnji teden so potekale tudi velike priprave na ohcet.

V soboto popoldne, dan pred poroko, je fant s svojimi prijatelji vozil balo ali "škrinjo". Tako se je imenovala zato, ker so bile v skrinji ali škrinji shranjene tkane rjuhe ali "hodne plahte", brisače ali "oterači" in druga ročna dela, ki so jih pripravila dekleta. Dekleta s Hrvaške so hodila na delo v Krasinec in v druge vasi, da so si zaslužila denar za nakup bale. K bali je spadalo tudi pohištvo, ki so ga naročili dekletovi starši pri mizarju. Če se je fant priženil na dekletov dom, je k njej pripeljal svojo balo. Balo so vozili z okrašenimi vozovi in konji. Fante je večkrat spremljal tudi muzikant, zato ni manjkalo petja in šal. Večkrat so fantje za šalo domačim kaj ukradli, naslednji dan pa vrnili. Ker so nekateri fantje spili preveč vina, je včasih pri prevozu prišlo do nesreče. Prevoz bale se je ohranjal v taki obliki približno do petdesetih let našega stoletja. Takrat so se namreč prebivalci teh vasi začeli bolj množično zaposlovati v industriji, kar je prineslo spremembe tudi na tem področju. Fant in dekle sta si pohištvo, posteljnino in obleko že prej z avtomobilom odpeljala na dom, kjer bosta po poroki živela.

Ko se je bližala ura poroke, je šel ženin s svojimi svati po nevesto na njen dom. Tu so mu najprej poslali na vrata nekaj "lažnih nevest", starih

in našemljenih žensk, šele potem so mu izročili pravo nevesto. Po pripovedovanju ljudi običaj z lažnimi nevestami v Prilozju ni bil v navadi.

Če je šlo dekle iz vasi, so ji fantje (sovaščani) "zašrangali" pot. Postavili so mizo, jo pognili s prtom, nanjo pa dali vino in piškote. Potem so se potegovali za ceno. Zgodilo pa se je tudi obratno: če je šel iz vasi fant, so mu "šrangala" dekleta. Ženin in priča sta morala plačati odkupnino za dekle. Če se je mladi par "šrangi" izognil in pobegnil po drugi poti, je to med ljudmi veljalo za sramoto. Tisti, ki so "šrangali", so pridobljeni denar porabili za veselico ali kaj podobnega. "Šrangajo" še danes, vendar so včasih fantje pripravili "šrango" le dekletu, ki je odhajalo v drugo vas, danes pa jo pripravijo tudi tisti, ki po poroki ostane v isti vasi. Pred drugo svetovno vojno so bile poroke le cerkvene, po njej pa so se začeli poročati tudi "civilno". Informatorica se spominja civilne poroke iz leta 1946. Nevesta, ženin in obe priči so šli na poroko v Črnomelj. Bili so lepše oblečeni, s sabo pa so v košari nesli klobaso, kruh in liter vina. Par je poročil predsednik občine. Po poročnem obredu so pojedli hrano, ki so jo imeli s seboj in se vrnili domov. Ljudje so civilno poroko nekaj časa jemali za neresno poroko.

Pred poroko se je nevesta poslovila od sosedov. Ženin in nevesta sta imela svoji priči ter tovariša in tovarišico, za potek ohceti pa je skrbel starešina. Do prve svetovne vojne so ohceti trajale tudi po cel teden, potem pa navadno dva dni, v nedeljo in ponedeljek. Približno pred tridesetimi leti je prišlo v navado, da ohceti trajajo en dan. Prej so skoraj vsa ženitovanja pripravljali na domovih, danes pa so večinoma v gostilnah (npr. pri Veseliču v Podzemlju) in zadružnih domovih.

Po poročnem obredu se se vsi svatje zbrali na domu tistega, ki je "šel od hiše" in se je priženil v novi dom. Večinoma so se dekleta poročala na fantov dom, saj je ta pozneje nasledil gospodarja, svojega očeta. Tako je bila ohcet prvo noč na nevestinem domu. Na ohceti je veljal določen sedežni red, svatje so namreč morali sedeti v parih. Pred mladoporočenca je bil postavljen šarkelj, ki je bil podobno okrašen kot današnje torte, v njegovi sredini pa je stal šopek rož. Kuharice so svatom najprej ponudile govejo juho z rezanci, govedino s praženim krompirjem in hren. Naslednja "rihta" je bila "kokošina", solata, "žlinkrofi" pa tudi svinjska ali telečja pečenka, potice. Po daru so postregli s pečenim jagenjčkom ali purani, proti jutru pa s šunko, kuhanimi slivami in kavo, kar so imenovali "poganjač". To je pomenilo, naj se svatje odpravijo domov k počitku.

Pili so največ vino. Danes je hrana podobna, lahko je le drugačen vrstni red. Ponekod najprej ponudijo aperitiv in narezek. Še danes pečejo potice, predvsem orehove, namesto šarkljev ponudijo torte, namesto krofov pa različno drobno pecivo. Danes poleg vina in brizgancev pijejo tudi pivo, sokove.

Na ohceti je bilo veliko petja, muzike, plesa in šal. Za to so skrbeli vaški muzikantje, večinoma s harmoniko in klarinetom. Okrog polnoči je bil "dar", na katerem so darovali denar za mladoporočenca. K "daru" je poklical muzikant s pesmijo:

"Dajte, dajte, darovajte,
našo drago nevestico..."

ob kateri je nevesta pogosto jokala. Na mizo so položili robček, na katerega so svatje polagali denar. Danes navadno dajejo denar v ovojnici, prej pa so ga položili na robček pred vsemi svati, tako da je vsak lahko videl, koliko je kdo dal. Po končanem "daru" je starešina odnesel robec z denarjem v drug prostor, da so denar prešteli. "Dar" se danes na nekaterih ženitovanjih še pojavlja, sicer pa svatje namesto denarja pogosto darujejo različna praktična darila. Sosedje in prijatelji še danes ponoči večkrat hodijo našemljeni v maskare, ki plešejo in se šalijo ter tako zabavajo svate. Med svate navadno pridejo tako, da pošljejo šaljivo pismo. "Maskare" pa so rekli tudi nenašemljenim sosedom, ki so opazovali svate skozi okno. Te imenujejo tudi "voglarji".

Zunaj so jih pogostili s hrano in pijačo. Okrog polnoči so izvedli tudi živahno igrico "skušnjavke". Kuharice so okrasile pečeno petelinjo in kokošjo glavo, ki so ju na krožniku odnesli v prostor s svati. Najprej so ju položili pred ženina in nevesto. Zapeli so pesem:

"Tičica, golobček,
kuškaj me na gobček.
Ti boš mene, jaz bom tebe,
kuškala se bova."

Ženin in nevesta sta se morala ob tem poljubiti. Glavi se postavili naprej pred drugi par in ponavljali, dokler niso prišli vsi svatje na vrsto.

Še preden se je začel delati dan, se nevesto peljali na novi dom. Ker je bil še mrak, so nevesti kupili "lampo", da si je z njo svetila pot. Nevestina mati je spekla "vrtenj" - spleten kruh, na katerega so navezali robček, nosil pa ga je starešina ali tovariš. Ko so se približevali novemu domu so peli pesem:

"Mamica, mamica,
nevesto vam peljamo,
nikdar več, nikdar več,
názaj je ne damo".

Ob prihodu neveste je bilo več običajev, ki so imeli simboličen in magičen pomen. Starešina in ženin sta nevesto prenesla čez hišni prag. S tem naj bi jo obvarovali "coprnij", če bi jih kdo postavil pod prag. V hiši so nevesti ponudili stol in ji v naročje posedli "nakolenče" – majhnega otroka. Ni bilo tako pomembno, če je bil to deček ali deklica. Glavni namen tega dejanja je bil, da bi bila nevesta plodna. "Nakolenče" je v dar dobilo "vrtenj". Tašča in snaha sta potem pili zdravico. V teh vaseh smo zvedeli za nekaj variant besedila zdravice. Na Krasincu na primer je tašča rekla: Dobro jutro hčerka, jaz vzamem tebe za svojo hčer, ti vzemi mene za svojo mater." V Podzemlju pa je nevesta pozdravila takole: "Dragi ate in mama. Jaz sem prišla k vam, če me sprejmete kot za svojo hčerko, jaz vas sprejemem kot za svoje starše".

Nevesta je očetu, mami in drugim v hiši prinesla darilo (srajce, robčke, rjuhe, rute, blago za obleke in podobno). Ta navada je ohranjena tudi danes.

Zjutraj so ženin, nevesta in ostali svatje odšli počivat. V Kapljiščih so nam povedali, da so takrat peli pesem:

"Lahko noč, lahko noč,
dragi prijatelj,
z vami Bog, z vami Bog,
z nami pa Marija."

Zvečer se je ohcet spet nadaljevala na ženinovem domu. Ženin je bil oblečen v temno obleko, nevesta pa je večinoma imela dolgo belo obleko. Po polnoči ali pa naslednji dan se je preoblekla v boljšo navadno obleko. Na glavi je nevesta "krancelj". Ženin ji ga je po polnoči snel,

nevesta pa ga je spravila za spomin ali pa ga je hranila, da ga je dala hčerki za obhajilo. V rokah je nevesta imela "pušelj" iz svežih ali suhih rož. Nekatere so ga naredile doma, druge pa kupile. Med ohcetjo je visel na steni, potem pa si ga je nevesta spravila. Informatorji se spominjajo, da so bili takoj po vojni prstani iz aluminija, ker prej ni bilo denarja za zlato, ali pa ni bilo možnosti, da bi tak prstan kupili. Največ porok je bilo pred pustom, zdaj pa so tudi v postnem času.

Mešanih zakonov med hrvaškim prebivalstvom na eni strani Kolpe in belokranjskim na drugi je bilo pred vojno zelo malo. Le redko se je v Belo krajino, predvsem na Krasinec, priženila kakšna Hrvatica, Belokranjke pa sploh niso šle na Hrvaško. Danes je mešanih zakonov več. Eden od teh vzrokov je, da veliko prebivalcev iz Hrvaške prihaja na delo v Metliko in Črnomelj, kjer je več industrije. Mladi se tu med seboj srečujejo in spoznavajo. Informatorica iz Krasince je tudi povedala: "Ker most povezuje Krasinec s Hrvaško, je mladoporočencem vseeno, ali živijo na Krasincu ali na Pravutini". Velikih razlik med slovensko in hrvaško ohcetjo ni, predvsem zato, ker jih zdaj prirejajo v gostilnah. Kljub temu pa na svatbah pri mešanih parih še ohranjajo nekatere hrvaške in slovenske navade. Pri hrvatskih ohcetih je na primer še danes običaj, da nosijo zastave ("barjake"), česar pri slovenskih porokah ni.

Pred vojno so bile družine v vaseh v krajevni skupnosti Podzemelj bolj številčne kot danes. Navadno so štele od 8 do 16 članov. V družino so spadali stari oče in stara mati, oče in mati, otroci in kakšne neporočena teta in stric. Število družinskih članov se je po vojni zmanjšalo. Informatorji pripovedujejo, da je bilo za delo na kmetiji potrebnih več ljudi, saj ni bilo toliko kmetijskih strojev kot sedaj. Po vojni, predvsem po letu 1960, so se začeli prebivalci številneje zaposlovati v industriji. Mnogi so se tudi izselili iz domačih vasi in živijo predvsem v Metliki in Črnomlju, pa tudi drugod. Družine so pred vojno imele več otrok, tudi čez deset. Po vojni se starši odločajo za manjše število otrok. Nekateri otroci so morali že zgodaj od doma, šli so služiti za hlapca, deklo, pastirja. Sicer pa so bili otroci doma dlje časa, do 24. leta ali še dlje, danes pa zaradi šolanja odhajajo otroci od doma prej, večkrat že po osnovni šoli. V nekaterih hišah ni bilo razlik pri vzgoji otrok, neke pa pa so hčere vzgajali bolj strogo kot sinove. Vloga očeta in matere je bila precej točno določena. Oče je bil gospodar hiše, skrbel je za dobro

gospodarjenje, mati pa je bila gospodinja in vzgojiteljica svojih otrok. O pomembnejših gospodarskih delih, o kakšnih večjih nakupih, se je gospodar posvetoval z vsemi starejšimi člani družine.

O ženitovanjskih šegah in družinskem življenju so nam prijazno pripovedovali ljudje iz Krasinca, Prilozja, Zemlja, Podzemlja, Grma, Boršta in Kapljišč.

Naško Križnar

LISTNICA VIDEO DELAVNICE RAZISKOVALNEGA TABORA V PODZEMLJU 1985

Status filma in video kasete, ki ga imata tadv medija na splošno v etnologiji in posebno v slovenski, se prenaša na vse stopnje etnološkega delovanja. To je nek poseben položaj vizualnega raziskovanja v etnologiji, ki se niti ni še čisto osamosvojilo, niti ni več zgolj pomožno tehnično sredstvo. Zato sem se odločil, da bom pri delu z mladimi raziskovalci višjih razredov srednje šole poskušal prikazati video kaseto in videorekorder kot tehnično sredstvo (pripomoček pri etnološkem terenskem delu), in hkrati nakazati, da je lahko tudi samostojna raziskovalna panoga, ki vse raziskovalne postopke izvede na vizualni ravni. Seveda je bila to velika (prevelika) naloga za enotedensko prakso, obdržal pa sem jo kot vodilo našega skupnega dela v Podzemlju.

Pokazalo se je, da nepoznavanje tehnike lahko odbija mlade navdušence, da se jim vcepi neki poseben strah pred tehniko, kot se to dogaja celo nekaterim našim kolegom, ki so že dolgo časa v stroki. Razen tega je bila letošnja skupina etnološkega MRT sestavljena iz samih deklet, ki so prišla na tabor že s svojimi predstavami o etnologiji, v kateri pa zaenkrat še ni bilo poglavja o vizualni etnologiji. Komaj smo pridobili dve dekleti za delo v video delavnici. Pri delu z njima mi je veliko pomagala moja praksa s pionirskimi filmskimi krožki na osnovnih šolah. Že tam sem spoznal, da ni dobro biti preveč didaktičen in sistematski. Po eni strani to mlade odbije, saj pri odločitvi za fakultativno dejavnost upravičeno pričakujejo, da bodo odnosi z mentorjem bolj sproščeni in enakopravni kot odnosi v "obveznem" razredu. Po drugi strani pa je ravno filmska praksa (v našem primeru video praksa) neka celota, ki je v učenčevih očeh ni dobro razstavljati v tehnično – oblikovni in vsebinski del. To pomeni, da je praksa najboljši učitelj in izvor vseh izkušenj.

Na razpolago smo imeli Hitachijev komplet VHS, last Avdiovizualnega laboratorija Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU (rekorder VT 7E in kamero VK-C2000E z vgrajenim in zunanjim mikrofonom) in velik barvni televizor, ki nam ga je posodil črnomaljski šolski center.

Prvi dan smo se posvetili sondiranju terena. Hotel sem, da bi skupaj z dekletoma odkrili tematiko, ki bi bila primerna za video snemanje. Med značilnimi kulturnimi sestavinami v okolici Podzemlja je bilo treba poi-skati neko dogajanje (delovni proces, šego) in informatorje, ki bi bili pripravljeni nastopiti pred kamero. Domneval sem, da bosta dominirali dve obliki dela z video kamero: opazovanje in intervju. V tistem času so kmetje ravno poželi pšenico in ječmen in gnojili ter orali strnišča. Ne bom navajal vseh posnetkov, ki smo jih v enem tednu napravili, podrob-neje pa bom opisal le nekatere posnetke prvega dne.

Nedaleč od ceste proti Krasincu, 500 m iz Podzemlja, smo zagledali traktoriste, ki so orali ječmenovo strnišče. Medtem ko je traktorist obračal na drugi strani njive, sem pripravil kamero in rekorder. Zmenili smo se, naj Janja vzame mikrofona in traktorista ustavi, ko pride do nas. Prej smo seveda že govorili o tem, da bi se usmerili v prikaz kmečkih opravil v tem letnem času. Nisem pa dal Janji nobenih podrobnejših navodil, kaj naj s kmetom govori. Pogovor je potekal takole:

Vprašanje: A nam lahko, prosim, poveste, kake vrste žitaric ste pridelali letos na tej njivi, in kakšen je bil pridelek?

Odgovor: Ja, na tej njivi smo imeli ječmen. Pridelek je bil letos zelo dober. Edino malo je mokro, dosti padavin je bilo letos.

Vprašanje: Zakaj pa zdaj orjete?

Odgovor: Zdaj bom pa za nekaj koruze, pa za kolerabo za prašiče.

Vprašanje: Pa ste ječmen prodali zadrugi?

Odgovor: Ne.

Vprašanje: Kaj pa koruzo?

Odgovor: Krompir pa koruzo tudi.

Vprašanje: Hvala. Se nam, prosim, predstavite?

Odgovor: Rožman Niko iz Boršta.

Skromno, toda za prvič kar uspešno. Veseli smo bili prvega stika z Belokranjci. Če bodo vsi tako prijazni in zgovorni, ne bo težko delati, smo si rekli. Tega dne smo še veliko doživeli. Lahko rečem, da je bil prvi dan odločilen za naše nadaljnje delo. Odkrili smo vse glavne vsebinske usmeritve, ki smo se jih kasneje držali, predvsem pa sta dekleti izgubili strah pred tehniko. Pretresljivo je bilo srečanje s starejšo Hrvatico iz sosednje Pravutine, ki je z insekticidom posipavala krompir na svoji njivi na slovenski strani Kolpe. Sprva je pred kamero popolnoma obnemela. Kljub nagovarjanju ji kot začarana strmela v objektiv in dobesedno iz-

gubila glas. Kmalu pa je začela razlagati svojo težko življsko situacijo in se vanjo tako vživela, da je začela jokati pred kamero. Po snemanju sem dekleti opozoril, da so takšni prizori pogosti pri etnološkem delu. V takih primerih ima etnolog posebno duhovno-socialno funkcijo, ki je tesno povezana z etičnim vprašanjem etnološkega dela, z nekakšno publicno etiko.

*Članici video delavnice med snemanjem pogovora z
Jožetom Sladičem iz Krasinca
(Foto: Naško Križnar, 1985)*

Na mostu pri Krasincu smo prestopili slovensko-hrvaško mejo. Ta dogodek smo ovekovečili tudi na video kaseti. Presenečanje pa nas je čakalo na drugi strani mostu. Prvi, ki smo ga srečali, ni bil Hrvat, ampak Italijan. Dobesedno sam je prikorakal v kader in ker je bil že tu, smo ga prosili za razgovor. S svojo polomljeno italijanščino sem mu pojasnil namen našega dela in mu zastavil nekaj vprašanj. Po italijansko zgovorno je živahno odgovarjal. Na široko nam je pojasnil svoje poreklo in

tukajšnje opravke, mimogrede pa je opisal svoje odnose s Hrvati, med katerimi biva, ko prihaja redno vsako leto na ribolov. Italijan iz Bologne je bil tudi edini naš informator o ribištvu, ki je ena specifičnih dejavnosti na Kolpi. Ko smo zvečer gledali posnetke, smo videli, kako je Kolpa fotogenična in barvita reka. Spomnil sem se na Jakčeve filmske posnetke izpred druge svetovne vojne in med njo, na Dularjev film o mlinih na Kolpi in na Jamove slike. Ni slučaj, da smo se v tednu dni bivanja na Podzemlju še velikokrat znašli na bregovih Kolpe in jo posneli v številnih okoliščinah.

Na povratku skozi Krasinec smo nateteli na obiralko lipe. Na dolgo palico je privezala srp in s tem improviziranim orodjem smukala lipove cvetove z visokih vej razcvetelega lipovega drevesa. V Krasincu smo dobili dobre naslove za naše delo. Povedali so nam za več takih primerov mešanih slovensko-hrvaških zakonov. To je zanimiva tema, za katero sem takoj uvidel, da bi jo lahko z video intervjuji odlično obdelali. V njej bi zajeli tako primerjalno žinitovanjsko tvarino, kot tudi elemente mednacionalnih odnosov. Že kar za popoldne istega dne smo se zmenili za snemanje paše (živinoreja, otroško delo). Na povratku v Podzemelj pa smo odkrili še eno specifičnost belokranjskega življenja ob Kolpi – kampiranje na njenih bregovih (turizem).

Vrednost video kasete ni samo v tem, da razmeroma poceni in hitro posnameš neko dogajanje, ampak tudi v tem, da si ga lahko takoj nato tudi že ogledaš, ga preučuješ in analiziraš napake. Dekleti sta se znašli v video praksi po pravilu: plavaj ali utoni. Ugotovil sem, da k sreči ni prišlo do kakšnih škodljivih šokov zaradi tega grobega pedagoškega postopka. Hitro se je videlo, da je mladi generaciji televizija dobra šola. Nekako domače se počutijo z mikrofonom v roki. Hitro in radi se vživijo v nadrejeno vlogo tistega, ki ima medij v oblasti. Po drugi strani pa jih televizija napeljuje k stereotipnemu pristopu v stilu: Prosim, če se predstavite, kakšen je bil vaš hektarski donos, ali sodelujete z zadrugo kot kooperant itd., kot da bi delali kakšno kmetijsko oddajo, ne pa etnološke avdiovizualne dokumentacije. Na večernih ogledih vsakodnevnih posnetkov smo hitro odkrili take nerodnosti in jih skušali naslednjič odpraviti. Večerni ogledi pa so bili namenjeni tudi skrbnemu zapisovanju posnetih kadrov. To sprotno delo zahteva veliko samodiscipline, je pa nujno potrebno, če hočemo, da je video dokumentacija dostopna tudi komu drugemu razen nam samim. Vsak delovni dan se je končal s pregledovanjem in popisovanjem posnetega gradiva.

Na primeru delovnega dne video delavnice MRT Podzemelj 1985 sem želel prikazati metodo našega dela, ki se je kasneje še dopolnjevala. Video delavnica ni bila vezana na eno samo etnološko temo. Udeleženci skupine sta pri delu s kamero in video rekorderjem spoznavali različna, sprva naključno najdena, kasneje pa namensko izbrana poglavja etnologije. Zato sta bili precej bolj obremenjeni kot dekleta v drugih tematskih skupinah. V skupinah za stavbarstvo, ženitovanske šege, pesništvo in prehrano so se udeleženske razmeroma hitro usmerile v določene naloge, ki so jih kmalu obvladale, pri video delavnici pa smo od informatorja do informatorja, od dogodka do dogodka naleteli na vedno novo tematiko in se vedno na novo učili njenih osnov.

S posrečeno sondažo prvega dne smo hitro odkrili teme, ki so nas pritegnile in so značilne za del Bele krajine okoli Podzemlja, hkrati pa so dobra podlaga za vizualno raziskovanje in prikaz. To so: kmečka opravila (na polju in okoli hiše), mednacionalni odnosi (mešani zakoni, jezik), mlinarstvo in številne druge panoge, ki smo jih kasneje sproti odkrivali in obravnavali, kot na primer: turizem, stavbarstvo, glasba, ples, NOB, itd.

Udeleženci sta sprva opravljali drobna asistentska dela okoli video-snemanja, po kratkem času sta pa tudi sami vzeli kamero v roke, tako da je ena spraševala in upravljala z video rekorderjem, druga pa snemala, in obratno.

V zadnjih dneh tabora je video delavnica opravljala tudi klasično video "službo". Posneli smo naše kolege pri njihovem terenskem delu in nato še posebno oddajo, v kateri se je vsaka udeleženka predstavila in na kratko povedala svoje vtise o taboru.

V času od 30. do 7. julija 1985 je video delavnica v lovu za informacijami obiskala krajevne skupnosti Podzemelj, Adlešiči in Vinica (vse SR Slovenija) ter Pravutina in Velika Paka (SR Hrvatska) in v njih naslednje kraje: Boršt, Krasinec, Pravutina, Sračak, Mala Paka, Pobrežje, Milići, Žunići, Paunovići, Vinica, Zemelj, Prilozje, Fučkovci in Škrilje. Pred kamero je spregovorilo 31 informaterjev. Posneli smo dve video kaseti VHS 180, vsega skupaj 131 kadrov. Delo v delavnici je preraslo potrebe golega učenja videotehnike. V sledečem seznamu navajam tiste posnetke, ki bodo po mojem mnenju zaradi zanimivosti in kvalitete lahko služili kot etnološka dokumentacija, shranjeni v videoteki Avdiovizualnega laboratorija ARC SAZU v Ljubljani.

1. KASETA

Posnetki 21-30., 1. julij 1985. Pred hlevom Antona Pezdirc, odhod na pašo, otroci ženejo govejo čredo na pašnik. Na pašniku Mikolaš pripoveduje o paši, o pastirskih igrah in pašnikih.

Posnetki 32-37. Krasinec, 1. julij 1985. Anton Pezdirc govori o ženitovanju. Peter Pezdirc govori o svoji poroki s Hrvatico. Milka Pezdirc (Petrova žena) govori o njuni poroki.

Posnetki 40-41. Boršt, 2. julija 1985. Janez Rozman igra orglice (4 melodije).

Posnetki 42-43. Boršt, 2. julija 1985. Janez Kralj pripoveduje o plesu, o mednacionalnih odnosih in pokaže, kako deluje dera na sušenje prosa.

Posnetki 44-46. Pravutina, 2. julij 1985. Ana Golič pere na Kolpi perilo in odgovarja na vprašanja Andreja Dularja.

Posnetki 47-49. Sračak, 2. julija 1985. Slavko Jaršulič govori o ženitovanju, prometu preko Kolpe in mlinarstvu.

Posnetki 50-51. Mala Paka, 2. julij 1985. Zlatko Srbelj govori o žetvi, kombajnih in razširjenosti strojne mlačve.

Posnetki 64-66. Miliči, 3. julij 1985. Notranjost pravoslavne cerkve v Miličih. Veljko Vukčević (cerkveni ključar) govori o pravoslavni skupnosti v Beli krajini.

Posnetki 73-80. Žuniči, 3. julij 1985. Zaprt dvor v Žuničih 19. Biserka Starešinič, po poreklu iz Ribnika (Hrvatska), govori o privajanju na novo okolje, jeziku in o družini, njena tašča pa o nošah.

Posnetki 85-86. Vinica, 3. julij 1985. Mlinar Jure Benetič govori o življenju in delu v mlinu.

Posnetki 90-92. Zemelj, 3. julij 1985. Harmonikar Milan Macele, bugarist Ivan Malešič in pevka Amalija Malešič se pogovarjajo z Markom Terseglavom in nastopijo vsak s svojim programom.

2. KASETA

Posnetki 1-4. Krasinec, 4. julija 1985. Marija Fortun, bivša mlinarica, govori o svojem življenju in delu v mlinu, hrani, družini, šegah, itd.

Posnetek 6. Krasinec, 4. julij 1985. Jože Sladič, prvoborec, govori o razmerah med NOB in prej.

Posnetki 8-16. Prilozje, 4. julij 1985. Marija Štraus pred svojo hišo. Govori o svojem življenju. Ogled sestavnih delov značilne belokranjske domačije. Sprašuje Marinka Dražumerič.

Posnetki 19-25. Podzemelj, 5. julija 1985. Malči Pezdirc dela jušne rezance v svoji kuhinji.

Posnetki 30-33. Podzemelj, 5. julij 1985. Franc Selič, predsednik krajevne skupnosti Podzemelj, govori o krajevnih razmerah.

Posnetki 35-36. Fučkovci, 5. julij 1985. Razgovor s Hrvatoma, ki se vozita s čolnom vsak dan čez Kolpo v službo.

OPOMBA: Številke posnetkov se nanašajo na začasno evidenco gradiva, ki je bila narejena v času delovanja Video delavnice v Podzemlju.

Za zaključek bi rad o delu video delavnice v Podzemlju in pri prihodnjih podobnih oblikah dela z mladimi raziskovalci rekel naslednje. Dobro je, če video skupina ni prevelika. Tako lahko funkcionira kot ekipa, v kateri so vedno vsi zaposleni. Optimalna zasedba ob enem video kompletu so trije udeleženci (kamera, rekorder in spraševalec) in mentor. Na taboru v Podzemlju sta bili udeleženci preveč naključno izbrani, tako rekoč določeni. V tednu dni sta sicer odkrili zanimivosti našega dela, se zanj navdušili, nista pa našli v sebi dovolj motivov za izpeljavo lastnih idej na tem področju. Morda bi v bodoče že v razpisu MRT na kratko opisali delo v video delavnici, da bi se zanjo odločali kandidati zavestno, in to tisti, ki čutijo močno nagnenje do snemalnega dela. Na žalost v šolah učenci zelo malo izvejo o sodobnih tehnikah raziskovalnega dela v humanističnih in družboslovnih znanostih. Zlasti na etnologijo gledajo tamkaj še vedno z romantičnimi ali folklornimi očmi.

Osnova vizualne etnološke dokumentacije je slejkoprej poznavanje etnološke problematike, metodološko in vsebinsko ter poznavanje regionalne etnologije. Brez tega je video zgolj tehnični pripomoček, ki ga upravljamo za druge. En teden pa je veliko premalo, da bi udeleženci video delavnice pridobili potrebno etnološko znanje in hkrati obvladali tehnično plat video snemanja.

Vendar kljub skepsi tudi v prihodnje ne bi postavljaj prevelikih zahtev pred organizatorje in mlade raziskovalce. Važno je, da spoznajo sodobne tehnike in metode raziskovalnega dela, rezultat ni toliko pomemben. Je že tako, da mentorji hkrati z opravljanjem pedagoške vloge želimo pridobiti tudi kvalitetno terensko gradivo, če smo že na

terenu, ki nas zanima. Združevanje teh dveh nalog pa včasih povzroči, da nobene od njih ne opravimo dobro. Upam si trditi, da se to nam v Beli krajini ni zgodilo. Že zato ne, ker so nas Belokranjci sprejeli gostoljubno in kar je najvažnejše – zgovorno.

Eva Križnar:

DNEVNIK (mladinski raziskovalni tabor Podzemelj 1985)

Nedelja, 30. junij

Prihod ob 17. uri. Namestitvev v učilnicah. Andrej Dular, vodja tabora, predstavi udeležence in mentorje, 15 deklet in 6 mentorjev. Ob 19.30 ogled vasi Podzemelj. Večinoma smo se zadrževali v gostilini Veselič. Po tistem smo se vrnili k šoli. Pozdravil nas je predsednik krajevnne skupnosti. Dolgo smo z njim govorili o kraju. Ko je bila že noč, je Marko zakuril ogenj, na katerem smo pekli klobase na dolgih palicah. Spat sem šla ob 23. uri.

Ponedeljek, 1. julij

Vstajanje ob 7. uri. Ob 7.30 smo zajtrkovali. Razdelili smo se v skupine. V naši skupini video delavnice so: Janja iz Markovcev pri Ttuju, Jožica iz Radeč in jaz. Mentor je Naško. Odpeljali smo se z avtom in gledali, kaj se da posneti na polju. Zagledali smo kmeta, ga intervjuvali in snemali, kako orje ječmenovo strnišče. Nato smo se peljali skozi vas Krasinec k reki Kolpi, k novemu mostu. Tam blizu je imela njivo vdova, Hrvatica. Posipala je krompir proti koloradskemu hrošču. Tudi njo smo intervjuvali in snemali pri delu. Šli smo na most. Tam je Janja naredila govor za udeležence tabora, ki smo ga posneli. Na mostu smo srečali Italijana, ribiča. V italijanščini nam je povedal vse o svojem ribolovu na Kolpi. Sem zahaja že 20 let. Doma je iz Bologne. Z njim sta bila še njegov prijatelj in njegov sin. Vsem trem je na Kolpi zelo všeč, zlasti pa prijazni ljudje, s katerimi se srečujejo. Z mostu smo videli tudi mlin in jez, ki se mu v Beli krajini reče slap. Peljali smo se nazaj v Krasinec. Sredi vasi smo zagledali kmetico in njeno hčerko, ki sta ravno obirali lipovo cvetje. Kmetica je pokazala orodje, s katerim reže visoke veje na lipi. To orodje je sestavljeno iz dolge palice, na koncu katere je privezan srp. Njeno delo smo posneli. Potem smo posneli še stavbno celoto, zidanico, leseno znamenje in rezljana lesena vrata zidanice. Nato smo se odpeljali k reki Kolpi v Podzemelj, kjer je kamp. Tu je Janja spet imela govor za

udeležence tabora. Pokazala je, kako se je v imenu MRT in naše skupine prva dotaknila reke Kolpe.

Po kosilu, ki je bilo ob 13. uri, smo imeli tri ure prosto. Potem smo izvedeli, da v Krasincu pasejo živino otroci. Poiskali smo pravo kmetijo in res posneli pet Mikolaševih vnučkov, ki sami ženejo 20 govedi na pašo blizu vasi. Tam spustijo v žico električni tok (seveda ni močan!). Zmenili smo se, da jih bomo snemali tudi takrat, ko bodo gnali krave nazaj domov. Medtem smo šli z Mikolašem na njivo, kjer je oral njegov sin. Posneli smo oranje. Mikolaš nam je povedal nekaj o porokah v Beli krajini, njegov sin pa o svoji poroki. Zahvalili smo se jima in se odpeljali nazaj na kmetijo. Tam smo zaprosili še mlado ženo, Hrvatico, naj nam pove kaj o svoji poroki z Mikolaševim sinom Petrom. Pri njej smo dobili kruh in vino. Malo smo še posedeli, nato pa smo se odpravili snemat odhod krav s pašnika. Tudi to smo dobro opravili. Spat sem šla ob 21.30 uri.

Torek, 2. julij

Zjutraj smo vstali, pozajtrkovali in odšli na teren. Z avtom smo se vozili malo okrog. Prišli smo do kmeta v vasi Boršt, ki nam je povedal mnogo zanimivih stvari o belokranjskem življenju, na primer o tkanju. Pokazal nam je trlico. Nismo ga posneli, pač pa smo snemali drugega, ki je igral na orglice. Nato smo šli h gospodu Kralju. Star je 81 let. On nam je povedal nekaj o ženitovanju, o plesih in nam pokazal dero za sušenje prosa in ječmena. Potem smo se peljali domov na kosilo. Imeli smo veliko prostega časa.

Popoldne smo na hrvaški strani srečali staro ženo, ki je nesla na glavi nečke in v njih perilo. Vprašali smo jo, kam ga nese, in je rekla, da gre prst v Kolpo. Posneli smo jo, ko je prala na star način.

Potem smo odšli v vas Sračak, k mlinu. Ogledali smo si mlin in žago. Gospodarja ni bilo doma. Spraševali in snemali smo moškega, ki stanuje blizu mlina. Govoril je o starem plesu migača, o porokah in o prevozih čez Kolpo s čolni in splavi. Kmalu smo se poslovili. Prišli smo h kmetu, ki ima mnogo kombajnov in žago. Pri kombajnih je Naško snemal lastnika, ki je govoril o ženitovanju in žetvi na hrvaški in slovenski strani kolpe. Nato smo se odpeljali domov. Spat sem šla ob 22. uri.

Sreda, 3. julij

Zjutraj smo vstali kot ponavadi in pozajtrkovali. Na teren danes nismo šli, ker so nekateri mentorji odšli na ogled krajev, ki so od Podzemlja precej oddaljeni, do Vinice. Z Andrejo in Marjeto sem nesla kartice v nabiralnik. Potem sem pol ure spala. Po spanju sem pisala dnevnik. Nato sva šli z Marjeto po jagode. Veliko sva jih dobili. Potem smo se pogovarjale. Nato sem šla z Marjeto, Andrejo in Natalijo na teren. Šle smo brez mentorja v vas Otok. Kasneje so one delale z Markom, jaz pa sem šla z Jožico in Miro h Kolpi. Voda je bila premrzla za kopanje. Popoldne (žc bolj proti večeru) smo šli snemat harmonikaša Mirana Maceleta v vas Zemelj. Naško je celo pot vozil z odprtim prtljažnikom. Po večerji smo bili še malo zunaj in potem šli spat.

Četrtek, 4. julij

Zjutraj smo vstali, pozajtrkovali in odšli na teren. Najprej smo se odpeljali v mlin pri Krasincu. Tam smo posneli razgovor s staro mlinarico, ki živi sama v mlinu. Skuhala je kavo, meni pa dala sok. K mlinu je prišla tudi skupina za prehrano med NOB. Posneli smo njihovo delo. Ob odhodu nam je mlinarica podarila kilo koruzne moke za žgance in vrečko jajc. Nato smo se odpeljali k Jožetu Sladiču. Intervjuvali smo ga in snemali. Z njim smo hitro opravili. Pri Sladiču sem se prestrašila hudega petelina. Potem smo se odpeljali na kosilo. Imeli smo dolgo časa prosto. Popoldne se je video delavnica odpeljala na teren (jaz nisem šla zraven, vse mi je povedala Janja). Intervjuvali so neko staro ženo v vasi Prilozje in Franca Nemca, ki kampira v Podzemlju ob Kolpi. Sama sem medtem šla malo v telovadnico, potem pa sem pomagala v kuhinji. Ostali so kmalu prišli domov. Po večerji so šle Jožica, Mira, Suzana in Anica v Semič na koncert in na ples. Ostali smo bili doma. Punce smo same peklo klobase. Ko so se one vrnile iz Semiča, smo šli spat. Ponoči je Marjeta bruhala in se slabo počutila. Mislili smo, da se je zastrupila s klobaso.

Petek, 5. julij

Zjutraj smo vstali, pozajtrkovali in odšli na teren. Odpeljali smo se k neki hiši v Podzemelj. Posneli smo delovno skupino za ženitovanjske šege pri delu. Potem smo v isti hiši snemali gospodinjo, ki je delala domače rezance za juho. Nato je mesila še kruh. Končali smo ravno do

kosila. Popoldne spet nisem šla na teren. V šoli sem brala knjige iz šolske knjižnice. Malo sem se pogovarjala z Matejo. Tako mi je minilo popoldne. Proti večeru smo šli v vojašnico v Črnomelj. Tam so nas vse predstavili zbranim vojakom. Tudi jaz sem bila na odru in se predstavila v mikrofon. Po predstavitvi so nas povabili na osvežitev s pijačo. Na povratku v Podzemelj smo šli spotoma v Črnomlju še na sladoled.

Sobota, 6. julij

Zjutraj smo vstali in pozajtrkovali. Potem smo člani video delavnice gledali in opisovali posnetke. Malo sem šla v telovadnico. Tam sva z Naškom igrala badminton. Nato sem počivala. Malo sem tudi zaspala. Danes sem se dolgočasila, ker so bila vsa dekleta zaposlena s pisanjem poročil za večerno predstavitev. Kmalu nato je bilo kosilo. Tudi po kosilu mi je bilo dolgčas. Popoldne sem šla v telovadnico. Potem smo vsi snemali zaključno oddajo. Nastopila sem tudi jaz. Nato smo se vsi skupaj ogledali, kaj smo posneli. Kamlu so začeli prihajati gostje. Na zaključni prireditvi v jedilnici smo gledalcem predstavili našo oddajo. Andrej je predstavil enotedensko delo tabora, predstavnice delovnih skupin pa so prebrale poročila. Od vsega sem si najbolj zapomnila podelitev diplom, ker sem bila zelo presenečena, ko sem tudi sama prejela diplomu, kot najmlajša udeleženka MRT. Ko so gostje odšli, smo ponočevali (mentorji so šli spat šele ob 7. uri zjutraj, spali pa so do 9. ure!).

Nedelja, 7. julij

Zjutraj smo vstali in zadnjikrat pozajtrkovali. Najprej samo dekleta, ker so mentorji še spali. Medtem smo me pospravile po šoli in vse uredile. Nazadnje smo se vsi slikali pred šolo. Nato smo se poslovili in se odpeljali domov.

V BELI KRAJINI MI JE BILO LEPO!

Eva

(Zelo pogrešam punce, sploh pa Marjeto, Matejo in Janjo!)

Eva Križnar je bila z enajstimi leti najmlajša udeleženka tabora. S seboj jo je pripeljal oče Naško Križnar, mentor video delavnice.

PODZEMELJ

19. junij – 6. julij 1986

Marjetka Balkovec

ETNOLOŠKI MLADINSKI RAZISKOVALNI TABOR "BELA KRAJINA 1986" V PODZEMLJU

V času od 29. 6. do 6. 7. 1986 so mladi raziskovalci že sedmo leto raziskovali v Beli krajini. Tako kot v juliju leta 1985, so tudi tokrat v tem letu živeli in delali v Podzemlju in okolici. Hkrati je bil to drugi belokranjski raziskovalni tabor, ki se je ukvarjal zgolj z etnološko tematiko. Delo, ki so ga mladi raziskovalci začeli v letu 1985, so tokrat še dopolnjevali, zastavili pa so si tudi nove raziskovalne probleme.

Osemindvajsetim udeležencem mladinskega raziskovalnega tabora je OŠ "Janez Marentič" v Podzemlju odstopila svoje lepe prostore za enotedensko bivanje, šolska kuharica jih je razveseljevala z dobro prehrano, šolski hišnik pa jih je s kombijem popeljal na teren v bolj oddaljene kraje.

Delo je potekalo na področju krajevne skupnosti Podzemelj, nekatere skupine pa so raziskovale tudi v bolj oddaljenih krajih, kjer prebiva uskoško pravoslavno prebivalstvo (Bojanci, Marindol, Miliči, Paunoviči).

Dijaki, ki so prišli iz različnih koncev Slovenije, so se podobno kot prejšnja leta seznanjali z etnološkim raziskovalnim delom, mnogi pa so se tudi prvič srečali z Belo krajino.

V prostem času so se udeleženci raziskovalnega tabora kopali v reki Kolpi, v telovadnici osnovne šole so tekmovali v odbojki in namiznem tenisu, ob večerih pa prepevali in se zabavali ob tabornem ognju. Vsi udeleženci so z zanimanjem prisluhnili ekološkemu predavanju dr. Dušana Pluta.

4. julija zvečer so za krajane in druge goste pripravili predstavitev raziskovalnega tabora s poročili posameznih skupin in z video posnetki, ki so nastali v sklopu tega raziskovanja.

Naše raziskovalno delo je spremljalo tudi časopisje (Delo, Dolenjski list), objavljen pa je bil tudi prispevek na televiziji.

SEZNAM UDELEŽENCEV

Skupina za NOŠO:

- Nives Sulič-Dular, mentorica, Oddelek za etnologijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana
- Lucija Erzetič, Srednja šola za oblikovanje in fotografijo, Ljubljana
- Sabina Selan, Srednja šola za oblikovanje in fotografijo, Ljubljana
- Damijana Maerinič, Srednja šola za oblikovanje in fotografijo

Skupina za LJUDSKO PESEM:

- mag. Marko Terseglav, mentor, ISN ZRC SAZU, Ljubljana
- Tomaž Križnar, Srednja šola, Kranj
- Erika Urh, Srednja šola družboslovne in tehnične usmeritve, Črnomelj
- Natalija Zalar, Center srednjih šol, Ivančna gorice
- Marjana Kos, Center srednjih šol, Ivančna Gorica

Skupina za PREHRANO:

- Tanja Roženberger in Nataša Žlender, mentorici, študentki etnologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani
- Marina Žlender, Srednja pedagoška šola, Ljubljana
- Mateja Gomolj, Srednja železničarska šola, Ljubljana
- Eva Križnar, Osnovna šola, Kranj

Skupina za VEROVANJA:

- Nadja Valentinčič, študentka na FF v Ljubljani
- Bojana Škafar, študentka na FF v Ljubljani

Skupina za STAVBARSTVO:

- Marinka Dražumerič, mentorica, Zavod za spomeniško varstvo, Novo mesto
- Miha Pirnat, Srednja šola za oblikovanje in fotografijo, Ljubljana
- Tadej Tozon, Srednja šola za oblikovanje in fotografijo, Ljubljana

- Marjana Jakša, Srednja šola družboslovnih in tehničnih usmeritev, Črnomelj

Skupina za GOSPODARSTVO:

- Andrej Dular, mentor, Belokranjski muzej, Metlika

Skupina VIDEO DELAVNICA:

- Naško Križnar, mentor, ISN ZRC SAZU, Ljubljana
- Jurij Simšič, Osnovna šola, Ljubljana
- Primož Kopač, Osnovna šola, Ljubljana
- Milan Vajda, Srednja šola družboslovnih in tehničnih usmeritev, Črnomelj

Tehnični vodje:

- Tomo Vugrin in Sandi Videnšek

Organizacijski vodja:

- Marjetka Balkovec, študentka etnologije na FF v Ljubljani

Nives Sulič

NOŠA MED PREBIVALCI PODZEMLJA IN OKOLICE DO KONCA DRUGE VOJNE

Ker so bile med udeleženci letošnjega raziskovalnega tabora tudi tri dijakinje s Srednje šole za oblikovanje in fotografijo, ki se pri svojem šolskem delu veliko ukvarjajo z modo in kostumografijo, smo se odločili, da jih seznanimo tudi s starejšimi načini oblačenja in okoliščinami, ki so tako oblačenje pogojevale. Prvi dan tabora so si dijakinje ogledale razstavno zbirko Belokranjskega muzeja v Metliki, kjer so se seznanile z belokranjsko nošo pred drugo vojno in njenimi variantami. Naslednje dni je potekalo delo na terenu v Podzemlju, Škriljah, Kapljiščah, Prilozju in na Grmu.

Ker ima noša poleg svoje prvenstveno varovalne funkcije tudi izrazito družbeni pomen in odseva premoženjsko stanje, okus, norme in vrednote svojih nosilcev, kakor tudi določenega družbenega okolja, v katerem se pojavlja, nas je ta vidik noše oziroma načina oblačenja zanimal bolj kakor različni modni detajli in dodatki. Noša je namreč tisti element materialne kulture, ki je v nasprotju s prehrano ali vrednotami takoj opazen in ki mu ljudje zato posvečajo veliko pozornost. Noša se tako razlikuje po spolu, gmotnem položaju tistega, ki jo nosi, poklicu, odvisna je od klimatskih razmer in gospodarskih okoliščin v določeni pokrajini. Prav tako prištevamo k noši tudi nakit, oblikovanje pričeske ali najrazličnejše posege v človeško telo, na primer tetoviranje, luknjanje ušesnih mečic, uporabo kozmetike, tudi osebno higieno.

Zaradi izolirane geografske lege, ki je pogojevala tudi precejšnjo gospodarsko zaostalost in s tem tudi revščino belokranjskega prebivalstva, ki se je preživljalo v glavnem s kmetijstvom, se je značilna bela noša ohranila vse do prve svetovne vojne. "Moji stari starši so nosili oblačila iz lanenega platna. To so dobili tako, da so lan izpulili s koreninami vred, ga posušili na soncu, otepli z njega semena in rastline razgrnili na roso, da so se zmehčale. Potem so jih dali sušit na lesu, jih strli s trlico in tako dobili vlakna. Povesmo so ženske pozimi spredle s kolovratom v tanke niti. Napravile so štrene, jih kuhale in nato stolkle, da so dobile mehko predivo. Tega so navile v klobke in dale tkat tkalcu v

Grmu, ki je za plačilo dobil meter blaga na vsakih deset metrov stkanega platna", se spominja informator iz Grma.

Iz skopih podatkov, ki so jih še vedeli povedati nekateri informatorji, smo poskusili sestaviti podobo noše pred prvo vojno, ki pa verjetno velja le za praznično nošo oziroma oblačenje premožnejših Belokranjcev.

Starejše ženske so nosile močno nabrana bela krila, ki so se imenovala dolenjka, bluze z oprijetimi rokavci in visokim ovratnikom, ki so se zapenjale zadaj, povrh pa črne predpasnike. Na glavi so imele bele, zadaj zavezane rute, ki so jih nosile ob nedeljah, za vsak dan pa so bile rute pisane, pogosto poslikane z rožami. Pozimi so se ženske ogrinjale v volnena trikotna ogrinjala črne ali rjave barve. Plašče so nosile le redke, bogatejše ženske iz mesta. Obleke meščank so se po barvi, materialu in kroju precej razlikovale od oblačil kmečkih žena, na katere moda ni imela tolikšnega vpliva in katerih funkcija je bila prvenstveno delovna.

Moški so nosili platnene srajce in široke hlače in se pokrivali s širokokrajnimi klobuki ali kapami. Obuvali so visoke čevlje, za k maši tudi visoke, trde škornje do kolen. Pozimi so nosili kučme iz debelega usnja in krzna z naušniki. Starejši so pogosto imeli tudi izrezljane palice, s katerimi so si pomagali pri hoji.

Za obdobje med obema vojnama smo uspeli dobiti precej več podatkov, ki so se med seboj tudi ujemali in dopolnjevali, saj je to obdobje, ki se ga večina informatorjev še dobro spominja: "H krstu so me nesli v "pindekkelčku", tesno povito kakor štruco. Ta način povijanja se je spremenil šele po drugi vojni. Vsi otroci smo bili oblečeni enako, v srajčke, ki so se imenovala flokica. Spodnjega perila nismo imeli," je povedala informatorka iz Podzemlja.

Tako fantki kot punčke so bili do vstopa v šolo oblečeni v srajčko iz hodnega platna, le v nedeljo so fantkom oblekli kratke hlače. "Do svojega četrtega leta sem nosil "kikelco", nato pa sem dobil hodne hlačke z žepom za pipec, ki so segale do sredine meč. Imele so dve naramnici, ki sta bili povezani s trakom, pritrjevali pa sta se z gumboma. Pod hlačami sem nosil srajco, pozimi pa še suknjič. Noge so mi ovijali v krpe, obut pa sem bil v cokle z lesenimi podplati," se spominja ekonomist iz Grma.

Ker je bila Bela krajina v času do sredine dvajsetih let tega stoletja področje izredno močnega izseljevanja, je imelo mnogo družin sorodnike v Združenih državah Amerike ali v Kanadi. Ti so svojcem pošiljali pakete, v katerih je bila tudi obleka, ali pa prihajali na obisk ali se vračali v rodno vas v pisanih oblačilih iz drugačnega blaga, kot so ga bili vajeni doma. "Amerikanske obleke so bile iz kvalitetnejših materialov, bolj živih barv in vzorcev kot naše. Kot otrok sem nosil srajčko, svoje prve hlačke pa sem dobil po vojni iz Amerike."

Z izjemo otrok bogatih kmetov so bili vaški otroci večji del leta bosí. Pozimi so obuli cikle, ki so jih naredili iz brezovega lesa. "Ker nas je bilo veliko otrok, sva čevlje delila z bratom. To so bili visoki gležnarji iz trdega usnja, ki so bili tako trpežni, da sva jih lahko nosila več let. Škornje so si lahko privoščili le najpremožnejši," je povedal kmet iz Prilozja. Po običaju se bosa noga ni smela dotakniti nežegnane zemlje, vendar so otroci že na veliko soboto sneli okorno obutev.

Pozimi so se fantje pokrivali s kapami, dekleta pa so si rute zavezovale pod brado. Obuvali so se v nogavice, doma spletene iz bombaža ali volne, ali v cunjé, ki so si jih ovili okoli stopal.

Majhni dečki so bili često popolnoma obriti, večji pa so imeli kratko pristrižene lase. Deklice so nosile dolge, v kite spletene lase, ki so jim prosto padale po hrbtu. Starejša dekleta so si kite ovijala okoli glave. Ob slavnostih so si lase "pocukrala" v sladki vodi in navila na porušje (koruzne storže), da so se lepo skodrali. Nekatere so si lase kodrale s segretimi kleščami. Poročene žene so si lase pogosto zvile v kito na tilniku. Lase so si dekleta pokrivala z rutami, ki so jih zavezala zadaj, poročene žene pa so jih zavezovale pod brado. Hrvatice so rute zavezovale tako, da so spodnji del rute zataknilé pod vozé.

Dekleta so se krasila s kovinskimi broškami, iglicami in prstani, kupljenimi na stojnicah. Poleg tega so nosile tudi uhane. Vendar pa so fantje ob izbiri neveste gledali tudi na druge vrline: "Za lepo dekle je veljala tista, ki je bila solidna, ki je rada delala, ki ni hodila z več fanti, ki je bila poštena; pa tudi bogate se nismo otepali", je dejal informator iz Grma.

Ob nedeljah in praznikih so ljudje oblekli praznjo obleko, ki je ob delavnikih niso nosili. Največ pozornosti pa je bila obleka deležna ob

prehodih iz enega stanu v drugega, to je ob birmi in poroki, ko so imeli krojači in šivilje največ dela.

Deklice, ki so šle k birmi pri šestih ali sedmih letih, so morale biti obvezno oblečene v belo ali vsaj svetlo obleko, ki je segala do podkolen ali celo do tal. Lahko je bila platnena ali pa iz surove svile, ki je bila poceni. Včasih je bila okrašena s čipkami. Deklice so imele na glavi venček iz svežih ali povoščenih rož, med katere so bile vpletene vejice asparagusa. Obuta so bila v čevlje ali sandale.

Fantje so bili oblečeni v temne obleke ali samo hlače in srajco, če je bilo topleje, na prsih pa so imeli pripet "pušlc". Obleka je bila nova, posebej sešita za to priložnost: "Prve hlače sem dobil ob birmi, bile pa so iz cajha. To je bilo močno, največkrat sivo ali rjavo blago. Nosil sem tudi belo srajco, brezrokavnik in suknjič."

Tudi neveste so si za poroko dale sešiti svetle, največkrat bele obleke, ki so pokrivalle kolena ali segale do tal. K obleki je navadno sodil tudi šljaj ali pa venček, v rokah pa so nesle šopek svežega ali suhega cvetja. Včasih so nosile poročne obleke tudi pozneje, ob svečanejših priložnostih. Obute so bile v črne čevlje z visokimi petami. Če je bila poroka pozimi, so si pod poročno obleko oblekle tudi po več majic, znašle pa so se tudi, če je manjkalo blaga: "Leta 1951, ko sem se poročila, so bili hudi časi, zato sem si poročno obleko sešila iz kombinež, ki jih je teta poslala iz Amerike. Po običaju je bila obleka bela in do tal. Moževa mama mi je naredila poročni šopek kar iz povoščenih zavojev, na glavi pa sem imela venček."

Tudi noseče neveste so navadno nosile bele poročne obleke, niso pa imele venčka na glavi.

Tisti, ki se je priženil ali primožil v hišo, je moral kupiti poročno obleko tudi svojemu partnerju ali pa celo vsem članom družine. Prav tako je bila navada, da je morala nevesta župniku spresti določeno količino volne, da je ta sploh dovolil poroko. Ko pa je nek ženin predložil župniku račun za volno, so to navado opustili.

Ženini so nosili temno modre ali črne obleke z belo srajco. Navadno so bili pokriti s klobukom, za katerega so si zatakneli pušelj. V

naprsnem žepku suknjiča so imeli bel robček in prav tako šopek cvetja. Poročni čevlji so bili črni ali temno rjavi.

Tudi ob smrti katerega izmed svojcev se je noša spremenila. Žalujoče ženske so oblekle črnino, moški pa so nosili črn trak na rokavu ali ovratniku. Za starši so ženske nosile črnino leto dni, za brati ali sestrami pol leta, za teto ali stricem kak mesec dni. Če je dojenček umrl pri porodu, za njim niso nosili črnine.

Tisti, ki niso bili premožnejši, in teh je bila na obravnavanem območju večina, so imeli po eno delovno obleko za vsak dan in drugo za nedelje in praznike. Ob nedeljah so delovno nošo oprali in jo naslednji dan spet oblekli. Ob sobotah so končali delo ob 15.30, ko je zvonilo "pustodil" (pusti to delo). Popoldne so pospravili po hiši, se umili in v Kolpi s pepelom oprali obleko in perilo. Perilo se je kot oblačilni kos uveljavilo šele nekako v tridesetih letih tega stoletja, prej pa ga niso nosili. Nekatere žene ga še danes ne nosijo. "Prvo perilo, "gege", sem si leta 1928 kupila kot dvajsetletno dekle. Spodnjice so segale do podkolena in so imele razporek, v pasu pa so se zavezovale s trakom."

Ženske so povrh krila in bluže ali jopice nosile obvezne predpasnike, največkrat črne. Pozimi so jih grele pletene nogavice, ogrinjale pa so se z veliko volneno ruto. Glave so si pokrivalo z rutami različnih barv.

Najbolj uporabno blago za moške obleke je bil cajh, ki je bil zaradi nizke cene tudi najbolj dostopen. To je bilo močno in trpežno blago, ki so ga vaščani kupovali v Metliki. Ob nedeljah ali praznikih so si moški nadeli žepne ure na verižicah, nekateri pa (zlasti starejši) so v ušesu nosili uhan, ki se je imenoval murček in je bil iz zlata, nanj pa je bil s črno barvo narisana zamorček.

Med drugo vojno, ko blaga in oblek ni bilo mogoče kupiti, so vaščanke nosile v Metliko ali Črnomelj poljske pridelke in jih zamenjavali za oblačila. Ljudje so si pomagali tudi tako, da so šivali obleke iz rjuh, ki so jih sami barvali, ali pa iz barvastih svilenih padal, ki so jih dobili od angleških in ameriških padalcev v zameno za jajca, kruh in moko. Iz padalskih vrvi so šivali tudi nogavice. Iz Čabra in Delnic pa so prihajale Hrvatice in zamenjevale najrazličnejše stvari za hrano. Za uro so dobile petnajst litrov zmesi iz pšenice, ječmena in koruze.

Podatki, ki jih je skupina za nošo dobila na terenu, se precej razlikujejo od tistih, ki so jih dijakinje pričakovale. Tipične belokranjske noše, ki so jo pričakovale, razen v muzeju niso zasledile nikjer več, dobile pa so vpogled v razvoj in spreminjanje oblačenja med kmečkim prebivalstvom.

Informatorji:

Tončka Selič, roj. 1928, gospodinja, Podzemelj
Anton Veselič, roj. 1937, gostilničar, Podzemelj
Marija Štraus, roj. 1907, gospodinja, Prilozje
Franc Šegina, roj. 1910, kmet, Prilozje
Marija Brodarič, roj. 1927, gospodinja, Škrilje
Lojzka Jurajevčič, roj. 1908, gospodinja, Kapljišče
Amalija Pezdirc, roj. 1932, gospodinja, Podzemelj
Janez Pezdirc, roj. 1917, upokojen ekonomist, Ljubljana

Marko Terseglav

LJUDSKO PESNIŠTVO PODZEMLJA IN OKOLICE

V drugi polovici 19. stoletja je celotno slovensko ozemlje zajela intenzivna akcija za zbiranje ljudskih pesmi. Tudi zapisovalci iz Bele krajine (Barle, Kobe, Navratil, Šašelj) so prispevali ogromen delež, ki je večinoma objavljen v Štrekljevih narodnih pesmih I-IV, Ljubljana 1895 - 1923.

Ko smo s skupino mladih raziskovalcev leta 1985 in 1986 iskali ljudske pesmi v Podzemlju in okolici, smo najprej pregledali Štrekljevo zbirko, koliko ima pesmi iz teh krajev. V vseh štirih Štrekljevih knjigah je okrog 150 zapisov iz podzemeljske fare, ki jih je zapisal Janko Barle. Barle je se rodil leta 1869 v Budanjah pri Vipavi. Njegov oče - učitelj se je veliko selil in prišel leta 1872 v Podzemelj. Tu je Janko preživel mladost, hodil v osnovno šolo, od 1879 do 1884 pa na novomeško gimnazijo. Profesorji frančiškanske novomeške gimnazije so dijakе vzbujali k zbiranju narodopisnega in zgodovinskega gradiva, kar je v dijaških in študentskih letih z veliko vnemo počel tudi Barle. Od 1884 do 1892 je Barle študiral teologijo v Karlovcu in Zagrebu, kjer je postal škofijski pisar, nato kanonik in v Zagrebu je leta 1941 tudi umrl. Od leta 1921 je bil član JAZU. Slovenci Barleta sicer bolj cenijo kot leposlovnega pisatelja, vendar je ta njegova dejavnost zanemarljiva v primerjavi z etnografskim in glasbenim delom. Bil pa je še sistematični zbiralec rastlinskih in gobjih imen.

V tabelaričnem pregledu navajamo Barletove zapise v Štreklju, vendar ne vseh. Izpuščamo tiste pesmi, ki so jih za Barleta napisali drugi in nimajo navedenega kraja zapisa, ampak le predvidevamo, da so nekje iz Bele krajine. Ker leta 1985 in 1986 nismo snemali v Gradcu, Primostku in na Krasincu, v pregledu Barletovih zapisov izpuščamo te kraje.

V pregled smo uvrstili 124 pesmi iz podzemeljske fare, ki jih je objavil Karel Štrekelj v svoji zbirki. Tabelo smo napravili zato, ker v Štreklju ni krajevnega kazala, naš pregled pa tako vsakemu zainteresiranemu daje takojšen odgovor, kje v Štreklju lahko najde pesmi iz Podzemlja in

okolice. Najprej pa še nekaj besed o zvrstnosti Barletovih zapisov: med njimi je 17 pripovednih pesmi (od teh 12 legendarnih in 5 ljubezenskih balad), 24 ljubezenskih pesmi (od tega 9 poskočnic), 49 obrednih pesmi (13 božičnih, 1 trikraljevska, 3 vnebohodne, 17 kresniških, 15 svatovskih in en koledniški obrazec). Poleg teh je še 19 stanovskih pesmi (8 vojaških, 8 otroških in 3 o zakonu) in 9 pivskih pesmi, po ena nabožna in šaljiva ter 4 obsmrtnice.

Tabelarični pregled Barletovih zapisov iz "podzemelske fare" v Štreklju.

Opomba: Š I, II, III, IV - označujejo Štrekljevo prvo, drugo itd. knjigo, poleg pa je navedena še zaporedna Štrekljeva številka, pod katerimi so navedeni objavljeni Barletovi zapisi.

BORŠT: Š III/5094;
 CERKVIŠČE: Š III/5095;
 DOBRAVICE: Š I/673; Š II/1135; Š III/5096, 6382;
 GERŠIČI: Š III/5052, 5064;
 GRM: Š I/799; Š II/1063; Š III/5102; Š IV/7025, 7747, 7761;
 GRIBLJE: Š I/249, 259, 540, 665, 678, 754; Š II/1053, 1064, 1134, 1137, 1355, 1946, 1984, 2340; Š III/4837, 4858, 4992, 5098, 5099, 5100, 5101, 5159, 5160, 6099 in 6156;
 KAPLJIŠČE: Š II/1293, 1928; Š I/5008, 5103, 5666; Š IV/8382
 PODZEMELJ: Š I/403, 408, 525, 541, 542, 556, 590, 615, 839; Š II/1120, 2453, 2688, 2696, 2734, 2772, 3146, 4302, 4436, 4659; Š III/4736, 4745, 4765, 4773, 4780, 4791, 4863, 4893, 4908, 4916, 4968, 5044, 5140, 5105, 5128, 5256, 5320, 5334, 5341, 5366, 5367, 5383, 5387, 5388, 5436, 5437, 5440, 5465, 5466, 5467, 5651, 5652, 5669, 5735, 5750, 5782, 6024, 6271, 6280, 6429; Š IV/6734, 6961, 7007, 7026, 7150, 7198, 7209, 7482, 7589, 7892, 7937, 7945, 8524, 8630

Ob pregledu Barletovega podzemelskega gradiva izstopa količina obrednih pesmi (tretjina vseh). Podobno sliko bi dobili tudi pri drugih belokranjskih zapisovalcih v prejšnjem stoletju. To pa pomeni vsaj dvojce:

1. da je imelo nekdanje obredno pesništvo v Beli krajini še izrazito življenjsko (etnološko) funkcijo. V kresnih, jurjevskih, božičnih, svatovskih idr. običajih je imela pesem osrednje, celo najvažnejše mesto. Ljudska obredna pesem pač živi tako dolgo, dokler je živ tudi običaj, ki ga pesem spremlja. Če se izgubi živa funkcija obreda ali običaja, začnejo tudi pesmi kmalu izumirati. Ohranijo se lahko v zavesti pevcev le tu in tam, seveda, če so običaje še poznali. Bolj trdožive so le svatbene pesmi, ki se lahko pojejo še ob drugih priložnostih, s tem pa imajo več možnosti, da preživijo.
2. Štrekljeva zbirka kaže, da se je največ obrednih pesmi ohranilo v Beli krajini, posebno kresniških in jurjevskih, ki so sploh značilnost tega področja. Te pesmi so že v prejšnjem stoletju pritegnile veliko pozornost raziskovalcev in zbirateljev, saj so dajale slutiti, da je Bela krajina najbolj "čist" etnološki izvir, ki se ga civilizacija ni dotaknila v takšni meri kot drugih pokrajin. Zato je bila še bolj privlačna. Deloma je bilo res tako. Zanimanje za Belo krajino se je ohranilo vse do današnjih dni, vendar pa se je etnološka slika spremenila tudi tu, kar bomo videli ob kratki primerjavi z zadnjimi raziskovanji v Podzemlju.

Jezik Barletovih pesmi: Kljub temu, da je najbrž tudi Barle (kot vsi ostali zapisovalci tistega časa) zapise ljudskih pesmi nekoliko "popravljal" in jih "sloveniziral" pa je splošna jezikovna podoba dokaj zvesta. Jezik vsaj v starejših pesmih ne kaže tako močnega srbskohrvaškega vpliva kot v ostalih obkolpskih krajih. To se ujema tudi z dialektološkimi raziskavami. Meja, kjer so srbokroatizmi v jeziku že pogostejši, je nekje pri Gribljah, ki se stopnjuje proti Adlešičem in Marindolu.

Barle nima niti ene noveletne kolednice. Iz Navratilovih in drugih zapisov dobimo odgovor za to, saj vse kaže, da je bilo noveletno koledovanje bolj stvar Vlahov. V slovenske vasi v Beli krajini so za božič in novo leto prihajali predvsem žumberaški uniati (v Metliko in okolico), včasih pa še pravoslavni Srbi iz Marindola in Bojancev (v Adlešiče, Griblje itd.). Tudi večina belokranjskih noveletnih kolednic potrjuje to misel, saj jih je večina hrvaškega ali srbskega izvora.

Približno v istem času kot Barle v Podzemlju, je zapisoval ljudske pesmi Šašel v Adlešičih. Primerjava pesemskega gradiva obeh krajev

pokaže, da niso razlike samo v jeziku, ampak še v pesemski zvrstnosti. Adlešičko področje je namreč imelo veliko več junaških pesmi in sploh več pripovednih, poznali so tudi naricanje itd. To si lahko razlagamo z večjim vplivom srbohrvaške ljudske pesmi v Adlešičih. Slovenska "posebnost" podzemeljskega repertoarja se kaže še v odsotnosti pripovednih oz. junaških pesmi. Balade so pogostejše in se približno skladajo s pogostnostjo tega pesemskega tipa drugod po Sloveniji.

S takim "predznanjem" je skupina za ljudsko pesništvo pričela svoje raziskave v Podzemlju leta 1985 in 1986. Zavedali smo se, da Janko Barle iz objektivnih razlogov ni zapisal vsega, čeprav je beležil ljudske pesmi skoraj dvanajst let. Naše delo je bilo intenzivnejše, vendar tudi mi nismo mogli zapisati vsega, saj smo bili v Podzemlju le 14 dni. Nabrali pa smo toliko gradiva, da je mogoča vsaj začasna primerjalna osvetlitev pevskih repertoarjev v 19. stoletju z današnjimi, saj je bil današnji vzorec pevskega repertoarja precej tipičen, kar so nam potrdili razgovori z informatorji.

Splošni podatki. Raziskovali in snemali smo v Borštu, Geršičih, Grmu, Škriljah, Otoku, Kapljiščih, Zemlju in Podzemlju, kjer smo posneli 88 pesmi (vključene so tudi variante) in 288 inštrumentalnih melodij ter okrog 120 enot - informacij o ljudskem petju, o načinu petja, o pevskih repertoarjih, o glasbeno-pesemskem okusu danes, o prilikah za petje ter o živosti ljudskega petja danes in o njegovih spremembah v repertoarju in načinu petja. Pri našem delu je sodelovalo 28 pevcev-domačinov, ki so bili tudi glavni informatorji. Pevci in informatorji so bili v glavnem ljudje, rojeni med obema vojnama in starejši, zato smo največ primerjalnih podatkov o petju in običajih dobili za obdobje pred drugo vojno in po njej. Udeležili smo se še nekaterih vaških praznovanj, tako da smo dobili še avtentično sliko o "živem" ljudskem petju danes.

Današnji pevski repertoar Podzemlja. Upoštevajoč različice smo posneli 7 pripovednih, 17 ljubezenskih, 18 obrednih, 10 šaljivih, 10 pivskih, 5 plesnih, 5 obsmrtnih in 8 "raznih" pesmi ter 8 hrvaških.

Pripovedne pesmi. Med pripovednimi pesmimi v Barletovi zbirki je 11 legendarnih, mi pa smo posneli samo eno (Marija in brodnik). Pesem o Mariji in brodniku je danes najbolj razširjena tudi po drugih slovenskih pokrajinah. Štekelj je pesem o sv. Izidorju vključil še med legendarne, danes pa jo uvrščamo k otroškim, ker je skrajšana (brez pripovedoval-

nega jedra) in jo največ pojejo otroci. Kot tako smo jo zabeležili tudi v Podzemlju. Od pripovednih smo posneli še Tri vile iztrgajo mladeniču srce (Pobeleslo polje). V Barletovih časih ta pesem v Podzemlju najbrž ni bila znana, ker je ni zapisal. Pesem je uskoškega - srbskega porekla in jo danes pevci poznajo predvsem zaradi pogostega izvajanja v folklornih skupinah. Nikdar pa ta pesem v teh krajih ni živela kot plesna pesem, kot balada v prvotnem pomenu besede. Balada o materi detemorilki (Mlad pastirček kravce pase) je v Podzemelj najbrž prišla v začetku 20. stoletja iz drugih slovenskih pokrajin, kjer jo še danes pogosto najdemo. Mi smo jo leta 1985 zabeležili, Barle pa je v svojih zapisih nima. Mogoče je Barle ni zapisal zgolj slučajno, saj pesem poznamo približno iz istega časa v Gribljah.

Imeli pa smo srečo, saj smo v Podzemlju prvič v Beli krajini odkrili in zapisali starejšo ljubezensko balado (Ojoj meni, mamica), ki je do sedaj edini registrirani primerek te pesmi v Beli krajini. Gre za balado, ki je v dveh variantah (iz Štajerske in Kranjske) objavljena v Štreklju pod številko 112 in 113 z naslovom Zaljubljeni mladenič. To je balada z motivom navidezne smrti, ki ga poznamo v pesmi o Mladi Zori, le da v Mladi Zori zaljubljenca z navidezno smrtjo izsilita svojo zvezo, v Zaljubljenem mladeniču pa fant z navidezno smrtjo privabi k sebi dekle, česar prej ni uspel z velikimi dejanji (zidanjem cerkve). Šele ko mladenič "umre" (navidezna smrt), se ga dekle usmili in ga pride pogledat. Takrat pa zviti mladenič vstane iz krste in duhovni ju mora takoj poročiti. Poleg Poženčanovega in Vrazovega zapisa te pesmi v Štreklju imamo danes v arhivu GNI še 13 variant te balade. En zapis je z Gorenjske, drugi iz Iga (Kramar), vsi ostali pa so iz vzhodne Štajerske in Prekmurja, en zapis pa je iz Rezije (Lepa Lina). Podatki kažejo, da so nekatere starejše ljudske pesmi razprostranjene samo v obrobni slovenskih pokrajinah in da nekatere od njih lahko potegnemo lok razprostranjenosti od Prekmurja, preko Bele krajine do Istre. Zaljubljeni mladenič pa nam je vse do leta 1985 nekoliko majal to teorijo, saj nam noben zapisovalec ni potrdil prisotnosti te pesmi v Beli krajini. Ne v prejšnjem stoletju, ne v množici etnomuzikoloških snemanj v 20. stoletju, se ta pesem nikoli ni pojavila v belokranjskem pevskem repertoarju. Zato je bilo naše veselje toliko večje, ko nam je 2. 7. 1985 Ana Pezdirc kot svojo prvo pesem zapela prav to balado. Veselje je bilo toliko večje, saj danes niti v Prekmurju niti na Štajerskem te balade ne znajo več, poleg tega pa smo z odkritjem v Beli krajini potrdili manjkajoč hipotetični člen. Tega smo morali preveriti še s podatkom o daljši časovni prisotnosti te balade v Beli krajini.

Pevka Ana Pezdirc, roj. Klepec, je bila rojena 1914 v Borštu. Tam je leta 1928 slišala pesem od svoje stare mame, ta pa od svoje matere. Približno torej lahko zaključimo, da je bila pesem o zaljubljenem mladeniču znana v Beli krajini vsaj že od leta 1870, če ne še prej. Z odkritjem te pesmi smo dobili še eno potrdilo o zgodovinski kontinuiteti starejšega pesemskega izročila v Beli krajini. Če na našem taboru ne bi posneli nič drugega kot to balado, bi lahko rekli, da je bilo naše delo več kot uspešno.

Konec prejšnjega stoletja se je s Štajerske po vsej Sloveniji razširila obsmrtnica o Mariji Cvetko, ki jo je zabodel ljubosumni fant. Pesem je zaradi svojega dramatičnega dogodka izredno všeč ljudskim pevcem in se je hitro širila, seveda brez prvotnih, natančnih podatkov o pokojnici. Mrliška pesem se je prevrstila v ljubezensko balado, ki se je razširila tudi v Belo krajino. Pesem smo posneli 1985 v Podzemlju, v arhivu GNI pa je še nekaj starejših (povojnih) posnetkov iz drugih belokranjskih krajev. Sklepamo lahko, da se je balada o Fekonji (kot se imenuje ljubosumni morilec) razširila po Beli krajini šele v tem stoletju, saj jo Barle še ni zabeležil.

Še danes so v Podzemlju dokaj pogoste obredni pesmi. Od množice kresniških in koledniških pesmi, ki jih je zapisal Barle, se je danes ohranila le najbolj znana - Bog daj, Bog daj, dobro večer. Pesem smo posneli v Zemlju, Podzemlju in Kapljiščih, a je že izgubila svoj življenjski kontekst, ki ga je pesem imela še v Barletovih časih. Spomin na običaj je še ostal in ker so v Gribljah kresovali še po vojni, v Adlešičih pa še danes, se je ohranila tudi pesem, ki bo najbrž še nekaj časa živela, saj je prešla v pevske repertoarje, ohranjajo pa jo tudi belokranjske folklorne skupine.

Podobno je s svatovskimi pesmimi. Konec prejšnjega stoletja je Barle, leta 1985 pa smo mi v Podzemlju zabeležili pesmi o darovanju neveste (Dajte, dajte darovajte, to našo mlado nevestico in Očka, mamca, čerko (ali skrinjo) vam peljamo ter Tičica golobček). Ker so se danes svatbe precej spremenile, se tudi poje ne več toliko kot nekdanj. Pesmi so "preživele" zato, ker so se jih še do nedavnega peli v funkciji, pa tudi zato, ker so zaradi vsebine svatovske pesmi zelo "prilagodljive" in se lahko pojejo kadarkoli, v veselih družbah ali ob skupnem delu.

Barle je še zapisal, mi pa nismo našli več tele svatovske pesmi:

Ciba, ciba jarčica (pesem je nekdanj pela ob rezanju petelina na svatbah, ker pa je izrazito obredna pesem, se je najbrž zato hitro izgubila), Lepa moja Mare, vesela mi bodi, Ljubo ženin, Rasti, rasti trava deteljina, Hvaljen bodi Jezus in jutranjico Petelinček lepo poje, da bo skoraj beli dan.

Že v prejšnjem stoletju je bila v Beli krajini znana pesem Tri tičice so morje preletele (zapisal jo je tudi Barle) in je popularna še danes, ko jo pojejo kot svatbeno pesem ali pa kar tako v pevskih družbah in ob delu. Še v Barletovem času pa je bila to obredna - kresniška pesem, ki so jo pele le kresnice v vinogradu, ko so prosile za dobro letino. Še danes pa smo nespremenjeno in v isti funkciji zapisali godovno pesem-voščilnico: Dober večer, dragi Janez, želimo ti imendan.

Plesne in pивske pesmi. Plesne poskočnice so bile vedno bolj ali manj improvizirane pesmi. Skoraj vsak godec je imel svoje, veliko pa so jih zlagali kar sproti na svatbah in ob plesu. Zato je med poskočnicami težje poiskati kontinuiteto od Barletovih časov pa do danes, čeprav je tudi to možno. Nekatere pesmi so bile poslušalcem všeč, zapomnili so si jih in jih peli ob različnih priložnostih, zato so imele več možnosti, da preživijo. Danes v Podzemlju še poznajo nekatere starejše plesne pesmi, kot na primer: Igraj kolo u dvadesetina, ki pa sodi k uskoški tradiciji in ob njej v Podzemlju niso plesali, so jo le prevzeli in jo pojejo kot neplesno pesem. Prav tako je s pesmijo Lepa Anka, ki je živela na Bojancih, v Marindolu, Predgradu itd., danes pa so kot plesno pesem popularizirajo in ohranjajo folklorne skupine. Veliko plesnih pesmi, ki so se pele ob plesu štajriš oz. ob "povštertancu" se je ohranilo, ker se je "po starem" plesalo še do nedavnega. Nekaj pesmi se bo kljub "pozabi" plesa ohranilo zaradi svoje vedre vsebine, ki je primerna za vsako veselo pevsko družčino. Tako bodo pesmi živele naprej, vendar v drugi, spremenjeni funkciji.

Pivske pesmi že dolgo nimajo več svoje kultne vloge in se zato hitreje spreminjajo, nastajajo pa tudi nove. Naša skupina je posnela precej pivskih pesmi. Od teh pa je Barle v prejšnjem stoletju zapisal le dve (Janez je najmlajši in Furmani so furali). Ali to pomeni, da je bil repertoar pivskih pesmi nekdanj drugačen od današnjega? Deloma že, ne pa tako, kot to kaže trenutna slika. Najbrž je zgolj slučaj, da nekaterih starejših pivskih pesmi nismo posneli sedaj, a jih je zapisal Barle in so poznane še danes: Pijmo, le pijmo, Tička mi poje, Pijmo, bratci, vince. Barle je zapisal še dve pivski pesmi: Oj, ti mala čašica in Tri ljubice mam

zbrane, ki jih prav tako nismo zapisali. Včasih pa gre le za različice, ki jih danes ne spoznamo več. Zapisali pa smo nekaj "novih" zdravičk, ki jih Barle še nima: Ženin, pij, pij, Sraka ima dolgi rep, Sonce sije, luč gori, Ta mizica je na štir vogle, Ena kupica zrelga vinčeca in Jure, stara kljuka. Štrekljeva zbirka pa nam kaže, da so bile tudi našte pesmi znane že v prejšnjem stoletju po vsej Sloveniji. Zato lahko domnevamo, da so bile v različicah znane tudi v Beli krajini, a jih Barle slučajno ni slišal oz. zapisal. Možno pa je, da jih Podzemeljci res še niso poznali, saj je mnogo pesmi prišlo v Belo krajino šele konec prejšnjega in v začetku tega stoletja, ko so se s šolo bolj množično razširjale tudi različne pesmarice.

S pivskimi so tesno povezane šaljive pesmi. Barle je zapisal le eno posmehljivko krojačem, nekaj pesmi s šaljivo vsebino pa je v Štreklju po drugih razdelkih - med pivskimi, otroškimi in stanovskimi. Humor je podvržen okusu dobe, zato je spremenljiv. Največ šaljivih pesmi so pri nas ustvarili godci, zato gre največkrat za kratke priložnostne pesmi, ki so lahko izumrle, če niso imele za širši krog poslušalcev privlačne vsebine.

Hedonističnemu življenjskemu razpoloženju je nasprotno meditativno in moralistično. V starejših obdobjih je v tej zvrsti precej pesmi obsmrtnic. Sodobni človek se precej izogiba tej zvrsti, zato tudi sodobna ljudska pesemska ustvarjalnost ne pozna veliko novih razmišljujočih pesmi o smrti. Kar je danes pesmi obsmrtnic v pevskih repertoarjih, je to večina dediščina preteklosti. V Podzemlju smo največkrat slišali: Gozdič je že zelen in Rasti, rasti rožmarin.

Tudi v prejšnjem stoletju ta zvrst pesmi ni bila dosti na boljšem, saj je tudi Barle zapisal le štiri obsmrtnice. Te so zanimive zaradi svoje pripovedne osnove, to je, da so dramatično poudarjeni tragični dogodki prepleteni z moralizatorstvom. Iz Barletovega zapisa gotovo izstopa pesem Pojte pojte tice, ki je v osnovi prošnja mladega, umirajočega dekleta, naj jo pokopljejo pred cerkveni prag, zunaj groba pa naj ji pustijo desnico z rožnim vencem. Iz groba rastoče cvetlice je tako imenovani "potujoči" motiv, ki ga najdemo v marsikateri baladi ali ljubezenski pesmi. Motiv se torej ne družijo zgolj z eno različico pesmi ali z zvrstjo. Zanimiv pa je v tej Barletovi pesmi motiv nezakopane desnice, saj se skoraj identičen motiv pojavlja v drugi belokranjski pesmi Tam v črni gori, kjer umirajoči junak prosi svoje prijatelje, naj mu desnice ne zagrebejo, da ga bo po njej spoznala njegova ljuba. Gre torej za ljubezensko - "razpoznavno" dejanje, v prejšnji pesmi pa za religiozno -

moralistično. Motiv je sicer različno uporabljen, kliče pa po natančnejši obravnavi.

Podrobneje se ne bomo ustavljali ob ljubezenskih pesmih, ki v vseh pevskih repertoarjih prevladujejo, zato smo jih tudi mi posneli. Današnji lirski repertoar se dokaj dobro "pokriva" s tistim, ki ga je zapisal že Barle. Tiste ljubezenske pesmi, ki so bile in so znane po vsej Sloveniji, so poznane tudi v Beli krajini oz. Podzemlju. Nekoliko drugače pa je s tistimi specifičnimi belokranjskimi lirskimi pesmimi, ki so bile v prejšnjem stoletju znane le v Beli krajini (Tisto bi, ki ima biser okrog vratu, Rajši ljubljene siromaka, itd.), danes pa se izgubljajo iz pevskega repertoarja. Za pesem Oj, slaviček drobn ptiček, ki jo je zapisal že Barle in smo jo posneli tudi mi, lahko rečem, da je tipično belokranjska, čeprav jo zaradi šolskih beril in pesmaric danes poznajo tudi drugod po Sloveniji.

Srbskohrvaške pesmi. V letih 1985/86 smo posneli osem srbskohrvaških pesmi, ki bi jih lahko razdelili na tri skupine: starejše in novejše pesmi različne vsebine in plesne pesmi. Med novejšimi sta dva šlagerja iz hrvaškega področja (O, Marijana in Za tvoje crne oči), plesna pesem pa je Igraj kolo mladi devojčici. Ostalih pet pesmi (Našla sam ja zlato jabuko, Pastirče mlado, Spazila sam Janka, Cveče mi polje pokrilo in Ustal sam se rano jutro) sodi k starejši belokranjsko-uskoški dediščini, saj te pesmi poznamo iz Barletovih, Šašljevih idr. zapisov. Poleg srbskih vasi v Beli krajini so te pesmi ohranili še pevci v Predgradu, Adlešičih, Starem trgu itd., od koder so se z večjo ali manjšo intenzivnostjo širile še po drugih krajih. Zanimivo je, da v Podzemlju še znajo starejšo uskoško pesem Našla sam ja zlato jabuko. Ostale srbskohrvaške pesmi v Podzemlju so večinoma novejše. Nekatere stare uskoške pesmi starejši Podzemeljčani sicer poznajo (so jih slišali in se jih naučili), a jih nimajo v svojem standardnem pevskem repertoarju. Štiri starejše srbskohrvaške pesmi smo sicer posneli v Podzemlju, ampak pevka-informatorka je bila doma iz Črnomlja, kjer je te pesmi slišala v šoli ali od drugih, ki jih poznajo iz pesmaric ali pa spet iz šole. Danes prav šole (tudi glasbene) in folklorne skupine ohranjajo nekatere uskoške pesmi, ki so specifičnost Bele krajine. Tudi iz Barletove zbirke lahko vidimo, da ima sorazmerno malo srbskohrvaških pesmi in še od teh jih je večina iz Gribelj, kar smo pojasnili že v uvodu. Posebej pa bomo o srbskohrvaških ljudskih pesmih spregovorili v dodatku.

Naš tabor je deloval ob etnični meji, zato so nas zanimala medsebojna kulturna prepletanja. To je bila sicer naloga druge skupine, toda tudi mi smo zabeležili nekaj pesmi-zbadljivk, ki kažejo na medsebojne odnose. Poudariti je treba, da zbadljivke ne nastajajo samo na račun Hrvatov, ampak tudi sovaščanov, še posebej pa so "na udaru" prebivalci drugih krajev in pokrajin. Zabeležili smo naslednje zbadljivke: najbolj razširjena je Hrvati so tati, sledita pa ji še Hrvat kósi Vdovco in Hrvat seje luk. O "posebnostih Kranjcev" pa smo zabeležili nekaj zbadljivk od Hrvatov, ki živijo v Beli krajini ali pa sem prihajajo.

Namesto zaključka. Kljub novi miselnosti in načinu življenja, ki je tudi v Podzemlju spremenil starejšo strukturo ljudske kulture, pa lahko rečemo, da so vsi belokranjski kraji ohranili precej svojih značilnosti, ki se kot tradicija pojavljajo še danes v pevskih repertoarjih. Za razliko od bližnjih Gribelj in malo bolj oddaljenih Adlešičev je Podzemelj bolj zgodaj sprejemal splošnoslovenske vplive in je zato pesemski repertoar tu v večini tak kot v ostalih slovenskih pokrajinah. Tista "drugačnost" repertoarja pa se ne kaže le v jeziku, ampak še v razmeroma večji ohranjenosti starejšega pesemskega izročila, ki se v nekaterih drugih slovenskih pokrajinah hitreje izgublja ali pa ga te sploh niso poznale (nekatero obredne pesmi). Razlika je morda še v tem, da danes v osrednjih slovenskih krajih opažamo povečano zanimanje ljudi za "izgubljeno" tradicijo, ki pa v Podzemlju in Beli krajini takorekoč še ni "izgubljena". Hkrati pa smo v Podzemlju opazili veliko zanimanje za inovacije in sodobnejše pesemske in glasbene zvrsti, za tako imenovano popularno in narodno-zabavno glasbo, kar je značilno tudi za druge slovenske pokrajine, saj po logiki razmer vedno bolj prevladuje medijska nad spontano in ustvarjalno ljudsko kulturo. Zato se starejše ljudsko petje hitro izgublja tudi pri mladih, vendar določen segment tradicije ostaja zaradi privzgojene zavesti o vrednotah in specifičnosti "lokalne" - belokranjske kulture. Ta pozitivni "lokalpatriotizem" pa v kulturnem izročilu ni zanemarljiv in zahteva posebno obravnavo.

Tanja Roženberger in Nataša Žlender

KAJ IN KDAJ JEDO V PODZEMLJU IN OKOLICI

Ena izmed skupin, ki so delovale na taboru, je obravnavala tematiko prehrane.

Prehrana z etnološkega vidika pomeni pripravi jedi in vrsto jedil in pijač ter način njihovega uživanja. Preučevali smo zlasti tradicionalni in praznični jedilnik v času do druge svetovne vojne in po njej, zbirali podatke s področja arhitekture kuhinje, njene opreme, pridobivanja in priprave hrane in pijač, uživanja hrane (prehrana otrok, bolnih in nosečnic), verskega vpliva na prehrano in s področja razkroja tradicionalne prehrane in uvajanja novosti. Podatke smo zbirale v vaseh Zemelj, Podzemelj, Grm, Gradac, Kapljišče, Griblje in Krasinec. Večjih razlik v prehrani med naštetimi vasmi nismo zasledile.

Vsakdanji jedilnik:

Vsakodnevni jedilnik je bil v času do druge svetovne vojne skromen in vezan na lastne pridelke. Največkrat so **zajtrkovali** žgance (koruzne, ajdove, bele ali zmesne), ki so jih prelili z vročim ali kislim mlekom. Včasih so žgance zabelili z ocvirki in jim dodali kislo zelje. Pili so čaj ali belo kavo. V vroče ali kislo mleko so nadrobili tudi "zmesen" kruh - to je kruh iz prosa, ječmena in koruze. Tak kruh naj bi bil boljši od koruznega, saj je bolj voljan.

Kosilo je bilo od poldneva do pol enih. Takrat so uživali krompirjevo juho in štruklje, "matevža" in zelje. Ker so težko delali, je bil tudi obed močnejši. Kot priboljšek so jedli mlince in pili kompot. Sadje so sušili v pečnicah. To so naredili takole: najprej so izkopali jamo in jo obložili z ilovico. Jamo so obdali z ograjo iz leskovega protja. Tudi to so ometali z ilovico, da ne bi zgorela. V jami so zakurili ogenj, na lesi, ki so jo položili vrh nje, pa so sušili sadje.

Vsakdanjo **večerjo** so sestavljale različne jedi: "gomilčeva juha", s katero so stregli tudi porodnicam, močnik, krompirjeva juha in solata.

Ta skromen jedilnik so pretrgali le praznični dnevi.

Praznični jedilnik:

Ob krstu, poroki in večjih cerkvenih praznikih je jedilnik še danes sestavljen iz "petih riht", ki si zaporedoma slede skozi slavlje. Prva rihta sestoji iz goveje juhe z rezanci, druga iz govedine, hrena in krompirja, tretja iz jagnjetine in solate. Kurje meso se lahko ponudi kot četrta rihta (sem spadajo še mlinci in žlinkrofi), ali pa je postrežena kar skupaj z jagenjčkom. Četrto rihto prav tako lahko sestavlja svinjsko meso s paradižnikovo solato, po domače "pajcek pečenka". Peta rihta je torta. Torto so gospodinje začele peči šele po drugi svetovni vojni, ko so pričele obiskovati gospodinske tečaje.

Posebnost Bele krajine je poročni kruh "vrtanj". To je iz kvašenega testa pečen venec, ki ga spletejo iz treh kit. Kljub temu da so običaji v zvezi z "vrtanjem" (na svatbi na nevestinem domu visi "vrtanj" na steni nad nevesto, ob prihodu na "ženinov" dom dobi deček "nakolenč", ki ga nevesti posadijo v naročje) že izgubili svoj pomen, se kot navada še danes ohranjajo.

Na terenu smo našli priprave ob praznovanju nove maše. Tako smo lahko spoznale tudi današnji praznični jedilnik. Sestavljajo ga različni piškoti (medenjaki, kokosove palčke, učke, orehove ploščice), potice, več vrst kruha in torta v obliki mašne knjige. Kosilo so servirali v tradicionalnih petih rihtah.

Kot zanimivost naj navedemo, da je pripravljala jedi za novo mašo vsa vas, v širših pripravah pa je sodelovala vsa fara. To dejstvo kaže še na veliko povezanost in medsebojno sosedsko pomoč, ki je danes vse redkejša.

Današnji vsakdanji jedilnik nima skoraj nobenih krajevnih značilnosti. Značilne jedi, ki so prevladovalle pred vojno, so izboljšali, ponekod pa tudi popolnoma zamenjali industrijski proizvodi.

Poleg obravnavane teme so nam ljudje povedali še mnogo zanimivih podatkov z drugih področij materialne, duhovne in socialne kulture.

Zaradi preglednosti poročila teh podatkov nismo navedli, zabeleženi pa so v naših terenskih zapiskih.

Zaključek

Če primerjamo čas pred drugo svetovno vojno in po njej, ugotovimo, da sta se prehrana sama in način prehrane precej spremenila. Iz pogovora z informatorji je razvidno, da so včasih vsakdanji jedilnik sestavljali vsaj trije, relativno močni obroki (zajtrk, kosilo in večerja). Zlasti poleti, ko so morali trdo delati, je bila v navadi še dopoldanska in popoldanska malica. Najmočnejši obrok je bilo kosilo, za malico pa so navadno popili več tekočine, saj je bilo delo na polju vroče in naporno.

Za čas po vojni bi lahko rekli, da je čutiti velike spremembe v prehrani. Vsakdanji jedilnik je sestavljen iz treh obrokov.

Zajtrk, ki ga ponavadi pojedjo tik pred odhodom v službo, je sestavljen iz kave (ponavadi črne) in kosa kruha. Značilno je, da ga ljudje velikokrat pojedjo kar stoje, nekateri informatorji pa so nam dejali, da sploh ne zajtrkujejo, ampak počakajo na malico v službi. Zaposleni malicajo v službenem času v svoji delovni organizaciji. Zaradi zaposlenosti žena se je čas kosila pomaknil od pol ene na peto ali celo šesto uro popoldan. Tudi tu gre iskati vzroke za naglo opuščanje starega jedilnika. Danes gre torej za močnejši obrok, ki je nekaj vmesnega med kosilom in večerjo in ga gospodinja pripravi šele, ko pride iz službe. Večerja v klasičnem smislu se zato ponekod opušča in nadomesti jo skodelica mleka ali čaja.

Priprava jedi se je skrčila na minimum, da je prihranek časa čimvečji. Intenzivno se uvajajo nove jedi, katerih priprava je hitra in nezahtevna. V pomoč so gospodinjam tudi razni gospodinjiski aparati, ki danes žal postajajo vse dražji.

V vsakdanji jedilnik moramo uvrstiti tudi vse tiste obroke, ki jih zaposleni uživajo v delovni organizaciji, šolarji pa v šoli. Ponekod v takih primerih priskoči na pomoč babica, ki skuha vnučkom žgance ali pa speče domač kruh.

Med vsakdanjim in prazničnim jedilnikom obstaja še danes velika razlika. Lahko bi dejali, da se je marsikatera jed iz nekdanjega vsakodnevn-

nega jedilnika uvrstila na seznam današnjih prazničnih jedi. Ob praznikih še vedno postrežejo v petih rihtah. Zlasti Bela krajina je znana po tem, da zavestno ohranja tradicije, kar se kaže tudi na področju prehrane. V novejšem času je nastala še večja razlika: razlika med vsakdanjim in nedeljskim jedilnikom. Ob sobotah in nedeljah uživajo tri obroke: zajtrk, kosilo in večerjo. V tem jedilniku zasledimo marsikatero jed iz nekdanjega vsakodnevnega jedilnika. Zlasti ob nedeljah spečejo tudi posladek (zlasti biskviti, piškoti, tudi potica), ki ga servirajo zraven črne kave. Tudi v Beli krajini se je razmahnilo pitje črne kave, zlasti med zaposlenimi, ki so se temu privadili v službi.

Ugotovili smo, da je bil jedilnik in urnik hranjenja včasih bolj stalen in urejen, kot je danes. Tudi prehrabene navade, zlasti način uživanja hrane, je danes podvržen (pre)hitremu ritmu življenja. Dogaja se, da posamezni člani družine uživajo kosilo ločeno in jedo "po starem" le ob nedeljah. Marsikje so nam dejali: "O ja, včasih je bilo lepo. Vsi smo se zbrali pri kosilu in potem, ko smo pojedli, še kakšno rekli. Danes pa ni več tako. Ni več časa!" V vsakdanjem življenju se čuti naglica, čeprav je morda manj opazna kakor v večjih mestih. Pomanjkanje časa je prisotno v pripravi jedi in v uživanju obroka. Le ob vikendih zaživi Bela krajina svoje življenje, čeprav s spremembami, ki jih je neizogibno prinesel razvoj.

V Beli krajini smo se srečale z idealnim terenom, ki se ga etnolog lahko le razveseli. Ljudje so izredno prijazni in vedno pripravljeni na pogovor. V enem tednu, kolikor je trajalo naše bivanje v Podzemlju, smo izvedele veliko in napolnile naše terenske zapiske z mnogimi, etnološko zanimivimi podatki.

Vzdušje v taboru je bilo veselo, zabavno in obenem tudi delavno. Organizacija tabora je bila odlična, kar je nedvomno pripomoglo k našim delovnim uspehom. Vse vtise lahko strnemo v lep spomin na Belo krajino, kamor se bomo vedno rade vračale.

Informatorji:

Amalija Malešič, Zemelj 16
Dragica Žibert, Gradac 22
Barica Lošinj, Gradac 21
Tončka Nemenič, Gradac 63
Gostilna Veselič, Podzemelj
Marija Rudman, Otok
Štefanič, Kapljišče
Štrucelj, Griblje
Marija Kralj, Griblje
Totar, Griblje 13
Trdičevi, Krasinec

Vsem naštetim in drugim, ki so nas nadvse prijazno sprejeli in večkrat tudi pogostili, se zahvaljujemo za sodelovanje in veliko razumevanje, ki so ga pokazali za naše delo kljub obilici domačih opravil.

Nadja Valentinčič in Bojana Škafar

VEROVANJA V PODZEMLJU IN OKOLIŠKIH VASEH

Na etnološkem taboru v Podzemlju sva študentki 3. letnika etnologije Nadja Valentinčič in Bojana Škafar sodelovali kot samostojna skupina. Za temo sva si izbrali verovanje kot del duhovne kulture. Omejili sva se na animistične predstave, magijo, kult mrtvih in vedeževanje. Pri tem se z vprašanjem krščanstva nisva ukvarjali. V pogovorih z informatorji sva naleteli na vraže o vremenu, o poroki, o nosečnosti, ki so prav tako povezane z izbrano temo in sva jih zato upoštevali.

Teren, ki sva ga obdelali, obsega vasi Podzemelj, Zemelj, Boršt, Boginja vas in Grm. To so slovenske vasi, katerih prebivalci so pripadniki krščanske vere. Omejili sva se torej le na manjši otoček, za kaj več pa nama je zmanjkalo časa.

Tema zahteva od etnologa prilagodljivost in iznajdljivost. Pogovor z informatorjem je treba zastaviti splošno in ga nato pripeljati do obravnavane teme. Ob preveč direktnih vprašanjih bi sicer lahko dobil občutek, da ga ne jemljemo resno ali pa bi se zbal, da se bo osmešil. Tako sva dobili vrsto informacij, ki kažejo na bogato izročilo Bele krajine, predvsem pa je važna ugotovitev, da izročilo živi še danes. V okviru animističnih predstav še verjamejo v vile, ki naj bi živele v Kolpi in ki se iz ljudi rade ponorčujejo. Po dobrih vilah boginjah je dobila ime tudi vas Boginja vas. Še je živ spomin na povodnega moža, s katerim so strašili otroke. Opisujejo ga kot kosmatega velikana. V krog animističnih predstav sodi tudi pomen mavrice. Tam, kjer se stika z zemljo, naj bi bil zaklad. O mavrici kot božjem stolpcu pa govori pesem, ki je prevzeta iz Gregorčičevih Poezij in nama jo je povedala informatorka Štefaničeva iz Podzemlja:

Mavrica pisana, božji prestol,
angeli hodijo gor in pa dol.
Zlate škropilnice v rokah drže,
zemljico žejno poje in krope.
Pade na zemljo, rodi zelenjad,
pade na polje, dala je sad.

Skoraj vsak informator nama je povedal kaj o zdravilnosti rastlin, ki imajo lahko tudi zaščitno funkcijo, kot na primer šentjanžveve rože, ki jih obešajo na vrata ali žlebove. Le en informator pa je vedel za kače kot zaščitnice hiše, kar preseneča glede na pogostnost kač na tem območju. Coprnice so znane vsem. Ali so o njih slišali od dedov ali so jih videli kot lučke na Hrvaškem, ali so katero celo poznali. One so bile krive, da so krave ostale brez mleka, ker so jih pomolzle. Zaradi njih so uvene rože, nočni popotniki pa niso našli poti proti domu. Z njimi je povezan pojem "hudih oči", saj so s pogledom lahko uročile ljudi ali rastline. Proti uroku so poznali zagovore, na primer:

Urok teče po stezici,
torbo nese na guzici,
kdor te je ureku,
bog da mu je jezik v r't uteku.

Sicer pa so z zagovori zdravili bolezni, npr. ječmen na očesu, kar je bilo povezano z določenimi gibi. Z zagovorom so si dekleta želela tudi moža:

Preljubi svet Ambrož,
povej mi, kdo bo moj mož.

Pri tem so dale šopek rož pod blazino.

O vremenu so sklepali po znakih v naravi, kot so rdeči oblaki, meglice nad Dominčem (gozd pri vasi Boršt), če so se zbirale ženske ali duhovniki. Vreme so napovedovali za leto naprej. Na novega leta dan so v 12 jajčnih lupin natresli sol. Kjer se je raztopila, je to pomenilo, da bo tisti mesec deževen.

Tudi kult mrtvih je bil in je še prisoten. Menijo, da se duše umrlih vračajo in opozarjajo nase z različnimi znamenji. Z njimi se tudi pogovarjajo.

Poseben sklop predstavljajo vedeževanja, prerokovanja, npr. če jih srbi na levi roki, bodo dobili denar, če pa na desni, bodo denar morali dati. V vraževerju imajo ženske v glavnem negativno vlogo. Če so na semanji dan gnali živino od doma in so srečali žensko, so se takoj vrnili domov in se nato ponovno odpravili na pot.

Zaradi zlih sil v ženskah naj bi zboleli tudi novorojenčki. V zvezi z nosečnostjo menijo, da si nosečnica ne sme umivati rok v mrzli vodi, ker bi se ji ukrivile. Sliv ne sme jesti, ker bi ji na prsih ostali odtisi. Če se nosečnici pojavijo pike na obrazu, bo imela fantka. Bolje je, da ne gre kropit mrliča, ker bi bil novorojenček blede. Po porodu žena ne sme ven, dokler ne gre prvič k maši. Novorojenca pa ne sme obiskati tujec, ker bi prišli vuroki (uroki). Plenice ne smejo sušiti v mraku, ker bi otrok lahko dobil krče.

Pozanimali sva se tudi, ali so iskali živo vodo in izvedeli za Kraljevega Janeza iz Boršta, ki nama je pokazal štiri železne paličke, s katerimi je iskal živo vodo in jo v glavnem tudi našel.

Sicer sva bili z informatorji zelo zadovoljni, ker so nama radi odgovarjali in so bili zelo gostoljubni. Bilo jih je 14, njihova povprečna starost pa je 69 let.

Na koncu bi lahko ugotovili, da so Belokranjci raziskanih vasi verni in vraževerni. Pogosto pravijo, da se raznih predstav le spominjajo in nato zatrdijo, da vanje ne verjamejo. Težko je reči, ali to drži ali pa jim je le nerodno priznati. Gotovo pa je, da marsikaj še živi med njimi, a se tega pravzaprav ne zavedajo. Modernizacija prinaša spremenjen način življenja in s tem zamiranje vraževerja. Verjetno se bo ohranilo le še v zapisih.

Razmišljanje o pomenu etnoloških taborov za študente etnologije

Etnološki tabor je za vsakega študenta etnologije zelo pozitivna izkušnja, posebno pa bi to veljalo za tiste študente, ki na terenu še niso bili (I. letnik) in take, ki jim teren povzroča težave. Študentom, ki so dela na terenu že vajeni, pa etnološki tabor razširi znanje: spoznajo lahko različne pristope do ljudi, načine zapisovanja in urejanja podatkov, kritično presojanje izjav, pisanje poročil, izdelavo sintez in izpeljavo zaključkov.

Seveda je to odvisno od tega, koliko se študent potrudi sam, koliko zna opazovati, koliko se hoče učiti, kako se zanima za to problematiko in kaj je pripravljen vprašati.

Na taboru imaš vedno možnost, da vprašaš za nasvet strokovnega delavca, tako da lahko svoje pomisleke rešuješ, dokler so še aktualni.

Sodelovanje pri raziskovalnem taboru ti teren približa veliko bolj kot samostojno zbiranje podatkov. Slediš lahko dognanjem drugih skupin, ki preučujejo druga področja življenja in si tako ustvariš bolj celovito podobo načina življenja in ljudske kulture na preučevanem območju. Med bivanjem na terenu lahko spremljaš tudi širša dogajanja na njem (letos npr. novo mašo in vse priprave okoli nje).

Morda bi veljajo že takoj na začetku tabora prikazati kratko zao-kroženo etnološko podobo področja, ki ga bo tabor zajel. Pa ne samo et-nološko, tudi zgodovinsko, geografsko, socialno, poklicno, itd., skratka neko splošno podobo.

To je bila šibka točka tabora v Beli krajini.

Zanimiva in morda še bolj koristna izkušnja bi bil tudi interdi-sciplinarni raziskovalni tabor. (Menda je bil letos organiziran tak tabor na temo čebelarstva, toda o etnoloških praksah na njem ni bilo nič rečenega).

Dobro bi bilo videti, kako v praksi poteka povezovanje dela in izsled-kov različnih ved: etnologije, sociologije, zgodovine, arheologije, geografije, urejanje krajine, arhitekture, biologije, ekologije ...

Na etnološkem taboru se posameznik bolje spozna z etnološkimi delavci in kolegi študenti. Tudi to ima na njegovo počutje na fakulteti in s tem na njegov študij in delo precejšen vpliv. Na taboru je vedno dovolj časa za debato o strokovnih vprašanjih, pa tudi o bolj splošnih. In vsaka izmenjava mnenj, pogledov in idej o etnologiji, je koristna. Pripravi te, da več razmišljaš in s tem gradiš svoj odnos do vede - študija in (bodočega) poklica.

Porodilo se nama je tudi vprašanje, ali bi bilo možno organizirati et-nološki tabor samo za študente etnologije. Tabori so organizirani predvsem za dijake in to jim seveda daje svojstven pečat (mnogi se tu z etnologijo šele seznanijo) in pomen (nekaj se jih odloči za študij). Študentski tabor pa bi lahko deloval na nekoliko bolj strokovni ravni, z bolj zahtevnim programom.

Še ena misel na rob, ki se je porodila na taboru:

Za širšo publiko je daleč najbolj poveden in zanimiv način prikaza video posnetkov. Poročila, ki so bila podana ustno, so marsikoga

dolgočasila, ko pa so bili na vrsti video posnetki, je vse oživel. Kot poročilo o nekem delu, raziskavi, je video marsikdaj (seveda je to odvisno od teme, snovi, problema) najbolj reprezentativen.

Človek dobi pravi vtis o tem, kakšna je pokrajina, kakšni so ljudje, kako so oblečeni, kako govorijo. Vsaka izjava v živo je prav gotovo trikrat močnejša od citata v knjigi. Podana je neposredno, brez zapisov in prepisov in drobnih spreminjanj. Poleg tega vidimo informatorja, ki jo je podal, kako jo je podal, koliko moči je položil v besedo, pa geste in mimiko, ki so jo spremljale.

Video (in film) daje možnost, da predstavi življenje najbolj verno in bogato. Nobena knjiga, risba, fotografija, zvočni zapis ne more predstaviti človeka in narave v gibanju, in prav ta zmožnost je največji adut video posnetkov. Poleg tega pa hkrati zapolnjuje vid in sluh in je torej informacija maksimalna (kar zadeva medije).

Marinka Dražumerič

O LJUDSKEM STAVBARSTVU IN NJEGOVI USODI

Skupina se je ukvarjala z raziskovanjem ljudskega stavbarstva, anonimne arhitekture, ki je nastajala v časovno različnih obdobjih, a so njena oblika, funkcija in gradivo ostali skoraj nespremenjeni vse do zadnje vojne.

Delo je potekalo na terenu in v kabinetu. Na terenu smo "iskali" starejše stanovanjske in gospodarske objekte, seveda pa nismo prezrli tudi stavb, ki nastajajo v novejšem času. Zanimale so nas predvsem spremembe, ki jih naš čas prinaša v stanovanjsko in bivanjsko kulturo na podeželju. Pri kabinetnem delu smo zbrane podatke vnesli na posebne kartone, zrisali skice objektov v sklopu domačije, skicirali razporeditev prostorov in postavitev opreme. Kraji, ki smo jih obiskali in v njih dokumentirali posamezne objekte, so manjše vasi. Večja vas je le Podzemelj. Tu so šola, gostilna, trgovina, sedež krajevne skupnosti in župnije. V navedenih vaseh so se ljudje vse do zadnje vojne ukvarjali in preživljali le s kmetijstvom. Tej gospodarski panogi so prilagojeni lega, deloma tudi oblika naselij, oblika in funkcija posameznih stanovanjskih in gospodarskih objektov.

Delo smo omejili na krajevno skupnost Podzemelj, posamezne objekte smo evidentirali in delno dokumentirali v naslednjih vaseh: Podzemelj – domačija št. 19, stanovanjski hiši št. 12 in 13; Otok – domačije št. 4, 26 in 11; Boršt – stanovanjska hiša št. 6; Zemelj – stanovanjska hiša št. 1; Prilozje – domačija št. 10; Kapljišče – domačija št. 2; Grm – stanovanjska hiša št. 9.

Stanovanjske hiše, ki smo jih evidentirali, so stare okoli sto petdeset let. Pri nekaterih je ohranjena letnica, vrezana v tram v prvi hiši ali na portalu glavnih vrat. Najstarejši objekt, ki se z malenkostnimi spremembami še danes uporablja za stanovanje, stoji v Otoku (št. 11) in je iz leta 1841. Nekaj mlajše so stanovanjske hiše iz leta 1865 v Podzemlju, 1886 v Kapljišču, 1888 v Zemlju, 1890 v Podzemlju in 1901 v Grmu. Za vse os-

tale objekte nismo mogli ugotoviti točne letnice nastanka, a gotovo je, da so nastale v drugi polovici 19. stoletja.

Poleg oblike in funkcije objektov je kmetijska dejavnost, oziroma lokalno in tako najbolj dostopno in ceneno gradivo, vplivalo na izbor materiala, iz katerega so zgrajena posamezna poslopja. V krajevni skupnosti Podzemelj so to les, kamen in slama. Največkrat se vsa tri gradiva dopolnjujejo in prepletajo med seboj (klet: kamen, bivalni del: les, kritina: slama).

Od enajstih evidentiranih stanovanjskih hiš je devet objektov podkletenih. Kletni del je vedno zidan iz kamna, štirje objekti (od tega dve nekdanji gostilni) pa so v celoti zidani iz kamna oziroma iz opeke.

Stanovanjski (bivalni) del je lesen. Ponekod so stiki med bruni zamazani z glino in belo barvani, v večini pa je lesen del obit z deščicami in ometan, tako imenovan paradajn; hiša daje tako videz zidanega objekta. Kritina je bila do zadnje vojne skoraj izključno slama, danes pa je z njo pokrita le še ena hiša.

In kje so ljudje dobili primeren material? Kamen so lomili na bližnjem Kučarju (po besedah naših sogovornikov), vsak na svoji parceli. "Škupe" za prekrivanje streh so izdelovali ob mlatvi, primeren les (bruna) pa so dobili v lastnih gozdovih.

Evidentirana gospodarska poslopja (svinjaki, kašče, podi, kozolci) so leseni, kritina je v večini primerov še vedno slama, ki jo je le ponekod nadomestila opeka.

Tako kot lega, oblika in gradivo posameznih objektov je tudi razporeditev in funkcija prostorov v hiši kar najbolj prilagojena kmečkemu življenju. Pri podkletenih hišah je del kletnih prostorov hlev (štirje primeri), del pa klet, kjer shranjujejo "kiselno" (kislo zelje, repo), krompir in hrano za prašiče (pesa, koleraba). Redkeje rabi del kleti za shranjevanje vina.

V bivalnem delu, ki je zgrajen med kletjo in hlevom, srečamo tako pri podkletenih kot tudi pri pritličnih hišah enako razporeditev prostorov: veža, prva in zadnja hiša, ponekod še kamra in "štible".

Veža je rabila (ponekod še vedno) kot prostor za kuhanje; od tod je dostop v prvo in zadnjo hišo ter po lesenih stopnicah ali lestvi na podstrešje. Iz veže so kurili krušno peč v prvi hiši in v veži je gospodinja tudi kuhala. Zato je pred ognjiščem visel pleten velb, ki je prestregal in zadrževal iskre, nad njim pa je bila na podstrešju šija za sušenje mesa. V veži je bila (zelo redko je še danes) tudi skromna oprema: omara za shranjevanje manjše kuhinjske posode in živil (kruh, meso, mleko, maslo), sklednik, vedra z vodo, v novejšem času pa se vse bolj uveljavlja štedilnik na trdo gorivo, največkrat znamke Tobi.

V prvi hiši je potekalo življenje družine, saj je to največji, pozimi pa tudi najbolj toplel prostor v hiši. V kotu za vrati stoji krušna peč, nasproti nje pa miza s klopmi; nad njo vise svete podobe. V tem prostoru je bilo ponavadi še ležišče in skrinja za shranjevanje obleke. V prvi hiši je potekalo celodnevno življenje vseh družinskih članov, ponoči so tu spali otroci (največkrat na peči), tete, strici ali stari starši. V tem prostoru so opravljali tudi manjša dela: tkanje, prejo, pinjenje mleka, ponekod ličkanje koruze. Na peči so sušili sadje, na drogovich nad njo oblačila in plenice, pod klopjo pa so shranjevali čevlje.

Zadnja hiša je bila največkrat namenjena za spalnico staršev. Ponekod, zlasti pri revnejših in pri družinah z manjšim številom družinskih članov, so tu shranjevali ozimnico, razno orodje in stvari, ki jih niso potrebovali vsak dan. Če je imela hiša še kamro, je bila ta namenjena za bivanje preužitkarjev oziroma za spanje starih staršev ali odrasčajočih hčera.

Podstrešje je namenjeno za sušenje koruze, fižola in žita. Tam, kjer niso imeli kašče, so na podstrešju v velikih skrinjah hranili žito.

Število gospodarskih poslopij in njihova velikost sta odvisna od velikosti kmetije in premoženjskega stanja lastnika. Pri vseh domačijah, ki smo jih evidentirali, stojijo svinjaki, pod, ponekod tudi kašča in hlev. Objekti so razporejeni tako, da oblikujejo s stanovanjski hišo zaključeno celoto.

Lastniki hiš največkrat niso **vedeli** povedati, kdo in od kod so bili mojstri, ki so gradili hišo ali pomagali pri gradnji. Le v Grmu živijo v ustnem izročilu nekatere osebe: zidarski ali cimermanski mojster Krese z

ekipo iz Dolenjskih Toplic, mizar Štefanič iz Podzemlja. Opeka je bila kupljena v pekarni Gradac (14.000 kosov).

Nov način življenja, predvsem pa stalna zaposlitev in s tem povezan dohodek, sta po vojni prinesla spremembe tudi v stanovanjsko in bivanjsko kulturo. V letih po vojni (petdeseta, šestdeseta leta) so najprej zamenjali kritino, povečali okna, spremenili tlake (beton), odprta ognjišča so zamenjali štedilniki na trdo gorivo, pozneje tudi električni. V trgovinah kupljeno, serijsko izdelano pohištvo je nadomestilo staro, ki ga je izdelal vaški mizar. Kljub manjšemu številu družinskih članov je postala stara hiša premajhna. Spreminjati se je začela tudi funkcija stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij.

Od enajstih evidentiranih stanovanjskih objektov je večina še do danes ohranila svojo prvotno funkcijo. Nekaj je tudi takih, zraven katerih že stoji novo poslopje in jim je samo spremenjena funkcija (iz stanovanjske v gospodarsko) oziroma prilagoditev trenutnim potrebam (ureditev garaže) podaljšala življenje. Stare stanovanjske hiše so postale skladišča za nerabne predmete in orodje, ponekod jih uporabljajo za kašče, nekatere so spremenjene v vikend meščanov, nekaj objektov je nenaseljenih in brez pravih lastnikov, zato nezadržno propadajo.

Ob koncu sedemdesetih in v osemdesetih letih se je pričela intenzivna novogradnja. Pod vplivom obenem nastale primestne arhitekture so tudi na podeželje začeli vdirati objekti, zgrajeni po načrtih gradbenih tehnikov, redkeje arhitektov. Ti novi objekti pa niso prilagojeni danemu prostoru in že obstoječi gradnji. Poleg starih hiš so zrastle (in še rastejo) nova poslopja, ki neusmiljeno rušijo skladno podobo naselij in kmečkih dvorišč.

Ob koncu našega enotedenskega dela ne moremo podati vzpodbudnega, še manj optimističnega zaključka. Večina objektov, ki smo jih evidentirali na terenu, je zapisanih propadu. Ljudje, lastniki in **vaščani**, s katerimi smo se pogovarjali, so to utemeljevali s tem, da stare **hiše niso** lepe, da so premajhne, da so v slabem stanju in da kvarijo podobo **nase**lja. Vse to je res. Stara hiša, ki zaradi nemarnosti razpada sredi vasi, gotovo ni ljudem v ponos. Pri tem **pa ostane** odprto vprašanje, na katerega nismo dobili odgovora: ali **bomo res uničili** vso dediščino, ki smo jo dobili od prednikov, in zapustili zanamcem le prazno, brezdušno "ljudsko" arhitekturo belih, kvadratnih škatlic in montažnih hiš?

Andrej Dular

PRIDELOVANJE ČEBULE NA GRIBELJSKO - KRASINSKEM POLJU

Med gospodarskimi dejavnostmi, ki so na območju Gribelj, Krasinca in Otoka najbolj razvite, sodita gotovo poljedelstvo in živinoreja. Obkolpski ravninski svet, ob katerem ležijo omenjene vasi, je kakor nalašč za pridelovanje najrazličnejših poljščin. Ker v teh krajih ni industrije, je imelo to območje že od nekdaj izrazito agrarni značaj. Edini pravi zaslužek je bil le v prodaji živine in poljskih pridelkov. Med najzanimivejše trgovsko blago, ki so ga prodajali ne samo v bližnjih večjih mestih, kot sta bili Metlika in Črnomelj, ampak tudi dlje na Hrvaško in preko Gorjancev, je bila čebula ali **žbul**, kakor so jo imenovali domačini.

Pridelovanje čebule je bilo za te kraje svojčas tako značilno in tudi donosno, da so prebivalci gribeljsko-krasinskega polja po tem pridelku dobili ime žbularji. Kdaj so začeli tod saditi čebulo za prodajo, se iz skopih ustnih virov, ki smo jih dobili v kratkem času našega terenskega dela, ni dalo ugotoviti. Gotovo pa je, da so gojili čebulo za prodajo že v prejšnjem stoletju, saj so avgusta leta 1888 prinesle Dolenjske novice zanimivo poročilo: "Čebula, katere se v Beli krajini največ pridelava, je letos še dobro obrodila. Ženske pevaje mile pesmice pleto vence (rešte), katere gospodar z gospodinjo v razne kraje pelje, da si iztrži vsaj za neobhodno potrebne davke, idr. Na Porciunkolo so jo dosti odpeljali." Tradicija prodaje čebule se je nadaljevala še po drugi svetovni vojni, ko so jo spremenjene družbeno ekonomske razmere prekinile. Ljudje so se začeli zaposlovati v industrijskih obratih v Črnomlju, Metliki in Semiču, s tem pa je bilo tudi vsakdanje življenje znosnejše in lažje.

Pridelovanje čebule

Zgodaj spomladi, ko je sneg skopnel, ponavadi pa po Jožefovem (19. 3.), je pripravila gospodinja na njivi, kjer je bila zemlja prhka in dobro pognojena, več (tudi do 10) gredic. Na gredice, ki so merile 10 x 1 meter, je v začetku aprila posejala čebulno seme. Število gredic je bilo odvisno od tega, koliko čebulčka so hoteli pridelati, oziroma ali so čebulo

uporabljali le za dom ali pa so jo tudi prodajali. Na ar površine so posejali do osem litrov semena. Ko je seme vzkliko, so morale gospodinje grede večkrat opleti. Pri tem so si medsebojno pomagale, delavcev za pletje pa niso najemale. Delo je bilo naporno, saj so gospodinje plele tudi tri do šestkrat, vse tja do svetega Vida (15. 6.), ker bi čebulček sicer ne dozorel. Ob pletju je morala biti zemlja vlažna, da se je lažje delalo. Če ni bilo dežja, so morale ob pletvi grede zalivati. Ženske so plele s prsti, pri tem pa niso uporabljale orodij, tako da je mokra zemlja pustila marsikateri v prstih hud revmatizem in otekle členke.

Sredi avgusta je čebulček dozorel in ženske so ga populile. Na rešetu so ga očistile zemlje in ga sušile na soncu. Suh čebulček so dali na "hišo", to je na podstrešje, kjer je ostal čez zimo.

Količina pridelanega čebulčka je bila različna. Pridelali so ga od osem do deset, pa tudi do dvajset mernikov (mernik je 30 litrov, za pol kilograma pa je bilo potrebno dva litra čebulčka). Del te količine so namenili za čebulno seme v naslednjem letu, precej pa so ga gospodinje tudi prodale na sejnih v Črnomlju, Metliki in hrvaškem Karlovcu.

Kakor priprava zemlje, sajenje čebulnega semena in pletje, je tudi sajenje čebulčka žensko opravilo, pri tem pa pomagajo tudi otroci in soseda sosedi. Zemljo najprej markirajo, to je označijo vrste, ki so oddaljene druga od druge 30 cm. Čebulček najprej sadijo v vrste z razmakom 20 cm kar z grabljicami ali motiko. Dokler so čebulo na veliko prodajali, to je nekako do šestdesetih let, so posadili tudi po 3 do 4 mernike čebulčka (na približno 1/4 ha).

Med rastjo so čebulo pleli, proti boleznim pa so jo škropili z modro galico, kasneje pa z enakimi škropivi kot vinsko trto.

Ko je v mesecu juliju čebula dozorela, so jo populili. Pri tem opravilu niso najemali delavcev, ampak so ga opravili kar sami. Pridelek so razprostrli po podstrešju ali v senci za hišo, da se je posušil. Količina pridelka je bila seveda različna, odvisna ne le od količine posajenega čebulčka, ampak tudi od vremena in pa skrbnega pletja. Pred drugo svetovno vojno, ko je v Gribljah in Krasincu skoraj vsako gospodinjstvo pridelovalo čebulo za prodajo, so jo pridelali posamezni kmetje tudi do 10 vozov (4 - 5 ton).

Tolikošno količino pridelka je bilo potrebno čimprej spraviti v denar, s katerim bi plačali davke, kupili obleko ali najnujnejše potrebščine, ki jih niso pridelali doma. Za prodajo so čebulo spletli v vence ali kite. Čebulo so pletli ob večerih v mesecih juliju in avgustu, ko je prišel čas za prodajo. Vence so pletli v hiši, kjer so se zbrale ženske, sorodnice in redko tudi najete delavke, ki so pomagale pri delu. Domači otroci in moški so čebulo čistili, nekateri moški pa so tudi pletli. V glavnem pa so pletle ženske, ki so za pletivo uporabljale rženo slamo.

Ana Šimenc iz Gribelj 66 plete čebulo v kite
(Foto: Andrej Dular, 1986)

Pred drugo vojno so v venec vpletli dvanajst čebul, po drugi vojni pa le deset. Delo se je zavleklo pozno v noč, nemalokrat do polnoči in še čez. Na uro je posameznik spletel po 15 do 20 vencev, dober delavec pa tudi do 30, kar je bilo nedvomno veliko. Čebulo so pletli dan, dva ali tri, pač odvisno od tega, koliko delovnih rok je bilo pri hiši. Za eno prodajo so morali naplesti 300 do 500 vencev (500 do 600 kg čebule). Večinoma je pletla vence družina sama, naskrivaj, da sosedje ne bi vedeli, da se odpravljajo prodajat čebulo, to je, da "gredo v žbularijo". O tem, ali pletejo vence čebule, sosed sosedu ni vprašal, pozanimal pa se je o tem pri kakšnem sovaščanu. To je bilo razumljivo, saj je tisti, ki je šel prvi v žbularijo, čebulo tudi najprej in najbolje prodal. Tako tudi družabnosti, ki je bila značilna ob raznih drugih skupnih opravilih, ob pletenju čebulnih vencev ni bilo, saj je, kakor je rekel vaščan iz Gribelj, "vsak skrival, kdaj bo šel v žbularijo, da bo pretekel sosedu."

Razen tega je bila tudi navada, da so, ko so bili venci spleteni, še isto noč odhajali v žbularijo. Vence čebul so zložili v vreče, te pa položili na seno na vozu, da se čebula ne bi na poti obtokla. Večji kmetje, ki so imeli veliko pridelka, so odhajali v žbularijo s svojimi ženami ali pa tudi s hlapci. Če je bil v voz vprežen konj, so naložili na voz okrog 300 kg čebule, če pa sta bila vprežena dva, pa 500 do 600 kg. Včasih sta sosedu vpregla v isti voz vsak svojega konja. Polovico čebule na vozu je bilo pač od enega, polovico pa od drugega gospodarja. V tem primeru so šli v žbularijo ponavadi trije; običajno gospodar z gospodinjo (torej mož in žena) in sosed. Čebularili pa so tudi večji otroci.

V žbularijo so hodili za dva do tri dni, nekateri pa so bili na poti tudi ves teden. Čebulo so prodajali v vaseh proti Kočevju, v Kočevju, Sodražici, Ribnici, Loškem Potoku, Starem trgu pri Ložu in v Prezidu. Ko so šli na Hrvaško, pa so tržili v Vrbovskem, Delnicah, Mrkopalju in na Ravni gori. Nekateri so šli tako daleč, da so videli morje. Ko so čebulo prodali in se vrnili domov, so čez dober teden dni spet odšli v žbularijo. To se je pri nekaterih ponavljalo vse do mrzlih jesenskih dni, tja do martinskih sejmov v Ribnici in Vrbovskem, ki sta bila znana po prodaji čebule. Tako so šli nekateri tudi po desetkrat v žbularijo.

Takšna potovanja so zahtevala tudi določene tehnične in organizacijske priprave. Voz lojtrnik je moral biti dober, konji pa zdravi in močni ter dobro spočiti. Pri roki je moralo biti najnujnejše orodje za popravilo voza, za konja pa predvsem dovolj sena in zoba (ovsa in

koruze), ki je dalo konju moč, kajti konj v štirih dneh naporne vožnje v vročini tako "izpade" (to je oslabi), da si osem dni ne opomore. Konji so v nekaj dneh prehodili tudi po 200 kilometrov, zato ni čudno, da je bila glavna skrb namenjena ravno njim.

Kot je bilo že omenjeno, so hodili v žbularijo v nočnih ali zgodnjih jutranjih urah. To je bilo potrebno zlasti takrat, ko so se odpravili prodajat na Dolenjsko, saj je bila pot speljana po strmih klancih Poljsanske gore. V hladnejših nočeh so konji lažje prenašali hude napore, pa tudi potovanja v hladnih jutrih so bila prijetnejša.

V žbularijo so navadno šli v soboto ali nedeljo, ker so bili takrat ljudje doma. Ko so prišli v kraj, so se ponavadi ustavili na določenih mestih (punktih), na primer pred vaško gostilno ali cerkvijo. Moški je ponavadi ostal pri vozu in pazil na konja, ženske pa so si obesile čez roke vence čebule in se odpravile prodajat od hiše do hiše. Ljudje so kupovali po 10 do 15 vencev, gostilničarji tudi več. "Včasih smo se počutili kot Cigani. Drugi so hodili ob nedeljah k maši praznje oblečeni, mi pa smo stali pred cerkvijo z vozom in venci čebule, kot bi prosili vbogajme. Vendar je bila glavna prodaja; k maši so šle sicer tudi naše ženske, vendar zelo redko, ker ni bilo časa."

Prodaja je bila odvisna od tega, kdaj so šli ljudje v žbularijo in koliko jih je šlo prodajat v isto smer. Tako so čebulo včasih prodali zelo hitro, včasih pa so jo morali voziti daleč, ker je bila ponudba v kraju prevelika. Ponekod niso prodali nič, ker jih je kdo drug prehitel.

Kmetica iz Gribelj je takole opisala svojo pot v žbularijo: "Enkrat sm bla v Ravni gori, ki je 5 km dolga, večji tal so hiše vuz cesto ali nis prodala ni 10 venci, nism. Ja sm rekla možu, ako bom palilo prodala, ja v žbularijo več negrem. Ako bom bres masti jela, ja več negrem. Tako se mi je zamrzilo, ni bilo moč prodat, ker so en za drugim hodili. Vence sm si dala na ramo, pa sm šla od hiše do hiše, zakaj so me roke tako bolele. Vzela sm vse po deset kit na roke, nosila sm po hišah. Ko sm šla po hišah, sm ponujala čebulo z izgovorom saj ni draga, vzemite, pa so me poznale več, pa so vzele, neki pa ne. Vendar domov nismo nikdar pripelali čebule. Šli smo tako daleč, da smo prodali."

V vsaki vasi, koder so prodajali, so imeli znance, ki so jih sprejeli pod streho, če je bilo slabo vreme, pa tudi za konje so poskrbeli, da so

prenočili v hlevu. Spali so največkrat kar na senu v hlevu ali na podu, da so bili blizu voza, naloženega s čebulo. Uslugo so poravnali s tremi ali štirimi venci čebule. Če pa je bilo vreme lepo, so spali tudi na senu na vozu. Jedli so v glavnem tisto hrano, ki so jo vzeli s seboj na pot: kruh, klobase, šunko, včasih pečeno svinino ali kokošino in seveda čebulo. Kosilo ni bilo pomembno, saj zanj tudi ni bilo časa. Le redko, ko so že vse prodali, so si privoščili v gostilni kaj toplega.

Pred drugo svetovno vojno so hodili v žbularijo tudi bogatejši kmetje. Možnosti za zaslužek je bilo malo, "žbularija pa je dala gotof dnar". Tako je na primer večji kmet s Krasinca leta 1939 zaslužil s prodajo čebule 1200 dinarjev, medtem ko je moral plačati za svoje posestvo na leto 1000 dinarjev davka.

Po drugi svetovni vojni je število tistih, ki so hodili v žbularijo, začelo hitro upadati, tako v Gribljah kot na Krasincu.

Čebulo so začeli prodajati tudi menzam v posameznih delovnih organizacijah. V začetku petdesetih let je šlo v žbularijo še okrog petnajst gospodarjev. To število pa se je z leti manjšalo predvsem zaradi večjih možnosti za zaslužek in zaradi čebule, ki je po letu 1974 pričela prihajati na trg in v trgovine iz Makedonije. Ta je bila cenejša in je prekinila tradicijo čebularjenja. Po navedbah informatorja s Krasinca pa so v vasi prenehali čebulariti še prej, ob koncu šestdesetih let.

Že od nekdaj pa so hodile Poljčice prodajat svoje pridelke tudi na sejme v Črnomelj, Metliko in Karlovac. Ta prodaja je prinašala dodaten, sicer majhen, a sproten zaslužek, ki je prišel prav za vsakodnevne gospodinjske izdatke: za sol, sladkor in cikorijo, poper in olje, vžigalice pa tudi za šolske potrebeščine.

Ženske so prodajale na sejmih v glavnem semena čebule, korenja, kolerabe, pese in solate, čebulček, čebulo, fižol in jajca. Vse to so prinašale na sejme peš v nahrbtnikih ali pa v jerbasih. Na spomlad so prinašale v nahrbtnikih tudi do 30 litrov čebulčka. Če so se odpravljale na sejem v Karlovac, so do železniške postaje v Gradcu pešačile, pridelke pa so do tja vozile z vozički. Od Gradca do Karlovca pa so se peljale z vlakom. Še v šestdesetih letih je hodilo na sejme v Metliko in Črnomelj iz Gribelj okoli 20 do 30 žensk, hodile pa so tudi s Krasinca, Otoka in Primostka. Kmetica iz Gribelj je pripovedovala: "Šlo nas je več skupaj.

Za jest smo vzele od doma, bogme, nismo šle v gostilno, kadi, ni bilo dnara."

Ko je bilo mogoče tudi v trgovinah kupiti čebulček za seme in čebulo za ozimnico, je čedalje manj kmetič prinašalo te pridelke na sejme. Iz enakih vzrokov kot je usahnila žbularija, je začela pojenjavati tudi prodaja čebule in čebulčka po sejnih. Danes le redke Poljčice prinašajo svoje pridelke na sejme v Metliko in Črnomelj. Urejen odkup mleka, ki so ga v sedemdesetih letih uvedle Ljubljanske mlekarne, in trdnjši kooperacijski odnosi med kmeti in kmetijskima zadrugama v Črnomlju in Metliki so pripomogli, da je tudi kmetov zaslužek stalnejši in boljši. Sodobni kmetijski stroji so olajšali delo na kmetijah, zaposlitev v bližnjih krajih pa je dvignila osebni standard prebivalcev v obkolpskih vaseh. S tem je odpadel tudi osnovni motiv, ki je gнал Poljce v žbularijo in na sejme za zaslužkom, ki naj bi prinesel boljše in lepše življenje.

ADLEŠIČI

29. junij – 8. julij 1987

Andreja Brancelj

ETNOLOŠKI MLADINSKI RAZISKOVALNI TABOR "BELA KRAJINA 87" V ADLEŠIČIH

Mladinski raziskovalni tabor "Bela krajina 87" je bil v Adlešičih med 29. junijem in 8. julijem 1987. Tako kot vsi prejšnji je potekal pod pokroviteljstvom Zveze organizacij za tehnično kulturo Slovenije - gibanja Znanost mladini. To je bil v Beli krajini že osmi tabor - prej sta bila dva v Vinici, dva v Semiču, eden na Suhorju in dva v Podzemlju. Medtem ko je bilo prvih pet taborov interdisciplinarnih, kar pomeni, da so se na njih zbirali dijaki in mentorji različnih ved, pa so bili zadnji trije samo etnološki. Tudi tabor v Adlešičih.

Mladi raziskovalci so delali v šestih skupinah. Prvo skupino je zanimalo vinogradništvo adlešičkega področja, drugo stavbarstvo in pravoslavna naselja, tretjo društveno in družabno življenje, četrto petje, običaji in verovanja v coprnice, peto izseljevanje in šesto vaška skupnost. Delo posameznih skupin je bilo sestavljeno iz terenskega dela, prepisovanja terenskih zapiskov na evidenčne kartone, fotografiranja, megnetofonskih snemanj, zbiranja predmetov za Belokranjski muzej v Metliki in Slovenski etnografski muzej v Ljubljani ter pisanja sklepnih poročil za predstavitev dela ob zaključku tabora.

Med našim bivanjem v Adlešičih nas je obiskala skupina slovenskih in poljskih etnologov, udeležencev tabora na Kozjanskem, s katerim smo izmenjali mnenja o delu, etnologiji na splošno in še čem.

Lahko bi rekli, da so mladi v desetih dneh dokaj dobro spoznali življenje v krajevni skupnosti Adlešiči v preteklosti in danes. Vendar to ne bi bilo mogoče brez sodelovanja z izredno gostoljubnimi in prijaznimi krajanji, ki so nas sprejemali kljub obilici svojega dela.

Rezultate dela smo v skopih obrisih predstavili s poročili in manjšo razstavo kar številnim domačinom, Črnomalcem in Metličanom, ki so prišli na zaključek tabora. Tam smo imeli tudi priložnost, da smo se zahvalili vsem, ki so nam na kakršenkoli način pomagali, še posebej vodstvu osnovne šole Črnomelj in podružnične šole Adlešiči, da sta nam

omogočili bivanje v svojih prostorih, krajevni skupnosti Adlešiči, družini Cvitkovič iz Adlešičev za vsestransko pomoč, tudi pri organizaciji tabora, in seveda naši dobri kuharici, ki je vse dni skrbela za naše dobro počutje.

Na koncu smo mentorji v imenu Zveze organizacij za tehnično kulturo Slovenije podelili dijakom in nekaterim krajanom publikacijo Edvarda Kobala z naslovom "Gibanje znanost mladini in Slovenci 1965 - 1985" v spomin na tabor v Adlešičih.

SEZNAM UDELEŽENCEV

Dijaki:

- Joahim Dokler, Srednja naravoslovna šola, Ljubljana
- Mateja Gomolj, Železniška srednja šola, Ljubljana
- Primož Kopač, Srednja naravoslovna šola, Ljubljana
- Krištof Krnel, Srednja naravoslovna šola, Ljubljana
- Danijela Kure, Srednja šola družboslovne in tehničnih usmeritev, Črnomelj
- Jure Simšič, Srednja naravoslovna šola, Ljubljana
- Julita Sladič, Srednja šola tekstilne usmeritve, Metlika
- Agata Tomažič, Osnovna šola Riharda Jakopiča, Ljubljana

Mentorji:

- Marjetka Balkovec, absolventka etnologije, Črnomelj
- Marinka Dražumerič, etnologinja, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Novo mesto
- Andrej Dular, etnolog, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana
- Nives Sulič, etnologinja, Oddelek za etnologijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana
- mag. Marko Terseglav, slavist, Sekcija za glasbeno narodopisje, Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana
- Tanja Tomažič, etnologinja, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana

Gostja iz Madžarske:

- Maria Zsilak, slavistka, Katedra za slavistiko, Univerza Budimpešta

Tehnični vodja:

- Tomo Vugrin, geograf, Ljubljana

Kuharica:

- Marija Jakljevič, Adlešiči

Organizacijski vodja:

- Andreja Brancelj, etnologinja, Belokranjski muzej, Metlika

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
TEL. 773-936-5000
FAX 773-936-5001
WWW.CHICAGO.EDU

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
TEL. 773-936-5000
FAX 773-936-5001
WWW.CHICAGO.EDU

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
TEL. 773-936-5000
FAX 773-936-5001
WWW.CHICAGO.EDU

Tanja Tomažič

ŠEGE IN POVEZAVE MED LJUDMI V VAŠKI SKUPNOSTI

1. Splošna slika. Povezava po upravnih potih

Adlešiči so razmeroma majhna vas, ki pa je dokaj pomembna že zaradi tega, ker je danes središče krajevne skupnosti. Obsega 17 vasi oziroma zaselkov: Pribinci, Bedenj, Jankoviči, Fučkovci, Dragoši, Purga, Pobrežje, Velika Sela, Mala Sela, Adlešiči, Gorenjci, Vrhovci, Marindol, Miliči, Žuniči, Paunoviči. Adlešiči sami štejejo 110 prebivalcev in niso največja vas v skupnosti. Vsa krajevna skupnost pa ima okrog 1100 prebivalcev. V vasi se sicer pri delu povezujejo, navadno tri do pet vasi skupaj, in so tako povezani najboljši sosedi. Na večjih območjih je povezava šibkejša, venar je dostikrat nujna, zlasti če so se v krajevni skupnosti lotili večjih komunalnih del. Prebivalci Adlešičev se dobro zavedajo, da je upravni aparat v njihovi vasi, s čimer predvidevajo, da je pri njih sama po sebi večja moč upravljanja.

Ljudje so tako povezani na več ravneh: po formalnih družbeno - političnih vezeh, po neformalno družinskih, sosedskih in tudi po neformalnih vezeh cerkvene skupnosti v vasi. V okviru te strukturne mreže se v glavnem odvijajo šege in obredi. Nekateri so starejši, nekaj pa je tudi novejših, a so si s stalnim ponavljanjem pridobili tako rekoč krajevno tradicijo.

Skupina etnologov se je osredotočila na raziskovanje svatbenih šeg, obenem pa na vpliv in pomen skupnega življenja v krajevni skupnosti, torej življenja, ki je sicer brez prisile, a vendar pogojeno s formalno - pravno institucijo oblasti. Ta oblast skrbi za potrebe ljudi na ožjem območju.

Tako se z organizacijo del in plačila, ki je ponavadi skupno, urejajo telefoni, cestna mreža, vodovod. Na tej ravni sodelovanja, ki je sicer družbeno-politično injicirano, pomeni skupnost, v kateri živijo, tisti razlog, ki sprošča in olajšuje skupno delo in skupne prispevke. Vsak

posameznik je namreč dobro obveščen (če to sam želi), kako se denarni prispevki pobirajo, razdeljujejo, kako se opravlja delo posameznikov, skratka, kdo vse je prispeval svoj denar in kdo ga ni.

Za to skrbijo na sestankih, pomemben delež pa ima pri tem le vaško občestvo, sosedske, družinske in nasploh človeške povezave v takšni manjši skupnosti.

Pri tem se pojavlja značilni "ljudski glas", mnenje sosedov, ki okarakterizirajo tiste posameznike, ki ne izpolnjujejo svojih dolžnosti. Pri tem je pomembno to, da so vzroki za neizpolnjevanje lahko opravičljivi ali neopravičljivi. Tukaj "ljudski glas" natančno ugotovi resnico. Za primer lahko navedemo, da so pri plačevanju prispevka za cesto upoštevali, da družina z alkoholikom v družini ni bila sposobna prispevati svoj celotni delež (v tem primeru to pojmujejo kot nesrečo, saj se ostali člani taiste družine pošteno trudijo, da premagajo svoje težave).

Vaščani cenijo posamezne funkcije, ki predstavljajo posebno čast za tistega, ki je izvoljen. Po splošnem občutku, ki smo ga dobili ob raziskavah v krajevni skupnosti, lahko rečemo, da so vaščani zelo dobro obveščeni o svojih delegatih oziroma predstavnikih, predvsem pa jih dobro poznajo. Indiferentnost na splošno ne poznajo ali pa je vsaj silno redka.

Med splošno sliko družbenih razmer njihove skupnosti lahko navedemo tudi (ustne!) podatke, da poravnalni sveti skupnosti obravnavajo na leto približno po deset primerov. Ljudje si prihajajo navzkriž povečini zaradi mejnih sporov, dedovanja in obrekovanja. Po mnenju krajevnih funkcionarjev je to zanemarljivo malo za skupnost, ki šteje 1100 prebivalcev.

2. Povezava po generacijskih vezeh. Folklorne in ostale neformalne skupine

Manj povezana z družbeno-politično institucijo krajevnne skupnosti, vendar pa vseeno vzpodbujana in registrirana, je povezava vaščanov v tako imenovane folklorne skupine. Številni prebivalci so nam pripovedovali o nekdanem tako znanem in pomembnem običaju Zelenega Jurija, ki ga je obvezno praznovala vsa Bela krajina. Še dvajset let nazaj

so se zbrali mladi fantje (v vsaki vasi posebej) in hodili po drugih vaseh od hiše do hiše in prepevali znano pesem: Došel je, došel Zeleni Jurij...

Zadnja leta pa je "domači" Zeleni Jurij že kar prenehal z obhodi, in kaže, da so se domačini navadili in se zadovoljili s črnomaljskim Zelenim Jurijem. To je spet organizirana zabava: v Črnomelj gredo registrirane folklorne skupine iz bližnjih vasi.

Ta šega je postala tako rekoč razstavni predmet Bele krajine. To je današnji davek tistemu hotenju, ki naj bi šego še na nek način ohranil živo.

V okviru folklornih skupin se dogajajo tudi druge dejavnosti, kjer so udeleženi predvsem prebivalci krajevne skupnosti Adlešiči. V adlešički folklorni skupini je zdaj 7 parov plesalcev in okrog 14 tamburašev. Delujejo prostovoljno, brez honorarjev in brez kilometrin. Večkrat so že potovali po Sloveniji in gostovali po različnih krajih, najpogosteje pa nastopajo doma na raznih prireditvah: za 8. februar (slovenski kulturni praznik), za 8. marec (Dan žena), za 22. marec (krajevni praznik), na prvo nedeljo v avgustu, ko imajo srečanje internirancev in gasilsko veselico, na črnomaljskem jurjevanju in metliški vinski vigredi. Kot vedno tudi zdaj starejši tarnajo, da ni in ni mogoče pridobiti mladih k sodelovanju, vendar stari plesi in pesmi še kar naprej lepo živijo med mladimi.

Neodvisno od formalnih skupin pa se je zadnja leta obnavljala šega kresnic. Na kresni večer so se zbrala dekleta in žene, navadno še kakšen fant, ki je piskal na piščal in prenašal darila, ki so jih dobile po hišah. Dekleta so pred vsako hišo odpele znano pesem, ki je zaželela vse dobro in dobila so darila, predvsem jajca in tudi denar. Če pa jim domačini ne bi dali ničesar, so se maščevale s pesmijo, ki naj bi jim zaželela vse slabo v naslednjem letu. Taki primeri so bili zares redki. Zadnji dve leti se je okrog osem žensk odločilo, da bodo šle na tak obhod po več vaseh. Z avtomobilom jih je vozil sovaščan. Nadvse so se zabavale, na koncu pa so nabrale še okrog 600 jajc, ki so jih prodale v trgovini, dobile pa so še dobre 4 stare milijone. Seveda glavni vzrok ni pridobitniški, poudariti pa velja, da so vaščani še kar pripravljeni darovati in s tem podpirati staro šego - ali pa nemara še verujejo in se bojijo slabih želja.

3. Povezava po družinskih in sosedskih vezeh

Najmočnejšo povezavo med ljudmi, tako sosedi kot družino, pa je opaziti takrat, ko se pripravljajo na ohcet. Dasiravno je zdaj vedno več takih, ki se poročijo v mestih, je še vedno tudi dovolj tistih, ki praznujejo v domači vasi. Ker tukaj ni velike gostilne (sedaj imajo samo en bife namesto nekdanje večje gostilne), današnje ohceti prirejajo večinoma v kulturnem domu. To je večnamenska stavba, ki dobro služi svojemu namenu, kakršenkoli že je, saj je v stalni uporabi, kar tudi priča o neki živi skupnosti.

Ilustracija poroke iz leta 1987, za katero pravijo, da je bila narejena še "po starem". En dan je trajala na nevestinem domu, en dan na ženinem. V soboto popoldan so se pripeljali ženinovi svati in ženin na nevestin dom. V hiši so jih sprejeli nevestin starešina in njeni svati, ki sprva niso hoteli pokazati prave neveste. Šele čez nekaj časa in po pravi igri z lažnimi nevestami so pripeljali pravo. Hiša je bila zunaj in znotraj okrašena s cvetjem in raznobarnimi trakovi. Tudi kažipoti po vasi so skrivali pravo smer nevestine hiše. Ko so svatje le prišli noter, so posedli za mizo, pili so in jedli (narezek in "ajmoht"). Čez kratek čas, kakšno dobro uro, pa je bilo treba že v Črnomelj, kjer so imeli določeno uro za civilno poroko. Nekaj izbranih svatov se je posedlo v štiri do pet avtomobilov, ženin in nevesta vsak v svojem avtu, in so se odpeljali na magistrat. Še prej je bilo na vrsti šranganje, kjer so domači fantje zahtevali odkupnino za nevesto. V našem primeru je dal ženin seveda manj, tarifa v letu 1987 je bila od 7 do 8 milijonov. Po civilni poroki so šli še na cerkveno, potem pa obvezno k fotografu. V cerkvi sta šla ženin in nevesta po obredu z obema pričama okrog oltarja in dala denar na oltar. Tudi svatje, ki so prisostvovali poroki, so lahko šli okrog oltarja. Sicer pa je bilo to darilo za cerkev prostovoljno in ne uradna pristojbina za poroko.

Ko so se vrnili na nevestin dom, se je začela gostija. Ta je trajala do jutra. Imeli so določen jedilnik. Vse pecivo so že prej prinesli svati, ki so bili povabljeni. Med stalnim obredjem je bil tudi tako imenovani "dar", ki se je pri naši poroki zbiral že proti jutru. Naša nevesta je leta 1987 dobila pri "daru" okrog sedem milijonov, zraven pa še darila.

Zjutraj so šli na ženinov dom. Tu se je proti večeru spet začela pojedina. Na obeh domovih so prišle na obisk maškare. Te so spustili notri in jih pogostili. Imeti pa so morale pozdravno pismo.

*Cerkvena poroka v Adlešičih 4. julija 1987
(Foto: Andrej Dular)*

Kadar je ohcet v kulturnem domu, kjer plačajo najemnino (v letu 1987 je bila 2 milijona), seveda odpadeta pojedini na nevestinem in ženinovem domu, saj vse znosijo kar v dom. Določijo nekoga, da skrbi za pijačo in jo ima pod ključem. Tudi tukaj za srečo v zakonu ne smejo manjkati maškare.

Sorodstvena mreža je najbolj pomembna ravno pri svatbenih šegah in pri pripravljanju ohceti. Sosedje pa tudi prvi priskočijo na pomoč pri pogrebnih šegah oziroma pri opraviilih v zvezi s smrtnimi primeri. V najožjem krogu so znane tudi šege ob krstu novorojenčkov.

Vas kot skupnost, torej ne samo sosedje in sorodniki, pa se na neki način še najbolj pokaže pri skupnih delih in prispevkih ob različnih cerkvenih potrebah. Nemara je ta beseda pretrda in premočna, saj so dela pri restavraciji in obnovi cerkve, pri vzdrževanju pokopališča ali pri gradnji nove mrliške vežice, ki jih obnavlja in tudi vodi cerkev (v tem primeru župnik), bolj ali manj prostovoljna - vendar za skupno korist. Zato tu ne prihaja do razlik vaščanov glede svetovnega nazora. Nasprotno, več sogovornikov nam je dejalo, da je tudi urejenost cerkve stvar vaše skupnosti kot celote, ne glede na to, ali tisti, ki sodeluje pri delih ali prispeva denar, tudi obiskuje to cerkev kot vernik.

4. Vzgoja otrok

Na kratko smo se pozanimali tudi za ožje področje vzgoje in vzreje otrok v časih pred drugo vojsko. Ni nam bilo težko zbrati pripovedovalk, saj skoraj ni družine, v kateri ne bi bilo vsaj pet otrok. Tako smo najprej vprašali pri Neži Črničevi, ki je rodila sedem otrok. Vsi so prišli na svet v domači hiši, pri vseh porodih je bila zraven babica.

Ob težkih gospodarskih razmerah je bilo tudi za otroke težko. To se je pokazalo že kar takoj ob rojstvu. Treba je bilo imeti plenice in povoje. Takrat pa jih niso kupovali v trgovinah, tudi če bi kateri to padlo na pamet, saj zanje ni bilo denarja. Tako jih je bilo treba narediti iz starih moževih srajc, ženskih oblek, spodnjic in starih spranih rjuh. Ponavadi so bile bele, a če teh ni bilo, so bile dobre tudi pisane. Vedno pa jih je bilo premalo.

V tistih časih, ko je imela Neža Črničeva otroke, so bile druge adlešičke matere navajene povijati svoje dojenčke kot štruce, z rokami tesno ob telesu. Tako jih je naučila babica, ki je bila pri porodu. Res pa je, da je veliko žensk rodilo tudi brez pomoči babic, posebno pri kasnejših otrokih. Nič nenavadnega ni bilo, če je starejši otrok, posebno če je bila deklica, pomagala pri porodu.

Otroke so nesli h krstu kmalu po rojstvu, najkasneje pa v enem mesecu. Botre so izbirali kar v sorodstvu. Dojenčka so za krst lepo oblekli in pokrili z lepo odejo.

Ti otroci so rasli velikokrat sami sebi prepuščeni, saj matere niso imele časa, da bi se posebej ukvarjale z njimi. Če so bili sitni ali bolni, so jim potisnile v usta čepček iz cunj, namočen v mleko ali čaj. Jemale so jih s seboj na njivo, šele čez čas se je obrnilo tako, da so jih sprejeli v skrb starejši bratje ali sestre. Pa kaj, ko so bili še ti na pol dojenčki, vsekakor pa mnogo premajhni, da bi lahko skrbeli še za koga drugega, razen za samega sebe. Tako se je zgodilo, da se je takle prisiljeni varuh naveličal "službe", pa je bila nesreča tu! Tako je pogorelo precej hiš in mali otroci so se večkrat tudi utopili.

Še najbolj srečni so bili pri tistih hišah, kjer so imeli kakšnega neporočenega strica ali teto, ki sicer ni več veliko koristil, za otroke pa je pomenil varnost in pravzaprav lepo otroštvo.

Pripovedovalci:

Ivan Skube, 1922, Adlešiči 24
Ludvika Skube, 1927, Adlešiči 24
Marija Skube, 1957, Adlešiči 27
Barbara Veselič, 1902, Adlešiči 26
Mira (1949) in Vinko (1939) Grabrijan, Adlešiči 8
Alojz Cvitkovič, Adlešiči 1
Branko Požek, tajnik KS Adlešiči
Barbara Požek, 1904, Adlešiči 29
Ana Grabrijan, 1906, Adlešiči 7
Stanka Veselič, 1930, Vrhovci 20
Jože Humar, 1950, župnik, Adlešiči

Marija Jakljevič, 1933, Adlešič, n. h.
Neža Črnič, 1905, Adlešiči 19
Anka Poglajen, 1905, Ručetna vas 17
Katica Adlešič, Adlešiči 8
Ljubica Katič, 1933, Marindol

Andrej Dular

VINOGRADNIŠTVO V ADLEŠIČIH IN OKOLICI

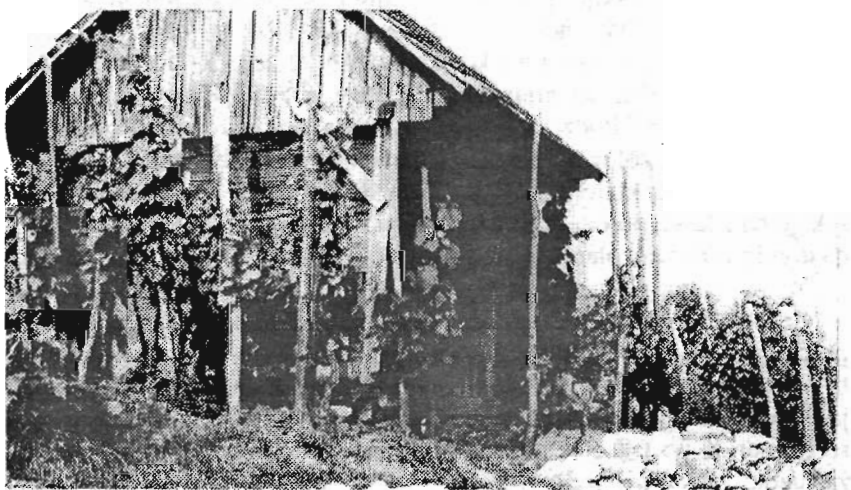
Čeprav vinogradništvo v Adlešičih in okolici nikoli ni predstavljalo tako pomembne gospodarske dejavnosti, kakor sta bila živinoreja in poljedelstvo pa tudi trgovina in deloma sadjarstvo (zlasti med obema vojnama), je bilo gojenje vinske trte v teh predelih zanimivo predvsem zaradi domačih potreb po vinski pijači. Domači vinski pridelek je zadovoljeval predvsem lastne potrebe in potrebe najete delovne sile, šele v drugi vrsti je bila tudi prodaja.

Od česa je pred prvo svetovno vojno pravzaprav živelo prebivalstvo Adlešičev in okoliških vasi? Glavni zaslužek je bil zlasti v prodaji poljskih in sadjarskih pridelkov in lesa. Tako je Ivan Šašelj, adlešički župnik v takratnem času, zapisal v letu 1907 v župnijsko kroniko: "Precej dohodkov imajo naši župljani pa tudi od žganjarstva, posebno še v adlešički občini in Bednjani v tribuški. Mnogo gospodarjev ima žganjarske kotle. Ne žgo pa samo domače slive trop in domače brinje, ampak kupujejo slive in brinje tudi po Hrvatskem, v sosednjih farah, Lipniku, Kuničih, Prilišču in drugod. Nekateri so obogateli pri tej trgovini, ker prodajajo potem "rakijo" po vseh sosednjih farah, kranjskih in hrvatskih." In nadalje: "Ker imajo nekateri naši župljani velike in lepe koloseke, v katerih raste večinoma samo kostanjevo kolje, zato so dobili letošnjo jesen, posebno tisti, ki nimajo vinogradov, prav lepe novce za kolje, katero so prodavali Podzemeljčanom, Metličanom in drugim. Dobivali so za voz, to je 220 kolov po 20 - 28 K, ko je bilo še pred kakimi 20 leti voz po 4 - 6 K. A to kolje je navadno prav dolgo in debelo, da en kol razsekajo na 2 kosa, potem pa še spodnji del razsekajo na 2 - 4 komade, tako da dobijo iz enega kola po 3 - 5 kolcev."

Prodajali pa so ljudje tudi drobnico, zlasti ovce, ki so jo v teh krajih precej gojili, in pa prašiče. Zaslužka so iskali tudi v prodaji sadja in brinovih jagod. Šašelj je leta 1913 zapisal: "Letos je bilo prav veliko brinja, katerega so ljudje pridno nabirali in dobili zanj lepe novce. Prodavali so ga mernik po 1 K 60 h do 2 K. Posebno osobujniki so si ž njim precej zaslužili."

Vinogradništvo je bilo vzporedna, nikakor pa ne nepomembna dejavnost. Vinska trta je bila včasih in je tudi danes zasajena na obsežnih hribovitih območjih okrog Adlešič, tako na Veliki Plešivici, Preložniku in Mali Plešivici. Lastniki vinogradov so bili domačini ali pa kmetje iz bližnjih vasi. Poljci, zlasti vasi od Podzemlja proti Adlešičem, so imeli (kakor tudi danes) vinograde v Veliki Plešivici. Njim je bilo vinogradništvo predvsem dodatna dejavnost, ki je pokrivala izključno domače potrebe. Na Veliki Plešivici imajo vinograde kmetje iz Adlešičev, Butoraja, Cerkvišč, Desinca, Dolenjcev, Fučkovcev, Gribelj, Krasinca, Prilozja, Velikih in Malih Sel ter Tribuč.

Vinogradi na Preložniku so bili med drugim v lasti pobreške graščine. Leta 1904 pa je (kakor je zapisal v svoji župnjski kroniki Ivan Šašelj) takratni lastnik Artur baron Apfaltrern vsa svoja posestva v Beli krajini in na Hrvaškem (torej tudi vinograde okoli Adlešič) prodal poštarju Juliju Mazelletu iz Gradca in gostilničarju Danielu Makarju iz Metlike za 350.000 kron. Kakor opisuje Šašelj, je bilo to "tudi za našo faro hud udarec, posebno za revnejše ljudi in osobujnike, ki so dobivali od pobreške graščine krmo, drva, steljo, zrnje in drugo, kar so potem večinoma odsluževali z dnino. Danes nimajo vinograde na Preložniku le kmetje iz Adlešičev, ampak tudi od drugod, na primer vikendaši iz Črnomlja in kmetje iz bližnjih vasi.

*His (shramba za vino) na Veliki Plešivici pri Adlešičih
(Foto: Andrej Dular, 1987)*

Na Mali Plešivici imajo vinograde tudi danes v glavnem ljudje iz bližnjih krajev – iz Adlešič, Malih in Velikih Sel, Purge, Gorenjcev, Vrhovcev in Marindola.

Adlešičani so imeli pred drugo svetovno vojno vinograde tudi v Stari gori na Hrvaškem, od koder so grozdje oziroma mošt vozili z vozovi; čez Kolpo pod pobreškim gradom pa so šli z brodom ali čolni. Razen v goricaх so imeli vaščani vinograde tudi okoli hiš, tako imenovane "sadeže", kjer je rasla večinoma samorodna trta.

Velikost vinogradniških parcel se ni veliko spreminjala in je tudi v današnjem času večinoma nespremenjena. V glavnem so parcele majhne, največ do pol hektarja, na njih pa gojijo od 300 do 1000 trt. Trsni izbor je bil nekdanj zelo pester, saj so imeli kmetje v svojih vinogradih kraljevino, črnino, javor, izabelo, untus, španjel, rizling, kavščino, šmarnico in druge vrste. Toliko število vrst seveda ni koristilo kvaliteti vina, prej ji je bilo v škodo.

Nevšečnosti v vinogradništvu so prinesle trtne bolezni, saj je bil zaradi njih vinski pridelek nemalokrat zelo majhen. Temu pa je potrebno prišteti še vremenske ujme, kot so toča, zmrzal in velika suša. Najhujša nadloga, ki je zajela vinograde, je bila trtna uš. Najprej so jo zasledili leta 1888 v Veliki Plešivici, dve leti kasneje pa so jo našli tudi že na Preložniku in Mali Plešivici. Trte so se sušile, tako da so nekateri v vinogradih nasadili kar fižol. Evropski vinski strokovnjaki so ugotovili, da proti tej bolezni pomagajo le ameriške trte, katerih korenine so odporne proti trtnim ušem. Priporočili so cepljenje domačih trtnih sort na ameriške podlage. Domači kmetijski učitelji (danes bi jim rekli kmetijski pospeševalci), so seznanjali ljudi s to trtno boleznijo in tudi priporočali, kako se ji izognejo. Pri šolah so urejali trsnice, kjer so gojili ameriške trtne podlage (ključe). Taka trsnica je bila tudi pri šoli v Adlešičih. Razen tega so potovalni učitelji izobraževali ljudi s predavanji, ki so jih prirejali po posameznih vinorodnih krajih, tudi v Adlešičih. Tako so se 22. februarja 1896 po predavanju učitelja Gombača o koristnosti ameriških ključev ljudje v Adlešičih med seboj kar spopadli za 2000 trtnih podlag, za katere se prej nihče ni zmenil, oddali pa bi jih še desetkrat toliko.

Seveda so bile tukaj tudi druge trtne bolezni, kakor peronospora, ki so jo preganjali s škropljenjem z modro galico, in oidij, proti kateremu so

se borili z žveplanjem. Žveplo in galica pa sta bila draga, zato so ju uporabljali v manjših količinah in je bil tudi vinski pridelek dostikrat manjši. K slabemu pridelku pa je pripomoglo še neznanje in trmasto vztrajanje v tradiciji, češ dovolj je, če se vinograd le enkrat poškropi in požvepla. Župnik Šašelj, ki je tudi v gospodarskih zadevah veljal za strokovnjaka in se je zato v svojih vinogradih ravnal po sodobnih "naukih vinogradništva", je leta 1912 takole zapisal v svojo kroniko: "Letošnja trgatev, trgali smo v drugi polovici septembra, je bila prav žalostna, ker so natrgali ljudje prav malo, pa še to grozdje ni bile ne zdravo, ne zrelo. Letos sta namreč napadli vinograde prav močna strupena rosa, peronospora in plesnoba oidium, pa ne samo pri nas in po vsi Beli krajini, ampak tudi po drugih avstrijskih kronovinah. Razen te bolezni pa je m. sept. bilo za grozdje še posebno prav neugodno vreme, prav mokro, nenavadno hladno, skoraj ves mesec oblačno, da grozdje ni moglo zoreti. Nekateri so pri nas prav malo natrgali in še to je prav slabo, nekateri skoraj nič. Najlepšo trgatev je imel župnik v svojem vinogradu na Preložniku. Grozdje je bilo večinoma lepo in zdravo, ker je o pravem času škropil in to 4 krat, a drugi so pa le po 1 - 2 krat, in žveplal 2 - 3 krat, a drugi le po 1 krat, ali nobenkrat. Letos se je prav posebno pokazalo, koliko izda pravočasno in večkratno žvepljanje grozdja, kakor tudi večkratno škropljenje."

Silna vinogradniška nadloga je bila tudi toča, ki je večkrat uničila že dozorelo grozdje in naredila veliko škode na poljih. Zato so okrog leta 1900 zgradili v adlešički fari pet strelnih postaj, in sicer v Gorenjcih, Dolenjcih, Fučkovcih, na Bednju in v Tribučah.

Vinogradniško delo

Za svetega Vincenca (22. januar) so šli kmetje prvič v vinograd. Obrezali so tri trte za dobro letino. Za Jožefovo (19. marec) so hodili rezat trte. To je bilo prepuščeno izkušenim rokam, zato je to delo opravljal gospodar sam. Ko je bil vinograd obrezan, so stavili kole in privezovali trte z bekovicami. Vsakih nekaj let (ponavadi pet ali več) so dobri gospodarji vinograd tudi pognojili. Gnojili so s hlevskih gnojem, ker pa je bil ta dragocen, so gnojili še s snalovino, rezjem, v vinograde pa so navažali tudi svežo, ne toliko izčrpano zemljo. Umetna gnojila so začeli dodajti trtam šele po drugi svetovni vojni.

V mesecu aprilu so vinograd prvič okopali. Kopali so večinoma mladi fantje in dekleta. Od velikosti vinograda je bilo odvisno, koliko kopačev je bilo potrebnih za to delo, v glavnem pa je kopalo od 10 do 16 oseb, ki so ponavadi v enem dnevu skopale ves vinograd. Pri kopanju vinograda vaščani na splošno niso najemali delavcev, saj je bilo delovnih rok v vasi dovolj. Ljudje so si medsebojno pomagali. Pravilo je bilo, da je moral lastnik vinograda (oziroma nekdo od domačih) odslužiti toliko delovnih dni, kolikor kopačev je bilo v njegovem vinogradu. Tako je nekdo hodil tudi po 16 dni kopat vinograde. Adlešičani so za plačilo hodili kopat vinograde, okopavat koruzo in krompir in žet pšenico na hrvaško stran Kolpe. Od tam so se ljudje že prej odseljevali v Ameriko, domov pa so pošiljali denar, s katerim so lahko plačevali najete delavce.

Kopanje vinograda je bilo težaško delo. Kopači so se zbrali zjutraj ob 6. uri na "okršu", to je zgornjem delu vinograda. Gospodar jim je prinesel žganja za okrepčilo in jih nagovoril, da morajo dobro delati. Zajtrk je bil ob 8. uri na njivi ob vinogradu ali v zidanici. Za zajtrk so jedli bodisi belo knajpovo kavo z žganci ali žgance z mlekom ali kislo zelje z žganci. Žganci so morali biti drobni, kar je pomenilo, da so morali tudi kopači drobiti, to je, da so morali ob kopanju razbijati grude. Ob 12. uri je bila južina, ki jo je v jerbasu prinesla gospodinja v vinograd. Jedli so kuhano šunko, kolerabo, krompir, ječmen. Za kopače je morala gospodinja speči bel kruh, pravi gospodar pa je za to delo vedno točil belo vino. Po kosilu so imeli kopači enourni počitek. Gospodar v svojem vinogradu ni kopal. Spremljal je delo kopačev, jih nadzoroval in jim delal družbo. Nosil je tudi flaškon z vinom in jim natakal pijačo. Ob kopanju so kopači tekmovali med seboj, kdo bo prej skopal vrsto, ker pa so bili po navadi izmenoma v vrstah fant in dekle, so fantje tudi pomagali dekletom, da niso preveč zaostajala. Jasno je, da sta skupaj kopala tisti fant in dekle, ki sta se rada videla. Ob kopanju so tudi peli, in sicer same vesele pesmi, saj je moralo biti kopače "čut". Ena takšnih prigradnih pesmi je tudi pesem Kopa cura vinograd. Po opoldanskem počitku so kopači kopali do večera, včasih so sredi popoldneva pomalicali, ponavadi tisto, kar je ostalo od kosila. Če so skopali vinograd pred večerom, so šli kopat k drugemu gospodarju (na primer: vseh 10 - 15 kopačev je šlo kopat za eno uro k drugemu gospodarju, tako da so vsi skupaj odslužili en dan enega kopača). Gospodar jim je dal le pijačo, večerjo pa tisti gospodar, pri katerem so kopali ves dan. Večerja je bila ponavadi na gospodarjevem domu, lahko pa tudi v vinogradu. Jedli so štruklje ali pečene kruhove rezine z jajci, tudi pečenega piščanca in potice. Pri večerji so se kopači

ponavadi zmenili, kje bodo kopali naslednji dan. Po večerji pa so ponekod tudi zapeli ali zaplesali ob spremljavi ustne harmonike.

V juliju so vinograd prvič poprašili, to je, okopali plevel okrog trt. Če je nastopila trtna bolezen, so trte žveplali in škropili z modro galico. Pomanjkanje modre galice, a tudi mnenje, da trt ni treba škropiti, sta bila vzrok, da je bil pridelek vina velikokrat manjši.

Trgatev se je ponavadi začela v mesecu oktobru, vendar pa so nekateri trgali tudi prej, odvisno pač od letine. Datum trgatve so nekdam določali na glavarstvu v Črnomlju, vendar tudi na sestanku vinogradnikov. Informatorji so nam povedali, da imajo lastniki vinogradov v Veliki Plešivici še danes gorski odbor, ki ga sestavljajo vsi gospodarji vinogradov. Odbor se sestaja po potrebi; ponavadi spomladi, sredi leta in pred trgatvijo. Na sestankih odločajo o popravilu štirih krožnih poti med vinogradi v Plešivici, o denarju, ki ga mora prispevati posameznik za nakup gramoza, s katerim bodo posipali poti (gramoz kupijo v kamnolomu pri Nerajcu), pa o času skupnih akcij. Vse do nekako leta 1970 so na sestankih določali tudi gorskega čuvaja, ki je za plačilo varoval zoreče grozdje pred tatovi.

Trgatev je bila najbolj veselo vinogradniško opravilo, zato so domači nanjo vabili tudi sorodnike. Kdor je imel večji vinograd, je tudi najel trgače, vendar ne za plačilo v denarju, ampak za košarico grozdja. Iz bolj oddaljenih krajev so bili lastniki ob trgatvi v vinogradu tudi tri dni (tudi zaradi kraje), dokler niso potrgali. Nekateri so grozdje odpeljali domov, drugi pa so ga shranili v zidanicah ali lesenih hisih, kjer so ga ločili le po barvi (belo skupaj, črno skupaj), ali pa so ga zmešali in ga nato zdrozgali. Na tropu je stalo grozdje več dni, tudi šest do sedem, potem pa so ga prešali. Po trgatvi je bila v cerkvi svete Magdalene na Plešivici prešarska maša v zahvalo za letino.

Mošt, ki je vrel v sodih, se je na Martinovo spremenil v vino. Ta praznik so domači proslavili s slavnostnim kosilom, bodisi da so spekli kokoš, puro ali gos, ki so jo pojedli ali doma ali v vinogradu – zidanici ali hisu. Seveda so si pri tem nazdravili tudi z novim vinom.

Če je bila letina dobra in vina dovolj, so ga zlasti pred drugo svetovno vojno tudi prodajali, in sicer gostilničarjem v bližnjih krajih (Griblje, Tribuče, Vinica, Črnomelj) ali pa tudi proti Dolenjskim Toplicam. Po drugi svetovni vojni je v glavnem tudi ta trgovina zamrla. Temu so bile

vzrok večje možnosti za zaslužek, zlasti zaposlovanje v industrijskih obratih. Tudi različne vrste trt (med drugim tudi samorodnic), ki jih domačini še zdaj gojijo v svojih vinogradih (izjema so vikendaši, ki imajo prenovljene vinograde z izbranimi vrstami), ne pripomorejo h kvaliteti vina, ki jo zahtevajo sedanji kupci. Zato domačini tudi ne prodajajo grozdja vinski kleti v Metliki, ki zaradi svoje lastne proizvodnje in težnje za čim boljšo kvaliteto vina odkupuje le kakovosten pridelek.

Informatorji:

Lojze Adlešič, r. 1944, Marindol 2
Alojz Cvitkovič, r. 1922, Adlešiči 3
Jože Črnič, sodar, Fučkovci 5
Marica Grabrijan, r. 1924, Adlešiči 7
Marija Jakljevič, r. 1933, Adlešiči n. h.
Anton Kapele, r. 1928, Dolenjci 20
Katica Kapele, r. 1930, Dolenjci 20
Ivana Kralj, r. 1909, Fučkovci 8
Nežka Rztresen, r. 1928, Jankoviči 1
Jože Stubler, r. 1933, Bedenj 12
Anton Veselič, r. 1912, Marindol 2
Drago Vlašič, r. 1928, Jankoviči n. h

V tekstu so uporabljeni tudi nekateri podatki iz župnijske kronike Adlešiči, ki jo hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

The first of these is the fact that the city of New York has been the center of the American Revolution, the American Civil War, and the American Renaissance. The second is the fact that the city has been the center of the American literary movement, the American musical movement, and the American film movement. The third is the fact that the city has been the center of the American scientific movement, the American industrial movement, and the American social movement.

The fourth is the fact that the city has been the center of the American political movement, the American religious movement, and the American cultural movement. The fifth is the fact that the city has been the center of the American economic movement, the American technological movement, and the American environmental movement. The sixth is the fact that the city has been the center of the American artistic movement, the American architectural movement, and the American design movement. The seventh is the fact that the city has been the center of the American educational movement, the American health movement, and the American sports movement. The eighth is the fact that the city has been the center of the American transportation movement, the American communication movement, and the American energy movement. The ninth is the fact that the city has been the center of the American defense movement, the American space movement, and the American nuclear movement. The tenth is the fact that the city has been the center of the American information movement, the American media movement, and the American internet movement.

The eleventh is the fact that the city has been the center of the American environmental movement, the American climate movement, and the American sustainability movement. The twelfth is the fact that the city has been the center of the American social movement, the American human rights movement, and the American equality movement. The thirteenth is the fact that the city has been the center of the American cultural movement, the American arts movement, and the American heritage movement. The fourteenth is the fact that the city has been the center of the American economic movement, the American business movement, and the American innovation movement.

The fifteenth is the fact that the city has been the center of the American political movement, the American government movement, and the American public service movement. The sixteenth is the fact that the city has been the center of the American religious movement, the American faith movement, and the American spirituality movement. The seventeenth is the fact that the city has been the center of the American educational movement, the American learning movement, and the American research movement. The eighteenth is the fact that the city has been the center of the American health movement, the American medicine movement, and the American science movement.

Nives Sulič

IZSELJEVANJE IZ ADLEŠIČEV IN OKOLICE

V zadnjih desetletjih 19. stoletja so na Slovenskem začeli graditi nove tovarne in rudnike. Vendar tovarn niso odpirali povsod, mrzlica kapitalistične proizvodnje je obšla zlasti Prekmurje in del Dolenjske z Belo krajino. Prebivalci teh krajev so bili pretežno kmetje, obrtnikov in rokodelcev je bilo le malo. Zaradi slabih prometnih povezav je bila predvsem Bela krajina izolirana od ostale Slovenije, saj je bila železniška povezava med Novim mestom in Karlovcem narejena šele leta 1914. Tako je bila Bela krajina agrarna dežela, katere prebivalci so se preživljali s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom.

Gospodarski položaj belokranjskih kmetov je bil slab. Pestili so jih visoki davki in nizke odkupne cene njihovih pridelkov. Zaradi posebnega načina dedovanja, po katerem je kmetijo podedoval najstarejši sin in je moral izplačati ostale brate in sestre, se je marsikateri gospodar zelo zadolžil. Položaj se je še poslabšal, ko sta ob koncu 19. stoletja trtna uš in peronospora uničili večino belokranjskih vinogradov, v prvem desetletju dvajsetega stoletja pa so se slabe letine kar vrstile.

Devetnajsto stoletje je bilo obdobje, v katerem so se po slovenskih in tako tudi po belokranjskih vaseh začele širiti govorice o obljubljeni deželi, v kateri se cedita med in mleko, o Ameriki. Prvi izseljenci so iz ZDA pošiljali domov pisma z opisi novih krajev in bogastva, ki so podžigala domišljijo zlasti mladih v revnih belokranjskih vaseh. Po deželi so romali izseljenski agentje in z obljubami in opisi ameriškega izobilja novačili potnike za svoje potovalne agencije. Tako so Belokranjci odhajali čez morje v rudarske naselbine, delali kot delavci v tovarnah, pristaniščih, jeklarnah in klavnicah naglo rastočih ameriških vele mest, gradili so železniške proge in delali v obsežnih gozdovih Minnesote. Ko so leta 1924 ZDA drastično omejile priseljevanje, se je val priseljencev preusmeril v Kanado in v manjši meri tudi v Južno Ameriko.

Vzroki za izseljevanje iz Bele krajine pa niso bili samo ekonomski. Ljudje so se izseljevali tudi zaradi neurejenih družinskih razmer, zaradi želje po avanturizmu in zato, ker so se hoteli izogniti naboru.

Sprva so odhajali pretežno moški, zlasti mlajši, vendar so mnogi potegnili za sabo tudi druge člane svoje družine ali sovaščane. Možem so sledile žene z otroki, bratje, sestre. Tako v dvajsetih letih tega stoletja skoraj ni bilo družine, ki ne bi imela vsaj enega družinskega člana na tujem. Zgodba družine Kuzma iz Podbrežja pri Adlešičih nazorno ilustrira izseljevanje članov ene družine.

Družina Kuzma izvira iz vasi Butoraj. Dva izmed trinajstih otrok, Frank in Frances, sta se rodila v Ameriki in se s starši vrnila v Belo krajino, v vas Butoraj. Ko pa je bil Frank star dvajset let, sta se oba odločila, da se vrneta v ZDA. To je bilo v dvajsetih letih tega stoletja. Frank se je zaposlil v rudniku in se poročil s Slovenko, rojeno v ZDA, katere starši so se priselili iz Žumberka. Sestra Frances pa se je poročila s Slovencem iz Tanče gore, ki ga je spoznala v Ameriki. Oba, Frank in Frances, živita v mestu Ely v Minnesoti, zvezo z domačimi v Beli krajini pa vzdržujeta preko pism.

Mlinar Jože Kuzma je mlajši brat Franka in Frances Kuzma. Skupaj z družino živi v Pobrežju v Adlešičih. Poleg sina Metoda, ki mu pomaga v domačem mlinu in na žagi, ima še sina Toneta in hči Anico, ki živita v Kanadi. Leta 1970 je Tonetovo dekle odšlo v Kanado, kjer je imelo sorodnico in leto kasneje ji je sledil še Tone. Kasneje je k sebi v Hamilton povabil tudi sestro Anico in njenega fanta iz Dolenjcev. Sedaj imata oba, Tone in Anica, že svoje otroke in decembra 1978 sta se njuna starša odločila, da ju obiščeta. Njuna pripoved o potovanju po Ameriki pa odseva tudi kulturne razlike, na katere sta naletela ob tem obisku in ki so nedvomno še bolj begale belokranjske izseljence ob njihovem prihodu v Ameriko:

"Sin in hči sta nama poslala karti in tako sva konec decembra odletela v Kanado. S seboj sva vzela tudi harmoniko. Potem so neprestano peli telefoni. Ljudi se je zbralo toliko kot na ohceti, kakih petdeset jih je prišlo, da naju pozdravijo. Nismo jedli kot pri nas doma, vso hrano so zložili na veliko mizo. Bila sva lačna, zato sva čakala, da bomo vsi skupaj sedli za mizo, pa nismo. Vsak si je vzel, kar je hotel. To se nama je zdelo čudno. Pred tem sta sin in hči vprašala, kakšno solato bi želel oče, in izvedela, da ima rad fižolovo solato. Prinesla sta skledo lepega fižola, a ko sva jo poskusila, sva ugotovila, da je fižol sladek.

Iz Hamiltona sva šla z letalom v Minneapolis. Sin in hči sta nama plačala spremstvo do zapornice na letališču, vendar sva pozabila na to, in

ko me je nekdo na letališču pocukal za rokav, sem mislila, da me bodo obdolžili kraje. Potem pa je le vprašal po slovensko, če se piševa Kuzma, in naju peljal do zapornice, za katero so potniki čakali svojce. Najin角度 sorodnikov nisva poznala, nenadoma pa sva zagledala skupino ljudi, ki so držali visoko v zrak dvignjeno tablo. Na njej je pisalo: Dobrodošli stric Jose in teta Mari!

V Minnesoti, kjer živita Frank in Frances, je še prava divjina; nikogar ni v bližini. Ko smo zjutraj vstali, so bile smeti čisto razmetane in povedali so nama, da so to naredili medvedje.

Brat in sestra in njuni sorodniki sploh niso mogli verjeti, da so najine obleke in harmonika izdelani pri nas, da v Jugoslaviji delajo tako lepe obleke. Od tam sta namreč odšla že pred šestdesetimi leti. Mislila sta, da se pri nas ni nič spremenilo, da so naše hiše še zmeraj krite s slamo!

Ugotovila sva, da v Ameriki sploh ne kuhajo juh, da tam ne potrebuješ žlice. Nasploh nama tam ni bilo tako všeč kot v Kanadi, saj sta samo Frank in Frances govorila slovensko, ostali pa ne. Poleg tega sta oba že stara, v Kanadi pa so bili okoli naju sami mladi ljudje.

Ob odhodu sta Frankov sin in žena za tisoč dolarjev naročila sto mašč za najino srečno vrnitev v Jugoslavijo. Poklicala sta tudi novinarje, ki so naju slikali za tamkajšnji časopis."

Leta 1984 je brata in sestro v Kanadi obiskal Metod Kuzma, ki si zdaj želi, da bi lahko odšel tja za vedno, vendar je to zaradi težav s kanadsko vizo zelo težko.

Večina izseljencev je ob prihodu v Ameriko spoznala, da je tudi tam treba delati za golo preživetje, in da ameriški pločniki niso tlakovani z denarjem. Da bi bil prvi kulturni šok ob prihodu v popolnoma novo, večinoma neagrarno okolje milejši, so se izseljenci iz ene vasi ali dežele naselili v istem delu mesta. Nastajale so etnične soseske, tudi slovenske. V Clevelandu v zvezni državi Ohio sta se tako dela mesta imenovala "Žužemberk" in "Ribnica". Informatorica iz Adlešič, ki se je tudi sama rodila v ZDA, nam je povedala naslednje:

"V očetovi družini v Gorenjcih je bilo pet sinov, zato se je oče leta 1905 odločil, da gre v svet. Z osemnajstimi leti je tako odšel v Pittsburg v ZDA, kjer je že živel njegov brat.

V mamini družini je bila stara mama na Vinici sama s tremi hčerkami, zato se je moja mama pri šestnajstih odločila, da gre v Ameriko. V Pittsburgu je spoznala mojega očeta in se z njim poročila.

Oče je delal kot livar, mama pa je bila izučena šivilja. Pri nekem Židu je šivala za njegovo tovarno, on pa jima je oddajal stanovanje. Njun sosed je bil prav tako iz Bele krajine, saj je šlo takrat v Ameriko veliko Belokranjcev, zlasti iz Zilj in Preloke.

Anica Požek pripoveduje o izseljevanju v Ameriko
(Foto: Nives Sulič, 1987)

Mojim staršem sta se poleg mene rodila še dva otroka, vendar sta oba umrla. Sama sem se rodila v Pittsburgu leta 1914. Krstili so me za Ano Jožefo, moj krstni boter pa je bil iz Suhorja. V Ameriki so me klicali Jožefa, kasneje v Beli krajini pa Anica.

Oče je delal ponoči, včasih pa tudi dnevni šiht. Zaradi težkega dela v livarni je zbolel na pljučih in zdravniki so mu svetovali, naj se gre pozdravit v domači kraj. Tako sta z mamo nakupila veliko lepih oblek, jih zložila v velik kofan in se z mano vrnila v Belo krajino, v Vinico. Takrat sem bila stara devet mesecev. Prislужeni denar sta pustila v banki, saj sta se nameravala vrniti.

Le nekaj dni po našem prihodu so očeta poklicali v vojsko, kajti bila je prva svetovna vojna. Poslali so ga v Rusijo in pet let nismo ničesar vedeli o njem. Mama naju je morala preživljati, kakor je vedela in znala. Puščala me je samo doma, sama pa hodila na žrnado, to pomeni delat k tujim ljudem. Veliko je tudi šivala, saj si je iz Amerike prinesla šivalno mašino. Mnogo oblačil, ki sta si jih z očetom prinesla iz Pittsburga, pa ji je bilo ukradenih.

Ko sem bila nekoč sama doma, sem na vratih zagledala tujega moškega z visoko rusko kapo. Rekel je, da je moj tatek in me hotel poljubiti, jaz pa sem prestrašena zbežala. Bil je tako zaraščen in ušiv, da ga tudi mama sprva ni spoznala. Njegovo obleko smo sežgali daleč na njivi, novo obleko pa si je moral sposoditi od sosedov, saj je mama ni imela."

Večina izseljencev je ostala v novi domovini. Vendar pa so bili številni tudi tisti, ki so se razočarani vrnili domov. Bili so zgarani, bolni, brez denarja, saj so tudi obljubljeno deželo pestila obdobja gospodarske krize. Marsikdo je tam ostal nekaj let, prihranil nekaj denarja in se vrnil domov. S prihranki so povratniki kupili zemljo ali posestvo, obnovili domačo hišo ali povrnili dolgove. Mnogi so vse življenje nihali med dvema domovinama, se vračali na tuje in zopet domov, ali pa so si želeli, da bi se vrnili v Ameriko, pa jim to ni bilo mogoče zaradi različnih razlogov - tako kot povratnici, ki se je kot dojenček vrnila v rodno Belo krajino:

"Moj boter je iz Amerike poslal denar, ki sta ga oče in mama pustila tam, z njim pa je oče kupil zemljo in hišo v Prilozju. Tam smo živeli dve leti, potem pa je prišel po očeta njegov oče in ga povabil za gospodarja v Gorenjce. Spet smo se preselili in z ameriškim denarjem obnovili grunt.

Rodilo se je še sedem otrok. Pred nami sta se oče in mama pogovarjala angleško, če nista hotela, da bi ju razumeli. Oče nam je tudi večkrat pel ameriške pa tudi ruske pesmice.

Ob štirih zjutraj sem hodila na pašo, potem pa v šolo, zato sem večkrat zamudila. Kljub temu sem bila odlična in sem končala osemletko. Ko sem bila stara dvanajst let, mi je boter poslal karto za Ameriko. Zelo sem se veselila in sem si že pripravila vse stvari za odhod. Mislila sem, da gresta oče in mama z mano, neko noč pa sem slišala, kako se pogovarjata, da me bo oče spremil do Zagreba, od tam pa bom šla naprej sama. Zbežala sem in se skrila na njivi. Niso me našli.

Leta 1932 sem se poročila v Adlešiče, od koder je bil moj mož. Imela sva pet otrok. Če bi me kdo vprašal, od kod sem doma, bi mu rekla, da je moj dom v Adlešičih.

Leta 1947 je mož umrl. Takrat me je mamin prijatelj z Vinice, s katerim sta nekoč skupaj pasla ovce, povabil v Ameriko. Nisem se mogla odločiti, da bi šla, ker so bili tu še otroci. Delala sem v gostilni, nato v domu onemoglih kot likarica, potem sem se zaposlila v tovarni Beti kot likarica in se tam tudi upokojila."

Družine, ki so imele družinskega poglavarja v Ameriki, so si morale pomagati, kakor so vedele in znale. Pri kmečkih opravilih so jim često priskočili na pomoč sosedge in sorodniki, ali pa so najele delavce, če so imele denar. To je razvidno iz pisma, ki ga je iz Pittsburga pisal svaku v Belo krajino izseljenec iz Adlešič. Pismo odseva vso tragiko izseljenca, ki mu pisma predstavljajo edino vez z oddaljeno družino, opisuje pa tudi pomanjkanje dela v Ameriki:

Pittsburg November 30 1920

Dragi mi svak Mihal Adlešič ovo ja Nick Rahoj uzmem si malo časa in vam pišem par Besed katere vam želim sprejet u lepem zdravlu kad se i ja znajdem fala Bogu in Majke Božu nadale vi mi pišete da se ja Bom morda kaj hudoval kaj ste vzeli mojo sestro franco ja sam jako zadovoljen stem ako Božja vola da ja dojdem doma Bomo pomagali jen drugemu kaj Bomo gli

Dragi svak samo pazite na ta dva mala siromaka da se ne budo potikali in da se bodo izni Bedaka delali in paste na malega Franeta kako napravite z gruntom daga ne prevare Nadale vam dam znat da mi piše moja žena daje doma jaka zima to vas prosim daju pomoste drv naseč in dopelat da se ne ...(nečitljivo)... znate daje teško kada ni mene doma

amoja žena vam mora dat vino pit kada dojdete knei in sem čul da ima rakije pavam moradat vi ju pomoste kaj morete.

Dragi svak nadale vam naznanim kako je ovde pokle ste vi doma prošli delo ide jako slabo polovico ljudi je kvitalo tam na vašem ... (nečitljivo)

Sada vam nimam kaj pisat nego sprejmite srčni pozdrav Vi in moja sestra in neja deca vašo čer in vašega Brata od mene Miko Rahoj in vašega Brata in siskupa in Petra Kariča on je sada s manom in Mate Starešinič in Frenka tujcka in Mister Klilij mesmeram pita za vas kada Bote pisali odpravte nemu post Karto z Bogom Prosim hiter odgovor Gud Bay

Pittsburg November³⁰ 1920

Dragi Mi Slovaki Mihal adlešič
ovajon Nika Rahoj je dem simo
lo sarin in vam pišem par
Besed kotere vam želim spre
jet. ulepšem izdruvalu Rad se
in ja zna; Dem žalo Bogu in
Majke Božiu nadale vimi pišete
Tase ja Bom morda kaj hudoval
kaj ste v veli moja sestro hano
ja sem ja ko ža do volen sten
ako bo Bo ž ja vata da ja doj
dem doma Bomu fu ma guli jen
Družen. Rosi Bomu gli

Včasih so se družine, katerih gospodar je bil na tujem, tudi razbile, zlasti takrat, ko vezi med zakoncema niso bile trdne že pred moževim odhodom v svet. Zgodilo se je tudi, da se zakonec domačim ni več javil in si je v novi domovini izbral drugega partnerja. O tem nam je pripovedovala hči adlešičkega izseljenca:

"Ker se je moj oče Jože Krstulič preveč zadolžil, v tistem času pa se je po teh krajih precej govorilo o Ameriki, se je odločil, da gre tudi on. Vzel je hipoteko na svoj grunt in leta 1909 odšel v Ameriko, v Kansas City. Star je bil enaintrideset let. Doma je pustil ženo in tri otroke: sina Jožeta in dve hčeri.

Drugih Slovencev takrat v Kansas Cityju ni bilo. Oče se je najprej zaposlil na železnici, čeprav je bil po poklicu zidarski mojster. Potem je delal kot zidar, kasneje je imel mesarijo. Ko je bil že upokojen, je imel kurjo farmo.

Domov je pošiljal denar in pakete z oblekami in čevlji. Malo pred prvo vojno je poklical k sebi sina Jožeta. Ker je bila doma revščina, je Jože res odšel k njemu. Cela skupina jih je šla. V Ameriki se je najprej zaposlil pri očetu, potem pa začel delati kot kipar.

Oče se je pozneje poročil z Američanko in pretrgal vse stike z družino v Adlešičih. Teta nam je pisala, da se je poročil "po turško". Ko pa mu je umrla žena, se je zopet oglasil. Zbolel je za sladkorno boleznijo in se po štiriinštiridesetih letih Amerike vrnil v Adlešiče. Živel je pri sestri v gradu Pobrežje, ne pri mami, to je svoji prvi ženi. Pogosto je rekel "al vel" ali pa "veli", kadar je hotel kaj poudariti."

Tudi sedaj, ko je izseljevanje iz Bele krajine na ameriški kontinent skoraj zamrlo oziroma ko se je v dobršni meri preusmerilo v dežele zahodne Evrope, je ta dežela z Ameriko še vedno tesno povezana, bodisi preko pisem ali pa preko obiskov izseljencev in njihovih potomcev v Beli krajini in njihovih sorodnikov v Ameriki. To je potrdila tudi naslednja pripoved hčere Jožeta Krstuliča:

"Z bratom Jožetom nismo imeli nobenih stikov. Teta nam je pisala, da je "pozabil na boga." Pred nekaj leti sva se s sinom, ki sicer živi v Avstriji, odločila, da ga obiščeva.

Jože je živel v lepi hiši z ateljejem, v katerem je klesal živali in ljudi iz belega marmorja. Ker je živel toliko časa med tujci, je slovensko že nekoliko pozabil. O Jugoslaviji je imel zelo slabo mnenje, verjetno zaradi tistih, ki delajo proti Jugoslaviji. Peljal naju je v gostilno, kjer smo jedli

zrezke in nekakšno solato. Zelo dobra je bila, zraven pa je bilo še veliko drugih stvari, ki sem jih prvič videla.

Nato smo potovali po Ameriki. Tudi z dvigalom smo se vozili po tistih visokih stolpnih in obiskali veliko trgovino, po kateri je bila speljana voda.

Na tuje, v Kanado, sta odšli tudi moji nečakinji, hčerki moje sestre. Starejša Romana, učiteljica, je imela tam fanta, zato je šla za njim. V Kanadi sta se poročila in k sebi povabila še mlajšo sestro Marijo, ki je takrat živela v Nemčiji. Do svoje poroke je Marija živela pri Romani, nato pa sta se z možem, ki je prav tako Slovenec, preselila na svoje. Marija ima dva sina, Romana pa dve hčeri, in ko sta bili na obisku v Beli krajini, ju je mama kregala, ker sta med seboj govorili angleško. Doma v Kanadi namreč vsi govorijo slovensko. Načrtjeni so bili tudi na časopise iz Slovenije; ker pa so jih začeli prodajati tudi v Torontu, jih sedaj kupujejo. Romanini hčeri prihajata sedaj na obisk k sorodnikom v Belo krajino že sami, ena pa je leta 1987 obiskovala poletno šolo slovenskega jezika v Kranju.

V Torontu sem obiskala obe moji nečakinji. Živita v slovenski četrti in imata lepi hiši. Tam smo med drugim jedli tudi pečeno gos. Za zajtrk ti odrežejo za prst debelo šunko in na njej spečejo jajce. V Torontu mi je bilo najlepše!"

Informatorji:

Katica Adlešič, roj. 1906, gospodinja, Adlešiči

Katica Adlešič, roj. 1934, knjigovodja, Adlešiči

Neža Črnič, roj. 1905, gospodinja, Adlešiči

Jože Jakljevič, orodni ključavničar, Adlešiči

Marija Jakljevič, gospodinja, Adlešiči

Anica Požek, roj. 1914, upokojena likarica, Koper

Miha Črnič, roj. 1912, logar, Purga

Ana Veselič, roj. 1902, gospodinja, Purga

Jože Kuzma, roj. 1921, mlinar, Pobrežje

Marija Kuzma, roj. 1921, gospodinja, Pobrežje

Metod Kuzma, roj. 1957, mlinar, Pobrežje

Janko Utešin, roj. 1925, tesar, Žuniči

Marija Utešin, roj. 1922, gospodinja, Žuniči

Franc Žunič, roj. 1920, upokojenec, Cardiff, Velika Britanija

Marko Terseglav

LJUDSKO PESNIŠTVO ADLEŠIČEV IN OKOLICE

Letošnji mladinski etnološki raziskovalni tabor v Adlešičih je bil svojevrsten izziv za raziskovalca ljudske pesmi. Že leta 1906 in 1909 je namreč izšla Šašljeva knjižica *Bisernice* (I, II), kjer so objavljene pesmi iz adlešičke fare. Raziskovalcu, ki po osemdesetih letih spet išče ljudske pesmi v tem kraju, se takoj postavi vprašanje, kaj vse se je od Šašljevih časov do danes spremenilo in ali so se kakšne pesmi že pozabile ali pa so morda nastale nove. Našo skupino so zanimale prav spremembe, tako v repertoarju kakor tudi v načinu življenja, ki s svojimi spremembami vpliva na ohranjanje pa tudi na razkroj ljudske pesmi. Primerjava ljudskega pesništva v Adlešičih nekdaj in danes postane še bolj jasna ob upoštevanju vseh zapisov in posnetkov iz tega področja. Snemanja in raziskovanja ljudskega pesništva so v Adlešičih opravili sodelavci Sekcije za glasbeno narodopisje ISN ZRC že leta 1955 in so posneli 30 pesmi (z variantami). Posnetke pa imamo še iz leta 1957, ko je bilo posnetih okrog 10 pesmi.

Leta 1955 pomeni prelom v zapisovanju ljudskih pesmi, saj so se pesmi začele snemati na magnetofonski trak, tako da imamo ohranjene tudi melodije. Zanimivo je tudi to, da so leta 1955 pele nekatere pevke, ki smo jih posneli še enkrat letos. To so bile: Marija Cvitkovič, Katica Adlešič, Marija Petek, in druge.

Dolgo časa je veljalo, da so leta 1955 posnete pesmi najstarejši zvočni zapis iz Adlešič. Iz zapisov smo sicer vedeli, da je tu snemal na fonogram že leta 1914 domačin Juro Adlešič, a ni se vedelo, kje so ti posnetki. V sekciji za glasbeno narodopisje smo sicer imeli voščene valje za fonogram, nismo pa vedeli, ali so posneti in kaj je na njih, ker v Jugoslaviji pač nimamo inštrumenta za presnemavanje voščenih valjev. Letos pa so nam valje presneli v Fonogramarhivu na Dunaju in izkazalo se je, da gre za posnetke Jura Adlešiča, ki je posnel petje na Preloki in v Adlešičih (konec maja in v začetku junija 1914). Gre za ene od najstarejših posnetkov ljudske glasbe ne samo pri nas, ampak v Evropi

sploh. Vse to je bilo letos za nas dodatna vzpodbuda za ponovno raziskavo ljudskega petja v Adlešičih.

II

V času našega raziskovanja seveda nismo mogli raziskati celotnega pevskega programa, ki je živ še danes. Prav tako nismo uspeli preveriti, kako je danes z moškim večglasjem. Možje in fantje se namreč kaj radi izognejo magnetofonu, če morajo zapeti kar tako, "na povelje". To nalogo raje prepustijo ženam. Nasploh v Sloveniji opažamo, da so bile najzvestejše ohranjevalke pesemskega izročila večinoma ženske. V Adlešičih smo sicer slišali nekaj moškega petja in to pri delu, skoraj vsak večer pa v gostilni. Za dobre zvočne posnetke so to seveda najbolj neprimerni kraji. Za take primere pa smo raziskovalci "oboroženi" še z drugimi delovnimi metodami. Če je snemanje neizvedljivo, se opremo na tako imenovano observacijsko metodo oziroma na aktivno udeležbo z opazovanjem dogajanj in procesov, s katero dopolnjujemo vedenje tudi takrat, ko je snemanje možno. Dobra teoretična predpriprava na terensko delo in poznavanje nekaterih etnoloških dejstev je osnova za čim boljše rezultate observacijske metode, ki naj bi jo kasneje vseskozi uporabljali pri terenskem delu, saj le z metodo neposrednega intervjuja ne moremo v celoti dogledati in spoznati širšega življenjskega konteksta pojavov. Ti pojavi pa so še kako pomembni za razumevanje pesmi, načina petja, repertoarja in razširjenosti pevske kulture. Gre za dejstvo, da ljudsko pesništvo, glasba in ples ne nastajajo in živijo izolirano od življenja, ampak so del zabave, dela, obredov in socialne pogojenosti. Življenjski kontekst nam v določeni meri pojasnjuje specifični segment v tem okviru - to je ljudsko pesništvo. In obratno. Specialne raziskave (npr. etnomuzikološke) pojasnjujejo nekatere prvine v načinu življenja Slovencev.

Poleg tega pa skozi splošno in specificirano podobo lažje sestavljamo etnološko in kulturološko podobo, ki določen etnos označujejo prav tak, kot je, in ki se po tej specifikaciji loči od drugih narodov in etničnih skupin. Obče in specifično nas je seveda bolj zanimalo v Adlešičih z okolico, ki so po eni strani življenjsko in kulturno povezani s Hrvati, po drugi pa s Srbi, ki so se v 16. stoletju umaknili pred turškim nasiljem iz širšega balkanskega prostora in se naselili v neposredno bližino Adlešič. Prvenstveno nas je zanimala današnja etnomuzikološka podoba Adlešič, pri kateri ni šlo brez observacijske metode, ki je v določenih razmerah

lahko edini koncept. Vsaj za raziskovalca ljudskega pesništva, posebno še na naših taborih, ki se odvijajo konec junija in v začetku julija, ko imajo ljudje največ dela na polju in doma in je zato snemanje petja oteženo. Dobra stran pa je bila v tem, da smo se kdaj pa kdaj tudi sami vključili v delo domačinov in smo z opazovanjem marsikaj dognali o petju in navadah. Razumljivo pa je, da smo večji del pesemskega gradiva dobili s snemanjem, v katerega so Adlešičanke širokosrčno privolile in nam tudi pomagale, včasih kljub poznim uram, utrujenosti in delu.

III

Osnovne podatke o pesmih in petju v Adlešičih lahko strnemo v nekaj številkih: posneli smo 70 pesmi (vključene so variante) različnih žanrov. Zapisali smo še približno 25 informativnih enot - obširnejših pripovedi o petju, inštrumentih in plesih, 11 o običajih, 5 o verovanjih, 7 o delu, 2 o domačem zdravilstvu in 3 o kulinariki. Ker pesmi in petje živijo le v svojem življenjskem kontekstu, so bile zato zabeležene tudi informativne enote o običajih in o drugem, kar ni vedno povezano s petjem. Vse to nam je pomagalo do podobe o vlogi pesmi in glasbe v vsakdanjem in prazničnem življenju Adlešičanov. Zato so relativno pogosti tudi podatki o delu in verovanjih, kjer je pesem lahko imela osrednjo vlogo. Od svatbenih in delovnih običajev do kulinarike je seveda kratka pot, zato smo se zadržali tudi tu, a kroga nismo širili, saj so to delo in poizvedovanja opravile druge raziskovalne skupine.

Pelo in pripovedovalo je skupno 21 pevcev in informatorjev, večina kmetov (18), ena prosvetna delavka, en obrtnik in eden z visokošolsko izobrazbo. Starostna struktura informatorjev se je gibala od 51 do 69 let. Ena od pevk je imela 85, najmlajša pa 48 let. Te navedbe niso le suhoparna statistika, ampak raziskovalcem postavljajo še vprašanje, kako je s petjem pri mlajšim skupinah in kakšni so vzroki, da mladi ne pojejo več toliko, kot so nekdaj. Nekaj vzrokov za to smo že našli (delo, izmikanje). Iz pogovorov smo izvedeli, da mladi danes nočejo več peti. Z drugimi informacijami in z opazovanjem pa smo ugotovili, da mladi še pojejo in to tudi starejše ljudske pesmi, o čemer smo se prepričali v gostilni in na veselici. Res pa je, da pojejo manj kot njihovi starši in da se je pri mladih precej spremenil glasbeni okus, s tem pa tudi pevski program, v katerem starejše ljudske in ponarodele pesmi niso več edino možen žanr, ampak ga dopolnjujejo še z novejšimi narodno-zabavnimi in

šolskimi pesmimi in tudi s popevkami. V Adlešičih se je še enkrat potrdila ugotovitev etnomuzikologov, da so danes glavni nosilci tradicionalnega petja ljudje v starosti med 55 in 70 leti. Vsakodnevne migracije mladih ali pa stalna naselitev v večjih krajih so pomemben dodatni razlog za upadanje ljudskega petja na vasi.

*Adlešičke pevke pojejo v Cvitkovičevi hiši v Adlešičih
(Foto: Andrej Dular, 1987)*

Naši pevci in informatorji so mladost preživljali med obema vojnama, zato so se tudi podatki o petju večinoma nanašali na to obdobje. V Adlešičih in okolici so največ prepevali ob skupnem delu, ob kopanju vinograda in ob trgatvi, pri ličkanju koruze in na prelu ter ob domačih praznovanjih. Adlešičanke so še ohranile staro obredno petje za kresovanje. Koledovali pa so še za božič in tri kralje. Koledovanje je s pesmimi vred ugasnilo po drugi vojni, vendar so Adlešičanke do današnjih dni ohranile kresovanje oziroma obhod kresnic, ki še danes pred hišami pojejo tisto znano - Bog daj, Bog daj, dobro večer. Današnje kresovanje je zanimivo zato, ker gre za simpatično oživitev (zavestnega

ohranjanja) starejših šeg, v katerih je še čutiti spontanost, saj pevke nadaljujejo izročilo, ki so ga še same poznale in doživele. V njihovi zavesi ostaja kresovanje še kot del živega izročila.

Na prelu so se največkrat zbrala vsa vaška dekleta in žene, moški pa so jih obiskovali in vasovali. Prelo je trajalo skoraj do polnoči. Po delu pa so še vsi skupaj zaplesali ob spremljavi orglic (male muzike). Včasih so dobili tudi godca ali redkeje tamburaše. Po prelu so tudi peli, in to vse, kar so znali: ljubezenske in pripovedne pesmi, slovenske in tudi hrvaške.

Soseska pomoč pri delu v vinogradu je ponujala novo priložnost za petje, posebej ob koncu dneva ali med opoldanskim počitkom. Veliko priložnosti za petje je bilo ob praznovanjih, posebno na svatbah, ko so "zakopali pir", pa tudi ob kolinah.

Ob skupnih delih in praznovanjih so peli vsi – ženske in moški. Peli pa so še ločeno: dekleta (devojke) so "si popevale" vračajoč se z dela ali ob druženju ob nedeljskih popoldnevih. Precej redno so se ob petju in vinu zbirali fantje. Posebno priložnost pa predstavljajo vaške veselice, kjer veliko pojejo še danes.

IV

Način petja in pevski program: Kot po vseh drugih slovenskih pokrajinah tudi v Beli krajini pojejo večglasno. Pred vojno so razni zapisovalci in prirejevalci videli v Beli krajini samo eksotično pokrajino, kjer naj bi se tudi način petja ločil od ostalega slovenskega. Ti raziskovalci so včasih kar preveč poudarjali specifiko (ki sicer obstaja) belokranjskega petja, tako da je v javnosti zaživel mit o posebnem belokranjskem petju. Prav posnetki Jura Adlešiča iz leta 1914 pa nesporno dokazujejo, da so že takrat Belokranjci peli večglasno, tako kot drugod po Sloveniji in da so celo poznali petje na "tretko", za kar smo dolgo časa mislili, da je to le gorenjska, koroška, štajerska in deloma še dolenska posebnost. Za Belo krajino ni bilo zanesljivih podatkov o petju na "tretko". To smo le slutili, vendar so predvojni raziskovalci to značilnost popolnoma "zamolčali", ker bi se s priznanjem posebnega slovenskega večglasja v Beli krajini porušila njihova teorija "eksotične" oziroma dinarske glasbene podobe. Zdaj pa smo dobili potrditev, da se je

na tretko pelo vsaj že v sredini prejšnjega stoletja, če ne že prej in da se na "slovenski" način poje še danes.

Seveda bi naredili veliko napako, če bi hoteli zanikati druge – balkanske melose v belokranjskem petju. Vsi zvočni posnetki iz Adlešič in okolice od leta 1914 do leta 1987 kažejo, da so pevci zlasti pri prevzemanju pesmi iz čakavskega področja prevzeli tudi melodijo (istrsko). Tu in tam se v adlešičkem petju pojavi tako imenovano petje na bas oziroma dinarski tip petja, ki je značilen za srbskohrvaško področje od Korduna, Like do srbske Šumadije. Tudi v tem primeru gre za prevzete pesmi, ki so jih Adlešičani dobili od Hrvatov ali pa direktno od svojih srbskih sosedov. Nemogoče je bilo ugotoviti, koliko so srbskohrvaške pesmi v Adlešičih še povezane z njihovo lastno uskoško tradicijo, ker obstajajo časovne in zgodovinske bele lise in ker se pevski repertoar relativno hitro spreminja in se starejše pesmi hitro pozabljajo. Gotovo je samo to, da so bili Adlešiči in še nekateri drugi kraji do 18. stoletja uskoška naselja. Nekaj tega izročila oziroma ostankov smo odkrili v priimkih in ledinskih imenih.

V predgovoru k Bisernicam je Ivan Šašelj zapisal, da se pripovedne pesmi v Adlešičih vedno bolj zgubljajo in da jih znajo nekaj le še starejše žene. Vendar junaške pesmi in balade vseh vrst sestavljajo v njegovi knjižici še tretjino pevskega repertoarja. Leta 1987 pa smo v Adlešičih zapisali le še eno pripovedno pesem (U toj črni gori). Adlešičani znajo danes veliko več pripovednih pesmi, kot smo jih posneli mi, res pa je, da te vedno bolj izumirajo. Najbolj so pozabi izpostavljene zgodovinske in junaške pesmi, saj se pesem rada pozabi, ko v ljudeh zbledi spomin na določen zgodovinski trenutek ali pa jim nezgodovinska junaška zgodba ni več blizu, ni več po njihovem okusu. Najdlje se ohranijo tiste pripovedne pesmi, ki imajo vsesplošno in vsečloveško tematiko (npr. ljubezen, smrt, usodni dogodki itd.).

Zato so še relativno pogoste ljubezenske in legendarne balade, ki pa jih letos nismo zabeležili, kar pa je zgolj slučaj. Tudi pesem U toj črni gori (ki jo je zapisal že Šašelj) se je najbrž ohranila prav zaradi splošne človeške teme (ljubezen in smrt). Šašelj pa nam ponuja še en vzrok za izumiranje belokranjskih pripovednih, predvsem junaških pesmi, saj pravi, da bo z izumrtjem belokranjskega – adlešičkega narečja (ki je bilo v njegovem času še močnejše srbskohrvaško obarvano, kot je danes) izginila marsikatera pesem. Današnje stanje njegovo misel potrjuje. Belokranjci nekdanj srbskih in hrvaških pesmi niso "slovenizirali", ampak so jih pre-

vzeli z jezikom vred. Enako so postopali pri prevzemu "čistih" slovenskih pesmi. Čim bolj je v Belo krajino prodirala slovenska beseda (šola, knjige), tem bolj so prodirale in se ohranjale slovenske ljudske in ponarodele pesmi, ki junaškega in zgodovinskega izročila že tako in tako niso imele kaj dosti. Junaško izročilo se je ohranjalo preko srbskohrvaških pesmi (v Adlešičih), te pa so vedno bolj izumirale. Danes pa se to izročilo v večji meri izgublja tudi v srbskohrvaškem pevskem izročilu. Ohranile pa so se tiste srbskohrvaške pesmi s splošno, največkrat ljubezensko tematiko. V Adlešičih smo letos posneli naslednje srbskohrvaške pesmi: Kraj prozora deva stajala (ljub.); Spazila sam Janka (ljub.); Plavala je galija po morju (ljub.); Kopa cura vinograd (ljub.). Te pesmi imajo Adlešičani za svoje. Vedo, da so hrvaške ali srbske, vendar so tudi njihove. Njihove oziroma slovenske v takšni meri, da jih prilagajajo svojemu - slovenskemu načinu petja. Že zvočni zapisi Jura Adlešiča kažejo, in tako je še danes, da je večina srbskohrvaških pesmi dobila slovenski melos s petjem na tretko.

Današnji pevski program kaže nekaj povsem novega. Ljubezenske pesmi so izpodrinile pripovedne (kar je značilno tudi za druge slovenske pokrajine). V Adlešičih smo posneli tele ljubezenske pesmi: Oj rožmarin, oj rožmarin; Lep mi je vrtec ograjen; Pozimi pa rožice ne cveto; Opiraj mi kamrico zdaj; Hladna jesen že prihaja; Pozimi, poleti; Snemi, snemi prstan z roke; Rasti mi, rasti, travca zelena; Sinoči sem posteljo pustil; Dekle je po vodo šla. Tem se pridružujejo še novejše ponarodele (Gregorčič, Slomšek) in umetne pesmi raznih stihotvorcev in organistov, večinoma z ljubezensko tematiko: Rože je na vrtu plela; Zakrivljeno palico v roki; Tam na vrtni gredi; Ko dan se zaznava; Budijo svetle zarje; Že od nekdaj sem ljubila; Še nocoj mi lunca mila; Zapoj, zapoj, oj ptiček moj; Kot pomladni cvet si lepa; Bledi mesec tebi tožim; Rožic ne bom trgala. Ljubezenske pesmi predstavljajo več kot tretjino današnjega adlešičkega pevskega programa.

Novejše, ponarodele in umetne pesmi so se v ljudskem repertoarju utrdile s pomočjo šole in različnih pesmaric (pred vojno), danes pa jih utrjujejo še radio in televizija in kulturno-umetniška društva. Nekaterim pesmim, ki jih poetika izdaja, da niso ljudske, nismo mogli določiti izvora oziroma avtorja. Nekateri avtorji so bili najbrž anonimni že v pesmaricah ali pa se je njihovo ime pozabilo, kar se pri ponarodelih pesmih rado dogaja. Te pesmi pa nam vsaj približno lahko že nakazujejo smer bodočega razvoja ljudskega pesništva v Adlešičih. Marsikatera teh

novejših pesmi, ki danes stopajo v ljudski repertoar, bodo čez leta postale "prave" ljudske pesmi, ker jih bo sprejela širša skupnost in jih bo za daljši čas ohranila. Nastajale pa bodo verjetno še variante. Najbrž je tudi preteklost poznala nekaj pesmi, ki so bile na začetku "umetne", a so se kasneje med ljudmi prijele in se ohranile in v današnji čas že stopajo kot znane, splošno razširjene, torej ljudske pesmi.

Bela krajina je znana po svojih obrednih pesmih. Med kolednicami izstopajo zlasti kresne in jurjevske. Obredne pesmi so poleg junaških in zgodovinskih najbolj izpostavljene pozabi, saj če neko verovanje, mit ali kultni obred izgubijo svojo funkcijo, ponavadi izumrejo tudi pesmi, ki so bile največkrat osrednji del obreda. Kolednice so se v Beli krajini ohranile v svoji obredni funkciji daleč v naš čas. Ponekod je ostal živ spomin na koledovanje, to pa je dovolj, da ni šla v pozabo pesem. Letos smo v Adlešičih zabeležili naslednje obredne pesmi: Mi smo trije kralji egipčanski (trikralj. koled.); Prišel je , prišel, Zeleni Jurij (jurjev. koled.); Bog daj, Bog daj, dobro večer (kresniška); Oj, Mara županova (kresna) in Dober večer, draga Andreja (godovna). Jurjevska in trikraljevska ne živita več v svoji funkciji, a je spomin na življenjski kontekst pesmi še vedno ohranjen, zato sta se ohranili pesmi, ki se bosta najbrž ohranili tudi zaradi folklornih in šolskih revitalizacij. V Adlešičih pa so kresniško tradicijo zavestno ohranili oziroma so jo sponatno obudili.

Mitska funkcija se je že zdavnaj popolnoma izgubila v pivskih pesmih. Danes so to le resno-nabožne zdravice, še več pa je veselih pesmi, ki se pojejo v družbah pa ob delu v vinogradu ali ob domačih praznovanjih. Posneli smo tele zdravice: Ni na svetu lepšiga; Sraka ima dolgi rep; Ena kupica zrelega vinčeca; Bog je ustvaril zemljico. V družbah se pivskim pesmim pridružujejo še šaljive. Tri take pesmi iz Adlešič: Oj preljubi sveti Martin; Nekaj vam bom povedal in Sem sinoči obljubila - nadaljujejo tradicijo slovenskega ljudskega humorja, ki se rad spotika ob pasti zakonskega življenja ali pa karikira zakonce, bodisi kljubovalno ali nečimurno ženo ali pa moža pijanca. Veliko šaljivih pesmi pa smeši ljubezensko nespretnost, nezvestobo in pohoto. Med šaljive oziroma pivske pesmi bi po funkciji sodila še Hagada - Bratec od Ljubljane, pesem o pomenu števil, ki smo jo ravno tako posneli v Adlešičih. To pesem danes večinoma prepevajo v veselih družbah. Od pravih nabožnih pesmi smo tokrat posneli le pesem v čast Marijinega vnebovzetja - Petelinček lepo poje / od veselja nebeškega.

Kolo, ki so ga do povojne ohranili le belokranjski Srbi, živi v drugih belokranjskih krajih (Preloka, Vinica, Metlika...) le v sekundarni, to je folklorno-odrski obliki. Ohranile pa so se nekatere pesmi, ki so jih nekdanj peli v kolu. Tudi Adlešičani poznajo več takih pesmi, vendar smo letos posneli le eno – Igraj kolo, igray kolo. Od drugih plesnih pesmi smo zabeležili še Vleci, vleci dreto.

Adlešički pevski program tvorijo še otroške (Izidor ovčice pasel), domoljubne (Od kod si dekle doma), obsmrtnne (Rasti, rasti rožmarin) in partizanske (Na oknu glej obrazek bleđ; Sirota jaz okrog blodim in Na juriš). Belokranjci in seveda s tem tudi Adlešičani so večino partizanskih pesmi slišali in se jih naučili na mitingih. Pesem Na oknu glej obrazek bleđ so v Jankovičih pepevali že leta 1944.

V

Zaključek: Sedanji pevski repertoar adlešičkih ljudskih pevk kaže neko splošno stanje, ki ga poznamo iz drugih slovenskih pokrajin. V vsebinskem pogledu gre za prevlado ljubezenskih pesmi, ki se jim vedno bolj pogosto pridružujejo še sentimentalne umetne pesmi znanih in nepoznanih pesnikov in rimačev. Izumiranje je vidno pri pripovednih pesmih. Legendarne in ljubezenske balade živijo približno v takem obsegu kot drugod po Sloveniji. Junaške pesmi pa, ki so bile vsaj še v začetku tega stoletja žive in znane, so danes docela pozabljene, kar se v veliki meri dogaja tudi v hrvaških in srbskih vaseh, od koder so Adlešičani te pesmi dobili. Lastna, adlešička uskoška tradicija vsaj v pesmih ni več ohranjena. Nastajajo pa nove, današnjemu okusu in občutju sprejemljive pesmi. Današnji pesemski in glasbeni okus "dovoljujeta" še sprejem novejših srbskohrvaških pesmi, kar je bilo v navadi že prej, le da danes ne več v taki meri kot nekoč, ko so še ob koncu prejšnjega stoletja predstavljale srbskohrvaške (predvsem pripovedne) pesmi v Adlešičih skoraj enakovreden del slovenskim.

Ob koncu pregleda letošnjega etnomuzikološkega raziskovanja v Adlešičih, lahko odgovorimo na vprašanje, zastavljeno v uvodu, koliko je današnje petje povezano s tradicijo in kaj se je spremenilo. Raziskava je pokazala, da se je nekoliko spremenil le pevski program (nekatere pesmi so se izgubile, v repertoar pa je prišlo nekaj novejših pesmi). Vez z ljudsko pevsko tradicijo pa je kljub temu ostala kompaktna, saj se precej

pesmi, ki so živele ob koncu prejšnjega stoletja in še prej, poje še danes. Med pesmimi, ki jih je zapisal že Šašelj, smo letos posneli: U toj črnoj gori (pripov.), Vozila se galija po morju (ljub. balada), in Lep mi je vrtec ograjen (ljub.). Obredni pesmi: Prišel je, prišel Zeleni Jurij in kresniška Bog daj, Bog daj dobro večer, je v živi funkciji prav tako dokumentiral že Šašelj, posneli pa smo ju še enkrat leta 1955 in 1987, kar velja za še nekatere otroške, nabožne in ljubezenske pesmi: Spazila sem Janka, Petelinček lepo poje in Izidor ovčice pasel. Šašelj in mi smo zabeležili še pivsko Bog je ustvaril zemljico in obsmrtnico Rasti, rasti rožmarin. V Šašljevih Bisernicah je še precej pesmi, ki so še danes žive, vendar jih letos nismo posneli. Zaključimo lahko, da je danes kljub nekaterim spremembam v pevskem programu Adlešič, le-ta še močno povezan s tradicijo in starejše ljudske pesmi še danes predstavljajo (razen pripovednih) osnovo ljudskega pevskega programa. Bolj pa se je spremenila funkcija oziroma zmanjšale so se pevske priložnosti. Kljub temu pa ima danes ljudska pesem v Adlešičih večji pomen, kot mislimo, kar pa ne velja le za ta kraj, ampak za celo Belo krajino in nasploh za Slovenijo.

Marjetka Balkovec

DRUŠTVA IN DRUŽABNO ŽIVLJENJE NA PODROČJU KRAJEVNE SKUPNOSTI ADLEŠIČI

Ljudje, ki živijo v določenem kraju, se prostovoljno združujejo v družbene organizacije in društva, zato moramo pri spoznavanju krajev in načina življenja v njih spoznati tudi delovanje teh društev. Prikažejo nam lahko utrip kulturnega in družabnega življenja na nekem področju, pri čemer nas je zanimalo področje krajevnih skupnosti Adlešiči.

Podatke iz zanimivih in prijaznih razgovorov lahko strnemo v tele ključne ugotovitve.

V krajevni skupnosti Adlešiči deluje pet različnih društev.

Najstarejše je prosvetno društvo, v katerem se združujejo tamburaši, pesalci, pevci in recitatorji.

Na področju KS delujeta še dve gasilski društvi, in sicer **GD Adlešiči** in **GD Žuniči**.

Krog društev pa sklenejo še lovsko, športno in turistično društvo.

Zgodovina **prosvetnega društva** sega v začetek 20. stoletja, ko je folklorna skupina tega društva 12. junija 1908 nastopila na svečanosti ob 60-letnici vladavine Franca Jožefa na Dunaju. Skupino je vodil Ivan Šašelj.

Pevski zbor je nastopil leta 1914 na otvoritvi belokranjske železnice.

Prosvetno društvo Adlešiči je bilo registrirano leta 1922; nekaj časa je le životarilo, v tridesetih letih pa se je delovanje društva živahno razmahnilo. Člani so nastopali na številnih prireditvah, podatke o teh prireditvah pa lahko najdemo v kroniki Alojza Cvitkoviča. Delo društva je prekinila druga svetovna vojna, vendar so bila prva prosvetna društva ustanovljena pri mladinskih aktivih že leta 1943, takoj po kapitulaciji Italije. Člani so nastopali pod kozolci in skednji, v gradu Pobrežje in drugod.

Novembra 1943 je bil pod vodstvom Maksa Pirnika ustanovljen ženski pevski zbor, ki je 20. maja 1944 skupaj z zborom iz Gribelj in Podzemlja nastopil v kulturnem domu v Črnomlju. Na odru, ki so ga posebej za to priložnost podaljšali, je zapelo 120 žensk. Oblečene so bile v črna krila in bele bluže, ki so si jih sešile iz padalske svile.

Leta 1946 so se vsa društva, ki so delovala v okviru vaških aktivov, združila v eno.

V prvih povojnih letih so se srečevali s finančnimi težavami, še posebej je ta problem občutila tamburaška skupina, ki je potrebovala nove inštrumente. Poskušali so si jih nabaviti na različne načine.

Nekaj sredstev so dobili tudi tako, da so s privolitvijo vaščanov na skupnem vaškem zemljišču v Dolenjcih posekali divje češnje in jih prodali. Tudi iz povojnega obdobja se informatorji živo spominjajo številnih nastopov.

Ob 70-letnici rojstva Otona Župančiča, leta 1948, je na proslavi v Ljubljani od Belokranjcev nastopilo le prosvetno društvo Adlešiči. Člani društva so se na pot odpravili zgodaj zjutraj. Bila je zima in sneg, iz Adlešičev do Črnomlja so pešali po ozki gazi z vsemi inštrumenti in drugo opremo, ob 5. uri zjutraj pa jih je iz Črnomlja v Ljubljano popeljal vlak.

Na razne prvomajske parade in druge prireditve so se vozili tudi s kamioni. Danes se na proslave vozijo predvsem z avtobusi pa tudi z osebnimi avtomobili.

Danes sestavljajo društvo: folklorna skupina in tamburaši, mešani pevski zbor (včasih je bil samo ženski), etnografska skupina (kresnice) in recitatorska skupina, v ustanavljanju pa je tudi igralska skupina. S to skupino bo društvo štelo okrog 100 članov. Skrb posvečajo tudi podmladku.

Zanimalo nas je, ali se v društvo vključujejo tudi člani istih družin in sorodnikov. Dobili smo pritrdilne odgovore, pevska in kulturna tradicija se prenaša iz roda v rod.

Odločilnega pomena za vključevanje v društvo je potreba in želja po petju, plesu in kulturnem udejstvovanju.

Pri sprejemu novincev ni nobenih posebnih preizkusov znanja, vključujejo se tisti, ki sami menijo, da bodo uspešno delovali v skupini. Nekatere privabi vabilo predsednika ali drugih članov društva, mlade pa pridobijo predvsem z razgovori preko mladinske organizacije.

Zlasti pri pevskem zboru se primeri, da se kdo izmed članov ne more "ujeti z zborom", zato navadno kar sam izstopi iz društva. Prav tako so nekateri navajeni na "gostilniško petje", ki se ga morajo pri zboru odvaditi. Dosežena kvaliteta petja je veliko odvisna od sposobnosti pevovodje in od njegovega pristopa do pevcev.

Za resnost in disciplino pri delovanju društva ima pomembno vlogo predsednik. Mora biti odločen, a kljub temu prijazen v sodelovanju z ljudmi. Ni pa dobro, če je preveč popustljiv.

Vaje ima društvo predvsem v zimskem času in v času, ko ni večjega dela. Zberejo se predvsem ob večerih; žene iz sosednjih vasi navadno pripeljejo može in če ti niso člani društva, jih počakajo kar v gostilni, po končani vaji pa jih odpeljejo domov.

Informatorji se spominjajo, da so bili odnosi v društvu v preteklosti boljši; do nesporazumov prihaja predvsem med mlado in starejšo generacijo.

Na področju krajevne skupnosti Adlešiči sta zelo aktivni tudi dve **gasilski društvi**. Obe sodelujeta pri vseh večjih akcijah na področju KS Adlešiči.

Gasilsko društvo Adlešiči je bilo ustanovljeno leta 1934, gasilsko društvo Žuniči pa leta 1954. Na raziskovalnem taboru smo spoznali vsaj del zgodovine obeh društev, njuno opremljenost in delovanje.

Gasilska društva delujejo na osnovi statuta, prostovoljen je le vpis, delovanje v društvu pa je potem obvezno.

V istem letu, ko je bilo ustanovljeno gasilsko društvo Adlešiči, so člani nabavili motorno brizgalno Ilo. Orodje in opremo so hranili v skednju Jožeta Grabrijana v Adlešičih. Ob italijanski okupaciji so opremo skrili pod lesen poden, vendar so jo Italijani našli, jo odpeljali v grad Pobrežje in jo tam uporabljali. Motorke Ile sicer niso uničili, pač pa vso drugo opremo.

Ponovni ustanovni občni zbor GD Adlešiči je bil leta 1945, vendar je mrtvilo v delovanju društva trajalo približno do leta 1955. Med leti 1960 in 1962 so postavili manjši gasilski dom in razvoj je šel počasi naprej. Okrog leta 1970 so si kupili brizgalno Rosenbauer, leta 1972 pa so kot darilo pobratene KS Stara Ljubljana dobili kombi znamke Volkswagen. V tem času so pridobili še toliko opreme, da je društvo lahko normalno delovalo. Leta 1978 so začeli graditi sedanji gasilski dom, še naprej pa so skrbeli za nabavo nove opreme in tehnike.

GD Žuniči je bilo ustanovljeno leta 1954. Ustanovitev je potekala spontano. Med pogovori so sovaščani spoznali, da bi bilo koristno, če si tudi sami ustanovijo društvo, saj so bili doslej odvisni od pomoči sosednjih gasilskih društev. Prvo ročno brizgalno so si nabavili leta 1956 od gasilskega društva Petrova vas, njena cena je bila enaka vrednosti para volov.

Leta 1963 je bila kupljena nova, 800-litrska motorna brizgalna Sora (LTH Škofja Loka).

Prvi gasilski dom je bil zgrajen leta 1959, ker pa ni zadostoval potrebam, so začeli graditi sodoben gasilski dom, ki je bil končan leta 1975.

Člani obeh društev sodelujejo z vsemi društvi OGZ Črnomelj pa tudi z društvi iz drugih krajev Slovenije in iz bližnjih krajev Hrvaške. Tesno so povezani predvsem s pobratenimi društvi.

Gasilsko društvo Adlešiči je pobrateno z dvema GD iz Hrvaške: leta 1981 so se pobratili z GD Mrzljaki, leta 1982 pa z GD Mahično pri Karlovcu. GD Žunuči se bo pobratilo z GD Tomačevo iz OGZ Bežigrad, ki jim je podarilo gasilsko vozilo – kombi. Pobratena društva med seboj sodelujejo tako, da si priskočijo na pomoč s tehnično opremo, pomagajo pri nabavi gradbenega materiala, pri zidavi gasilskega doma. Če so v bližini, priskočijo na pomoč pri požarih in drugih nesrečah, sodelujejo pa tudi na družabnem področju.

Gasilci imajo vaje predvsem ob nedeljah in ob večerih. GD Žuniči je imelo v letu 1987 od januarja do julija (ko smo imeli MRT v Adlešičih) 478 vaj. Največ gasilcev so fantje, ki so rojeni v letih 1953 do 1967; skrbijo tudi za podmladek. Na vajah se urijo v raznih gasilskih disciplinah, udeležujejo pa se tudi različnih tekmovanj, na katerih so se člani obeh društev že večkrat odlično odrezali. Po končanih vajah se mnogi še zabavajo, včasih tudi kakšno "ušpičijo". Združevanje članov v gasilska društva ima torej poleg humanitarnega tudi družaben značaj.

Velik pomen za uspehe društva ima vloga poveljnika in predsednika; oba morata biti predvsem sposobna in poštena, samozavestna in široko razgledana, morata pa tudi znati ravnati z ljudmi.

Včasih so si društva izbirala bogate botre. Tako je bil na primer motorni brizgalni llo gasilskega društva Adlešiči boter dr. Jure Adlešič, takratni župan v Ljubljani. Danes te botre nadomeščajo delovne organizacije. Pomemben vir dohodkov pa predstavljajo tudi gasilske veselice. Te so nas še posebej zanimale, saj so tesno povezane z družabnim življenjem. V Adlešičih je znana avgustovska veselica, združena s krajevnim praznikom, ki pa se danes močno razlikuje od veselice iz predvojnega časa. Podobno je tudi z veselicami v Žuničih. Dovolj zgovoren je že ta podatek, da so na prvih veselicah spekli tri jagenjčke, potem pa se je število povečalo na 10 do 12, na zadnji veselici v Žuničih, ki smo se je udeležili tudi člani raziskovalnega tabora, pa celo 60 jagenjčkov. Najprej so veselice pripravili na skednjih. Informator se spominja, da je okrog leta 1955 na taki veselici v Žuničih plesala tudi ciganska lepotica Majda. Muzika je bila včasih zastonj. Igrali so domači godci, po letu 1965 pa so gasilci začeli vabiti različne ansamble. V

Adlešičih velja pravilo, da tak ansambel pred avgustovsko veselico ne sme nastopati v Beli krajini; torej se belokranjskemu občinstvu tu prvič predstavi. V Adlešičih so prirejali veselice, na katerih so pred vojno prodali približno 10 odojkov in 200 l vina, danes pa prodajo okrog 800 l vina, 2000 steklenic piva, okrog 120 steklenic brezalkoholnih pijač, 500 l mineralne vode in kakih 5 kg kave. Včasih so na veselici prodajali belokranjsko vino, zdaj pa raje nabavijo štajerska vina, ker so cenejša in jim to prinaša večji dobiček.

*Gasilska veselica 4.7.1987 ob odprtju Partizanske magistrale med Adlešiči in Žuniči
(Foto: Andrej Dular)*

V Adlešičih so gasilci za pečenje jagenjčkov in odojkov postavili posebne peči.

Po letu 1959 so veselice popestrili z različnimi družabnimi igrami. V tem obdobju je še vedno igral domači harmonikar, gasilci pa so kurili tudi kres. Po letu 1960 so veselice dobivale vedno širši obseg.

Gasilske veselice so dobro obiskane, saj nanje vedno prihajajo tudi člani drugih gasilskih društev.

Gasilci so pri vseh večjih prireditvah in proslavah oblečeni v gasilske uniforme.

Zelo dejavno je **lovsko društvo** na področju KS Adlešiči.

Lovska družina Adlešiči je bila ustanovljena leta 1946. Ob ustanovitvi je štela 15 članov, od katerih sta, med današnjimi 81-timi člani, živa še dva.

Lovišče lovske družine meri približno 5000 ha, gozdne površine je okrog 64 % in okrog 34 % kmetijskih površin.

Glavna divjad je srnjad pa tudi zajec. Pred dvajsetimi leti je stalež zajcev močno padel, zdaj pa se spet popravlja. Po vojni so odstrelili po 100 do 120 zajcev, zdaj pa največ 10. Prehodno lovijo tudi jelenjad, divje prašiče in divje race ob Kolpi. Poleg lova ima društvo tudi druge celoletne akcije, od nastavljanja solnic do gradnje lovskega doma.

Pomembna razlika v primerjavi z drugimi društvi je vpis novih članov, ki je veliko zahtevnejši kot drugod. Včasih so člani LD plačevali pristopnino. Zdaj tega ni več, pač pa plačujejo samoprispevek za lovski dom. Lovci morajo narediti lovski izpit pri izpitni komisiji; pred tem imajo naziv lovski pripravnik, ki ga poučuje mentor. V posebno evidenčno knjižico zapisujejo delo in uspehe pripravnika.

Člani pristopajo k lovski družini predvsem zaradi velike ljubezni do narave. Med člani je nekaj primerov, da so včlanjeni sorodniki iste družine (oče, sin), vendar to ne prevladuje.

Ob ustanovitvi so bili člani večinoma lovci (kmetje), v zadnjem času pa se je struktura spremenila. Včlanjeni so moški različnih poklicev in izobrazbe, tudi višje in visoke. V LD Adlešiči so tudi nekateri člani iz Črnomlja in Novega mesta.

Vsako leto določijo na občnem zboru koliko je obveznih lovov in koliko obveznih akcij. Tisti, ki ima veliko zaostankov, mora pred disciplinsko komisijo. Kdor pa se ne udeleži delovnih akcij, mora plačati v denarju. Pri gradnji lovskega doma je bilo v letu 1985 npr. obveznih 60 ur prostovoljnega dela, v letu 1986 30 ur, prav toliko pa tudi v letu 1987.

V okviru društvenega življenja lahko spoznamo tudi družabno plat. Po otvoritvenem lovu imajo lovci skupno družabno srečanje, na katerem so včasih licitirali in s tem zbrali nekaj sredstev. Danes ta sredstva prispevajo sami; podobno je na zaključnem lovu. Skoraj vsako leto lovci pripravijo tudi veselico v Adlešičih, na kateri skuhamo lovski golaž. Glavni namen veselice je zbiranje finančnih sredstev.

Nekateri lovci lovske družine Adlešiči so tudi člani pevskega zbora in zbora rogistov, ki delujeta v okviru Lovske zveze Bele krajine. Društvo

sodeluje še pri pogrebi svojih članov, skrbi za organizacijo pogreba. Pred pogrebom imajo gasilci častno stražo, pogreba se udeležijo s praporom, od pokojnika se poslovijo z vencem, poslovnim govorom, zatrobijo v rog in izstrelijo lovsko salvo, pevci lovskega pevskega zbora pa se poslovijo še s pesmijo.

Društvo je ob svoji 30-letnici kupilo prapor s svojim simbolom – srnjakom. Na praporu so okrasni žeblički z naslovi darovalcev in trakovi tistih, ki darujejo večji prispevek. Ob 30-letnici je adlešičkim lovcem botrovala delovna organizacija Gozdno gospodarstvo Črnomelj.

Lovci imajo svojo lovsko obleko, ki so jo nabavili pred več kot desetimi leti v Novem mestu; plačali so si jo člani sami; na njih pa so tudi emblemi s srnjakom.

Pozdravljajo se s pozdravom: "Dober pogled!"

Prizadevni lovci bodo kmalu zaključili tudi gradnjo svojega lovskega doma.

Na področju KS Adlešiči je zelo mlado **turistično društvo**, ki je začelo s svojim delom šele 26. aprila 1986, vendar so člani že do sedaj sodelovali pri nekaterih akcijah.

Poleg delovanja društev nas je na MRT v Adlešičih tudi zanimalo, kakšne spremembe je prinesel povojni razvoj na področju družabnega življenja v teh vaseh.

V zimskem času je najpomembnejšo sestavino družabnega življenja predstavljalo tako imenovalo prelo. Vsak večer so se zbrali fantje in dekleta pri eni hiši. Dekleta so predvsem predla in pletla, fantje pa so kartali, ob tem so se skupno zabavali. Po delu so tudi skupaj zapeli in zaplesali. Na prelu so se fantje in dekleta spoznavali med seboj.

Med letom so se veselili predvsem ob večjih skupnih delih (ličkanju koruze, žetvi, mlatvi, trenju...) in zlasti po opravljenem delu, ko so pripravili likof.

V povojnem času je zamrlo fantovsko petje. V preteklosti je bila namreč razširjena navada, da so se fantje zbirali po vaseh in prepevali pesmi.

Mladina se danes zabava drugače. Sredi šestdesetih let so si mladinci KS Adlešiči kupili gramofon in plošče ter začeli prirejati ples, najprej v gostilni, potem pa še v večnamenskem domu.

Prijazni informatorji so poudarjali, da sta največ sprememb na področju družabnega življenja prinesla televizija in zaposlovanje ljudi.

DRAGATUŠ

1. – 9. julij 1988

Andreja Brancelj

ETNOLOŠKI MLADINSKI RAZISKOVALNI TABOR "BELA KRAJINA 88" V DRAGATUŠU

Deveti mladinski raziskovalni tabor v Beli krajini je potekal v Dragatušu med 1. in 9. julijem 1988.

Mladi raziskovalci so delali v petih skupinah. Prvo skupino je zanimalo družabno in društveno življenje dragatuškega področja, drugo obrt in vinogradništvo, tretjo izseljenstvo, četrto šege in romarstvo in peto ljudska umetnost. Delo posameznih skupin je bilo sestavljeno iz terenskega dela, prepisovanja terenskih zapiskov na evidenčne kartone, fotografiranja in pisanja sklepnih poročil za zaključno predstavitev. Vse skupine so ves čas na terenu neutrudno iskale tudi najrazličnejše predmete materialne kulture iz polpreteklega obdobja. Imeli smo srečo, da smo prišli med prave ljudi in na področje, kjer vendar še niso vsega zavrgli ali zadržali zase. Za Belokranjski muzej smo pridobili 42 predmetov in za Slovenski gasilski muzej v Metliki 6 predmetov, ki smo jih pod strokovnim vodstvom tovariša Slavka Sakelška iz Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani tudi očistili in primerno zaščitili. Predmeti bodo dopolnili sliko o načinu življenja Belokranjcev kar številnim domačim in tujim obiskovalcem imenovanih muzejskih ustanov.

Med našim bivanjem v Dragatušu sta nas obiskala tudi novinarja Dnevnika Miran Šubic in Nace Bizilj ter novinar Dela Milovan Dimitrič.

Ob zaključku tabora smo obiskovalcem predstavili rezultate dela s poročili in razstavo. Tam smo se tudi zahvalili vsem gostoljubnim domačinom, še posebej pa ravnateljici dragatuške osnovne šole, tovarišici Fani Tomanovi, brez katere si izvedbe tabora skoraj ne bi mogli zamisliti.

In še nekaj. Mentorji smo bili izredno zadovoljni z dijaki, z njihovo delovno vnemo in aktivnostjo. To pa je za uspešen tabor skoraj najpomembnejše.

SEZNAM UDELEŽENCEV

Dijaki:

- Aleksandra Fras, Srednja šola za trgovinsko dejavnost, Maribor
- Tatjana Glivar, Srednja šola družboslovne in tehničnih usmeritev, Črnomelj
- Mitko Grozdanoski, Osnovna šola Prule, Ljubljana
- Aleš Kotnik, Srednja kmetijska šola, Maribor
- Mateja Melan, Šolski center - pedagoška smer, Tolmin
- Alenka Prevorčič, Srednja šola za trgovinsko dejavnost, Maribor
- Agata Tomažič, Osnovna šola Riharda Jakopiča, Ljubljana
- Urša Tušar, Šolski center - pedagoška smer, Tolmin
- Mojca Vugrinec, Srednja šola družboslovne in tehničnih usmeritev, Črnomelj
- Diana Zadravec, Srednja naravoslovna šola, Maribor

Mentorji:

- Marjetka Balkovec, etnologinja, Slovenski gasilski muzej, Metlika
- Milka Bras, etnologinja, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana
- Andrej Dular, etnolog, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana
- Nives Sulič, etnologinja, Oddelek za etnologijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana
- Tanja Tomažič, etnologinja, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana
- Andreja Brancelj, etnologinja in umetnostna zgodovinarica, Belokranjski muzej, Metlika

Tehnični vodja:

- Slavko Sakelšek, ekonom, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana

Organizacijski vodja:

- Andreja Brancelj, etnologinja, Belokranjski muzej, Metlika

Tanja Tomažič

ŠEGE IN ROMARSTVO

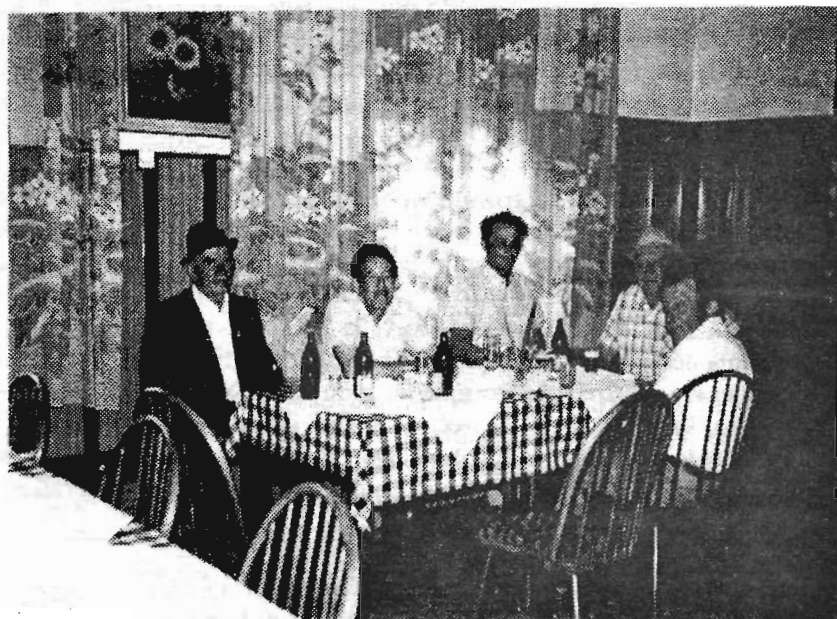
Ekipa mladih raziskovalcev, ki se je v Dragatušu in okolici ukvarjala v glavnem s tako imenovano socialno kulturo, je štela 4 člane skupaj z mentorico Tanjo Tomažič. Po uvodnih obiskih pri domačinih smo se opredelili v glavnem za obširnejšo obravnavo nekaterih življenjskih šeg (krstne, ženitovanske in pogrebne šege), zraven pa smo se nameravali ukvarjati še s problemom kmečkega prostega časa in z dokumentacijo romanj, ki so jih poznali domačini že v prejšnjih časih, pa tudi s podobnimi izleti, ki se jih udeležujejo sedaj.

Ljudje v Dragatušu so gostoljubni in radi pripovedujejo, kako je bilo včasih. Etnologom se pogosto dogaja, da si ponevedoma privoščijo profesionalno napako in s svojim vprašanji skušajo nekako posredno vplivati na informatorja, da bi se svojih mladih dni spominjal z žalostjo in nostalgijo. Delo mladih raziskovalcev, ki so se prvič odpravili na pot odkrivanja nekdanjega življenja, pa je bil dober katalizator, ki je spotoma odstranjeval vsakršna objokovanja in nam tako vsem skupaj pomagal najti tisto, kar smo iskali. Še več, ob podatkih, do katerih smo prišli s spomini vaščanov, smo mnogokrat spoznali, da so tolikokrat opevani "nekdanji časi" poleg svojih minulih radosti skrivali tudi veliko bridkega in takega, kar bi radi pozabili.

Dragatuška skupnost je povezana med seboj na več načinov. Lahko bi tudi dejali, da je povezana še prav tako, kakor je bila nekoč. Ta "nekoč" pa lahko pomeni čas ob začetku stoletja (kar smo še lahko datirali z ustnimi spomini nekaterih starejših prebivalcev) ali pa je "nekoč" že tisti bližnji čas pred začetkom druge svetovne vojne, ki si je tudi tu izbrala žrtve.

Kot živi spomin posameznikov, bi lahko dejali, živi tudi skupni vaški spomin, ki je generacijski in v glavnem opredeljuje medsebojne odnose in okarakterizira posameznike. Vas, kakršna je danes, na pogled ne hrani ničesar več, kar bi dalo slutiti, da so bile hiše na razmeroma majhnem območju razdeljene na bolj in manj ugledne in da so se ločile po imenih. Na placu (okrog glavnega trga in cerkve) so se bohotile najbolj bogate družine, v Šiški so bili naseljeni vaški reveži, osebenjki, kajžarji in os-

tarele ženske, Kuk pa je bil najstarejši del vasi z lesenimi kočami. Vsega tega ni več, nekatere hiše so podrte, ostale pa predelane, saj so bile med drugo vojno tudi bombardirane. Imena vaških predelov so ostala, dasiravno zdaj nimajo več statusnega pomena. Družine, ki so nekdanj bile bogate, zdaj pa niso več. Omembe vredno je pač samo to, da v tej generaciji ta spomin še živi. Opredeljevanje po pomembnosti v vaški skupnosti nastaja na novo, kriteriji so drugačni.

*Moška družba v Štefaničevi gostilni v Dragatušu po nedeljski maši
(Foto: Tanja Tomažič, 1988)*

Nenavadno hitro, gledano spet z očmi "dežurnega" etnologa, so se današnjemu načinu življenja prilagodile tudi šege ob ženitovanjih. Temu je naša raziskovalna ekipa posvečala precej pozornosti. Tako smo spraševali za nekdanje potoke ohceti pa tudi z tiste, ki so jih nameravali narediti šele čez mesec dni.

Kot so nam pripovedovali, prirejajo ohceti že precej let, zadnjih deset pa prav gotovo, samo še v gostilnah. Kljub temu so še ohranili staro šego,

da pomembnejše svate na kratko pogostijo na ženinovem domu, preden odidejo z mladima na občino ali pa tudi v cerkev k poroki. Po drugi vojni sta namreč v veljavi civilni in cerkveni poročni obred. Po statistiki je približno ena tretjina porok samo civilna. Najbrž bi bilo napak, če bi opuščanje domačih svatb pripisali le bolj ekonomičnemu ravnanju domačinov s časom in denarjem. Današnje kmetije so skoraj povsod, tudi v Dragatušu in okolici, večinoma tako imenovane dvoživke: poleg dela z manjšim kosom zemlje in nekaj živine, hodi srednja in mlajša generacija še v službo v bližnje tovarne in delavnice. Tudi če bi hoteli, bi njihov pridelek ne zadoščal več za bogato svatovanje. Poleg tega k temu gotovo pripomore zaposlenost ženske delovne sile, na kateri so prej slonele vse priprave za ohcet. Vse skupaj je torej najboljše opravljeno, če se svatba preseli v gostilno.

Gostilne poročenci dobro poznajo in jih izbirajo glede na svoje finančne zmožnosti. Pri tem varčnost ne pomeni nekaj slabega. V zadnjem času tudi opuščajo šranganje. Svatje preprosto krenejo po drugi poti in upajo, da jih domači fantje ne bodo presenetili. V letu 1988 je bila cena za nevesto okrog 40 starih milijonov.

Prav tako se z veseljem spominjajo "dari", denarja, ki ga je nevesta dobila od svatov med svatovskim obredom na pojedini. To je več ali manj še vedno, saj je to tudi eden od kazalcev, koliko je nevesta ocenjena oziroma kakšni so njeni svatje. Vsi informatorji so še po nekaj letih vedeli, koliko so dobili. Naj povemo še mi, kako so se menjale te vsote: leta 1940 sta dobila ženina in nevesta iz Podloga okrog 1000 dinarjev daru, kar je bilo že kar veliko, saj so nekateri dajali le po 10 ali 50 dinarjev. Leta 1953 je dobila nevesta iz Nerajca okrog 15.000 dinarjev. Ko smo se zanimali za ohcet, ki naj bi bila kakšen mesec po našem taboru, pa so nam rekli, da se bodo "darem" odrekli, ker tega zdaj ni več. Že leta nazaj svatje nosijo le še darila (zdaj v gostilno), le sem pa tja da kdo namesto tega denar v zaprti kuverti. Pesem, ki so jo nekdanj peli ob tem, pa še vsi poznajo.

Starši ženina in neveste se tudi zdaj, kakor so bili včasih, še pred ohcetjo zmenijo, kako si bodo delili stroške. Ob tem računajo celo, od katere strani bo več gostov, zato na tisto stran več odpade.

Še pred drugo vojno so vozili nevestino balo. Takrat je bila velika razlika med bogato in revno nevesto, zato ljudem ni bilo žal, da je ta šega

prenehala. Tik pred vojno je bila bala revnejše neveste: 1 omara, 1 postelja, 15 platnenih domačih rjuh, 3 okrašene štikane rjuhe pa še kakšna kuhinjska malenkost. Za bogatejšo pa še blazine, platnene brisače, škafi, srpi, kolovrat.

Svatovanje seveda ne pozna več toliko obveznih oseb, kot jih je bilo včasih, a starešina mora biti zraven. Tudi o nakolenčiču ni več ne duha ne sluha, dasiravno vedo zanj, obvezno pa je še, da prenesejo nevesto čez prag. Gostje so sorodniki, prijatelji, prijateljice, sosedje pa res tisti, s katerimi imajo najboljše odnose.

Starih šeg varovanja pokojnika se še držijo vsi v vasi. Ker je to manjša skupnost, je še toliko bolj vidna povezava, ki jih drži skupaj v časih, ko so si potrebni. Pogrebniiki se vrste po hišah, to opravilo je brezplačno. Za prevoz pokojnika imajo v krajevni skupnosti (ki ureja te stvari) pogrebni voz in parne rjuhe, kar vse je skupna last. Nekdaj so bogatejše neveste dobile v dar izjemno lepo izvezene parne rjuhe za balo, kasneje pa je bilo v navadi, da si jih je sposojala cela vas. Pri pogrebnih običajih igra močnejšo vlogo sosesčina, sosedje, ki najprej priskočijo na pomoč. Pri naših spraševanjih nismo naleteli na kaj takega, kar bi kazalo, da se ob takih priložnostih kdaj zaplete. Dokler pokojnik ni bil pokopan, pripada svetu enakih. Ločevanje se začne na pokopališču ali pa že prej, pri pogrebščini. Priredijo jo v gostilni ali doma.

Dragatuško pokopališče je na prvi pogled skoraj novo. Lepo urejeno, z večino grobov, ki imajo nove ali vsaj novejše, po deset let stare nagrobniike. Najbogatejši so marmornati, železnih pa je še prav malo. Opazna je izredna skrb za videz. Za podatke, zakaj tolikšna skrb za dragocene nagrobniike, ki veljajo celo premoženje in se popolnoma nič ne ločijo od kakršnegakoli pokopališča, smo se seveda obrnili na žive lastniike. Ureditev groba in nagrobniika je dolžnost tistega, ki ostane. To je vsekakor prava resnica, ki so nam jo povedali. Ureditev sama pa je odvisna od vsakega posebej. Najsi so komentarji pripovedovalcev še tako zaviti, videti je, da se po marmornatih kosih vrednotijo tisti, ki so ostali.

Tudi krst praznujejo še pri vsaki hiši prav veselo in obilno. Vseh ostalih šeg (različna praznoverja, vpeljevanje) pa se ne držijo več preveč trdno.

V Beli krajini so imeli, in seveda imajo še danes, nekaj prav znanih in obiskanih romarskih cerkev. Iz dragatuškega konca je bila najbližja romarska cerkev na Žežlju pri Vinici. To je bilo tako rekoč prvo romanje, ki so se ga udeležili otroci. Tja so lahko prišli brez posebnih stroškov. Večinoma vsi pa se spominjajo, da so morali včasih hoditi bos, pa ne zaradi grehov in pokore, ampak zato, da ne bi preveč obrabili in strgali čevljev. Pot je bila namreč dolga in le nekateri so se lahko do Vinice pripeljali. V hrib pa je bilo treba vsem peš. Šele pred cerkvijo so se obuli. Že zgodaj so se morali odpraviti na pot, zjutraj ob prvem svitu. Lepo napravljeni, le s čevlji v rokah. S seboj so imeli hrano in pijačo, saj niso mogli računati s tem, da bi si lahko privoščili kaj gostilniškega. Tako so prispeli na Žeželj prav za opoldansko mašo.

Že prejšnjega večera pa so prišli Hrvati iz okolice Ogulina, ki so si nanosili slame v cerkev in kar tam prespali. Zjutraj je bilo treba spet vse to počistiti in pripraviti za mašo. Maši sta bili dve v slovenskem jeziku, ena pa v hrvaškem. Pred vojno so na Žeželj hodili zelo veliko cigani s svojimi vozovi, saj je bila to tudi njihova božja pot.

Po Vinici je bilo več gostiln, in vsaka je bila za koga, ena bolj za Slovence, druga bolj za Hrvate, pri tretji so se ustavljali Cigani. Spomini na božjo pot so vedno prijetni, saj so ponavadi pomenili sprostitev za bogate in reveže. Za otroke so bili zanimivi predvsem štanti in semenj, kjer so dobivali prve darove.

Žežljevska Marija je še vedno božja pot. Zdaj pa je tudi tako rekoč izletniška točka, saj je v bližini lovska koča, do koder je speljana avtomobilska pot. Zato tudi pravijo: Lovska koča živi od cerkve.

Bolj znana belokranjska romarska pot je bila tudi k Trem faram pri Metliki. Do tja je pa že bilo treba peš do postaje v Črnomlju, z vlakom do Metlike, in spet peš. Zato je taka božja pot več veljala in ni bila dostopna vsem. Tistim redkim, ki so jo obiskovali še pred drugo vojno, pa je ostala v trajnem spominu. Marsikomu je pomenila prvo srečanje z vlakom.

Kot drugod so se tudi v dragatuški okolici ljudem razširila obzorja, razdalje so se zmanjšale in kakih deset let nazaj tudi tukaj poznajo božjepotni turizem: enkrat na leto obišejo kakšen kraj z znano cerkvijo, lahko pa naredijo tudi izlet z več postajami. Tako so bili že marsikje po Sloveniji in celo v inozemstvu. Želje, da si ogledajo cerkev in da so

navzoči pri bogoslužju so prav gotovo pomešane tudi z željami po potovanju, po spremembi, po družbi in se v tem taka romanja nič ne ločijo od romanj v prejšnjih časih.

Za konec navedimo še odlomek iz rokopisnih spominov dragatuške domačinke Cite Matkovič, v katerem se spominja svojega romanja na Žeželj, ko je bila še majhna deklica, neke sredi tridesetih let:

"Prva nedelja po mali maši. Žegnanje na Žežlju, belokranjska božja pot za Marijin praznik. Vedno sem se veselila tega dneva, saj je mama že dolgo prej obljubljala: če bo lepo vreme, pojdemo v nedeljo na Žeželj. Že dan poprej nam je zlikala oblekice, pripravila čeveljčke z belimi nogavičkami, pentljico za v lase, spekla ali spohala piščanca. Z Netko nisva mogli dočakati jutra. Tisti dan smo navadno zgodaj vstale. Zajtrk je bio že skuhan in smo hitro pojedle. Nato pa se šle hitro umiti in obleč v lepe obleke. Mama pa je med tem zlagala v platneno torbo jedila: kruh, piščanca, glaž sladkega mošta in par jabolk proti žeji. Pa hajd na pot!

Jutro je bilo rosno in malo hladno, vendar sonce se je že dvigalo in obetal se je lep sončen dan. Kmalu so se meglice porazgubile in postalo je vroče. Me pa smo hodile skozi polja po mehkih stezicah. Šle smo po bližnjici čez vasi Belčji vrh in Hrast. Bile smo utrujene od dolge poti, zato smo na več mestih počivale. Kmalu smo v daljavi zaslišale veselo pritrkavanje zvonov na Žežlju. Med grmičevjem smo se vzpenjale v hrib, na katerem je stala velika Marijina cerkev. Med potjo smo dohajale mnogo romarjev, med njimi zlasti dosti otrok. Zvonjenje je postajalo vse močnejše in kmalu smo skozi grmičevje zagledale cerkev. Ko smo prišle tja, je bilo tam že polno ljudi, med njimi tudi ciganke v živih rožastih oblekah. Okrog cerkve je bilo vse polno štantov. Na teh štantih pa polno kramarije z lectovimi srčki, keksovimi očenaši, ki nam jih je kupila mama in vsaki obesila enega okrog vratu. Navadno pa še punčko iz lecta. To je bilo veselje. Nato smo se pomikali v cerkev, kjer se je kmalu začela maša... Mama je tudi mene in Netko vodila okrog Marijinega prestola na sredi cerkve... Naj povem, da je imela Marija okrog vratu krasno zlato verižico, ki sem jo želela imeti tudi jaz in bi jo v svoji otroškosti najraje tudi vzela. Ko je bila maša končana, smo šle z mamo na Vinico k stričevi ženi na obisk... Na Vinico smo prišle, ko je bilo poldne in za kosilo. Me smo se že prej po maši usedle kje med grmičje in pojedle jedila, ki jih je mama nesla s seboj v veliki torbi. Navadno nam je vinička strina sicer dala kosilo, a je zmeraj hudo jamrala, kako je uboga, čeprav smo bili mi veliko večji reveži, a nismo nikoli jamrali pred njo. Včasih smo se skrile

in nismo šle k njej, a nas je drugič ozmerjala, zakaj da nismo prišli... Domov smo prišle utrujene, vendar srečne in ta sreča je ostala v lepih spominih na Žeželj do poznejših let. Vedno ko pride ta čas, se zgane v srcu želja stopiti k Mariji Žeželjski, a to se zdaj že redko zgodi."

Naj na koncu izrečem zahvalo vsem tistim, ki so nam s svojimi spomini in pogovori pomagali, da smo spoznali podobo kraja in podobo časa, ki bi nam bili brez njih neznani. Tile so bili:

Ana in Matija Panjan, Jože Rus, Evgen Cestnik, Malka Kobetič, Franc Vranešič, Jožefa Škala, Kati Štajdohar, Cita Matkovič, Fani Hudelja, Rajko Štefančič, Netka Lamut.

Andrej Dular

DROBCI O VINOGRADNIŠTVU V DRAGATUŠKI OKOLICI

Dragatuš z neposredno okolico ni vinogradniško območje, ki bi mu s tega vidika kazalo posvečati večjo pozornost. Ljudje se v glavnem ukvarjajo s poljedelstvom in živinorejo, po drugi vojni pa so se začeli v veliki meri zaposlovati tudi v bližnjem Črnomlju in viniški tovarni Novoteks. Vinogradniški predeli v tem delu Bele krajine se začnejo šele na prisojnih obrobjih Dragatuškega polja, ko se začne ravninski svet hitro dvigati proti gozdnati Poljanski gori. Vendar so tudi tukaj vinogradi posajeni redko nad vasmimi ali pod njimi, hkrati pa stisnjeni med gozdnate obronke in jase. Strnjeni vinogradniški kompleksi se začenjajo šele v nekaj kilometrov od Dragatuša oddaljeni Tanči gori in še dalje proti Črnomlju v Doblički gori, na Mavrlenu in Stražnem vrhu.

Kaj nas je torej vodilo, da tudi na tem raziskovalnem taboru, v sicer nekaj kratkih raziskovalnih dneh na terenu, ugotovimo pomen in razširjenost vinogradništva na območju, za katerega ravno ta gospodarska panoga ni najbolj značilna? Odgovor je dokaj preprost in tudi hipotetičen. Pravi Belokranjec enostavno ni nikoli shajal brez vina. Pil ga je, četudi je bilo vino slabo, in ga tudi prodajal, če je vino le našlo kupca. Vino je bilo torej sestavni del kmečkega življenja, tudi v krajih, v katerih zaradi spomladanskih pozeb in jesenske megle trte niso sadili. Sadili pa so jih vendar na krajih, ki so bili blizu doma in hkrati dovolj sončni, da je grozdje jeseni dozorelo.

Za Dragatuš kakor tudi za bližnje vasi, kot so Pusti Gradec, Šipek, Brdarci, Podlog, Obrh, Breznik, ki ležijo v ravnini, je značilno, da so vinogradniške parcele posamično raztresene na manjših vzpetinah ob vasi. Vinogradi pa so tu bolj izjema kakor pravilo. Delno so izjeme le vasi Zapudje, Obrh in Črešnjevec, ki imajo zaradi svoje višje lege nad Dragatuško-obrškim poljem v svoji sosesčini tudi nekaj več vinogradov. V vsaki vasi so tudi hiše, ob katerih so zasajene večinoma samorodne trte, v poletni vročini pa dajejo prijetno senco in jeseni del vinskega pridelka.

Kakor je bilo že rečeno, imajo kmetje v vaseh s primerno vinorodno lego svoje vinograde v neposredni bližini doma. Tako tudi pridelek pripeljejo večinoma domov in ga shranijo v kletih. Nema lokrat pa imajo vinograde tudi v strnjenih vinorodnih predelih, na primer v Tanči gori, ki je od Dragatuša oddaljena le nekaj kilometrov. Med drugimi imajo vinograde v Tanči gori ljudje iz Brdarcev, Breznika, Dragatuša, Nerajca, Obrha, Podloga, Sel in Zapudja. V Doblički gori, ki je od Dragatuša že bolj oddaljena, pa imajo vinograde tamkajšnji domačini in lastniki vikendov iz Črnomlja, Kočevja in Ljubljane.

V Tanči gori imajo lastniki z ravnine predvsem starejše vinograde. Pri teh vinogradih je razdalja med vrstami trt med 50 in 80 cm, trsni izbor pa je precej pester. Podobno je tudi v posameznih vinogradih ob vaseh, kjer so poleg novih sort zasajene tudi starejše vrste trt, kot so rozenkraut, hamburg, muškat, bučevina, španjol, črnina in šmarnica. V novih vinogradih, ki so jih posamezni gospodarji obnavljali v sedemdesetih letih, so sadili le kvalitetne sorte, tako frankinjo, žametno črnino, rizling in šipon, ki so jih cepili na podlago kober 5 bb. Vinograde so takrat na novo prerigolali, povečali razdaljo med vrstami, da je možna tudi strojna obdelava, trto pa speljali ob žično oporo.

Delo v vinogradu

Delo v vinogradu se bistveno ne razlikuje od dela v drugih predelih Bele krajine. Že v januarju ali februarju (odvisno pač od zime), najkasneje pa po svetem Valentinu, začno v vinogradu rezati trto. Režejo na šparone in reznike. Na šparonu pustijo po 7 do 10 očes, na rezniku pa 2 do 3 očesa. Na trti pustijo največ dva šparona, da je preveč ne obremenijo, ker bi sicer trto uničili. Rez v vinogradu opravi gospodar sam in tega pomembnega dela ne prepušča drugim delavcem. Rezi trte sledi vez. Vezali so z bekovicami in slamo, danes pa uporabljajo namesto slame rafijo ali pa tudi plastično vrvico.

Po rezi sledi prvo okopavanje vinograda, ki se začne ob cvetenju brskcev, to je nekako ob koncu marca do sredine aprila. Za kopanje so še nekaj let po drugi vojni najemali delavce (njihovo število je bilo odvisno od velikosti in lege vinograda). Kopati so začeli ob 8. uri, ob 10. uri pa je bila malica. Jedli so kuhano šunko, špeh, čebulo in kruh ter rolanko (potico) in pili vino. Malica je trajala pol ure. Kosilo je bilo okrog 13.

ure. Jedli so juho, meso in potico. Kopati so nehali okrog 19. ure, ko je bila tudi večerja. Ko je šlo delo proti koncu, so si kopači zapeli.

Danes koplje vsak sam ali pa zaprosi za pomoč sorodnike. Kopljejo navadno ob sobotah ali nedeljah ali pa po delu v tovarni. Vinograd gnojijo z umetnimi gnojili (okrog trt), vsakih pet let pa tudi s hlevskim gnojem. Ponavadi kopljejo vinograde enkrat, le redki dvakrat ali večkrat. Nekateri imajo tudi kultivatorje, ki pa se v strmih vinogradih ne obnesejo. Obkopljejo tudi samo okrog trt, po sredini vrst pa ne; travo ali pokosijo ali pa jo poškropijo s sredstvi proti plevelu. V posameznih novejših vinogradih, kjer je medvrstna razdalja prirejena za strojno obdelavo, pa vinogradniki izkoristijo prostor med vrstami tudi za zasajanje nekaterih vrtnin in poljščin.

Odmrle in ostarele trte nadomeščajo z novimi kupljenimi cepljenkami, si jih priskrbijo v trsnici kmetijske zadruge iz Metlike. V Tanči gori pa razmnožujejo trte z grobanjem. To je postopek, ki je bil v veljavi že v prejšnjem stoletju, pa se zaradi trtne uši, ki se je naselila v vinogradniških krajih, razen pri samorodnicah, ni več obnesel. Postopek grobanja zahteva torej za kvalitetno vino tudi cepljenje trt. To delo še danes opravljajo starejši, spremembam manj naklonjeni vinogradniki, ki pridelujejo vino večinoma zase. Domači "žlahtni les" je pri roki kar v domačem vinogradu, tako da cepičev ni potrebno kupovati, s tem pa so tudi stroški za vinograd manjši.

Tako kakor v preteklem času se tudi zdaj povabijo na trgatev sorodniki in znanci, ki pomagajo obrati grozdje. Trgatev se začne oktobra in traja nekaj dni. Za to priložnost pripravi gospodinja boljšo hrano, tudi orehovo potico, vina pa je na voljo toliko, kolikor ga morejo trgači popiti. Ko sorodniki in prijatelji trgajo, gospodar v zidanici melje grozdje. Preden so se po drugi vojni uveljavili mlini za grozdje, so grozdje mastili z meždci. Sedaj prešajo belo grozdje, takoj ko ga oberejo, črno grozdje pa pustijo vreti na tropu štiri do sedem dni in ga nato stisnejo. Stiskalnice so bile lesene, zdaj pa je večina železnih, "na gvint", z lesenim košem.

Za svetega Martina povabi vinogradnik sorodnike, prijatelje in znance v zidanico na pokušino novega vina. Za ta praznik so gospodinjice spekle gos ali purana. V cerkvici svete Ane pa je bila tudi maša v zahvalo za letino.

*Tone Lamut iz Sel pri Dragatušu toči vino v svoji zidanici na Tanči gori
(Foto: Andrej Dular, 1988)*

Čez leto je vinski pridelek shranjen večinoma v zidanicah pa tudi v redkih še ohranjenih hisih v "gori", to je v vinogradu. Bolj oddaljeni kmetje pa imajo tudi danes vino shranjeno doma, v kleti, da je bolj pri roki. Nekdaj so sode naročali pri sodarju v Jerneji vasi in na Griču. Bili so iz hrastovega in akacijevega lesa. Danes jih kupujejo tudi na sejmi v Metliki.

Na dragatuškem območju pridelujejo vino večinoma za domače potrebe, prodaja ga le redkokdo. Tako tudi ne pazijo preveč na njegovo kvaliteto. Šmarnica sicer iz vinogradov izginja, a je še vedno razširjena, ponekod tudi v obnovljenih vinogradih. Zdi se jim pijača dobrega okusa, zato jo obilno mešajo med ostale trtne sorte, tako da tudi alkoholizem v teh krajih ni redkost.

Ljudmila Bras

OBRT IN ROKODELSTVO

Bela krajina je bila zaradi specifične geografske lege do nedavna odmaknjena neposrednim gospodarskim tokovom. Železnica je stekla skozi Belo krajino šele leta 1914. Zato so se tu najdalj ohranile nekdanje tradicionalne obrti in domače delavnosti. Mednje sodijo predvsem lončarstvo, predilstvo, tkalstvo, kovaštvo, kolarstvo, sodarstvo in pletarstvo. Vse našteje obrti in dejavnosti so imele pomembno mesto pri gospodarjenju in življenju na vasi. Spoznali smo prvine nekdanjega značilnega avtarkičnega gospodarjenja, ko so bili vaščani navezani izključno nase in na vaške obrtnike glede opreme, poljedelskega orodja in obleke.

Med obrtmi je bilo posebno vodilno lončarstvo. Središče lončarske obrti je bilo v Griču nad Dobličami. Lonce so izdelovali pri "Štajerji", pri Tomanički in pri "Amerikanerju", kakor so dejali hiši Marije Medic. Njen mož in njegova dva brata sta odšla konec 19. stoletja ob najhujšem izseljeniškem valu v Ameriko. Anton Medic se je sicer kmalu vrnil, ker pa je zaradi pljučnice nedolgo zatem umrl, je lonce pričela izdelovati žena, da je preživljala družino. Oprijelo se je je ime "Amerikanerjeva Micka". Med domačini je zaslovela s svojimi značilnimi "gričkimi lonci", ki jih je prodajala tudi po sejnih v Metliki in v Črnomlju. Z izkupičkom "trštvom" so nakupili moke in drugega živeža, ker ga niso dovolj pridelali doma.

Lončarji so redili navadno po eno kravo, dva prašiča, nekaj kokoši, kar seveda ni zadostovalo za preživljanje številne družine. Lonce so zato zamenjavali za žito, krompir, zelje in drugo. Gline za oblikovanje loncev so dobivali pri rudniku Kanižarica. Vozili so jo navadno z vozovi z volovsko vprego. Kmetom so se za prevoze oddolžili z lonci.

Gline so v določenem razmerju mešali s kremenčevim peskom, ki so ga kopali v bližini doma. Posodo so lončarji oblikovali na posebnem lončarskem vretenu, "kolu", ki so ga poganjali z roko. Gline so najprej svaljkali v podolžne "gliste", te pa so med vrtenjem nalagali v ostenje lonca, jih še zgladili z deščico in polsteno krpo.

Vsak lončar ali lončarica je imela svoj obrtni znak, vrezan na sredini delovne plošče, na "kolu". Obrtni znak so predstavljale v krogu na različne načine razvrščene črte.

*Lončarica Marija Medic z Griča nad Dobličami leta 1913
(Foto: Ferdo Vesel)*

Lonce so žgali na prostem, "na pališču", tako da so napravili kopo iz polen, vmes naložili lonce in jih žgali do žarečega. Da so lonci dobili potrebno trdnost, so jih kalili - "kalajsali" - v vodi z namočeno praprotjo. Loncev grički lončarji niso loščili.

Poleg loncev za kuhanje so grički lončarji izdelovali še koze za mast, "pekve" - podolžne posode za peko kurenine in "piskre" za žganjekuho. Kuhanje žganja je bilo pod Avstrijo in v stari Jugoslaviji strogo prepovedano. Zato so si pomagali z glinastimi kotli in kuhali žganje na skrivaj, da jih niso odkrili financerji ali orožniki.

Vse do druge svetovne vojne je bilo v Dragatušu in v njegovi okolici zelo razvito predilstvo in tkalstvo. Za vse hišne potrebe so sami izdelovali dovolj platna. Za potrebe tkalstva so sejali lan in konopljo. V Dragatušu so sejali predvsem konopljo, lanarstvo pa je bilo znano predvsem v viniški in v adlešički fari. Konopljo so sejali zelo na gosto, da so bila stebelca bolj tanka in primerna za izdelavo platna. Belo obleko, robače in bregeše so nosili v Dragatušu vse do 20. let tega stoletja, ponekod še do druge svetovne vojne. Iz domačega platna pa so tkali rjuhe, "plahte", še po drugi svetovni vojni.

Konopljo so sejali okrog Jurjevega (24. aprila). Po veliki maši (15. avgusta) je konoplja dozorela. Tedaj so jo populili, "popukali", jo razprostrli po travnikih in godili tri tedne na rosi. Vlaga je tako primerno zmehčala vlaknasto oblogo na stebelcih konoplje. V septembru je nastopil čas teritve. Navadno je bilo to skupno delo. Vsak večer so se zbrali fantje in dekleta pri drugi hiši na teritev. Z družabnostjo so si olajšali težko in duhamorno opravilo. Konopljo so trli na velikih kladah, "tukačah", in na trlicah. Na težkih tukačah so tolkli fantje in dekleta, starejše žene pa so trle predivo na trlicah in ga prečesale na železnih grebenih. Dekleta so vabila na teritev svoje prijateljice, fantje pa so prišli kar sami, ko so zaslišali glas tukač, ki je odmeval po vasi. Tericam so postregli s "prostimi poticami" nadevanimi s sirčkom in z moštom. Ob zaključku so se še veselo zavrteli ob harmoniki.

Pred obdelavo na trlicah in tukačah so konopljo segrevali na pečnicah ali na teričnih jamah. S toploto je pezdir odstopil od vlaken. S česanjem so dobili finejše predivo in slabše predivo, iz katerega so delali rjuhe, prte in vreče. Iz finejšega prediva pa so tkali platno za obleke.

Dekleta so pozimi cele dneve predla od jutra do pozne noči. Pripovedovalka Ana Babič iz Dragatuša, osemdesetletna, se je spominjala, da je pozimi manj spala kakor poleti ob največjem delu na polju. Nekatera dekleta so hodila v premožnejše hiše prest, da so zaslužila prejo za obleko.

Tkali so pri vsaki hiši sami za svoje potrebe. Imela pa je vsaka vas tudi tkalca ali tkalko, ki je tkal drugim za denar. V Dragatušu so statvam dejali "stative", v okolici Adlešičev pa "krosna".

Po vaseh v okolici Dragatuša so nosili Hrvatje po hišah brda za statve. *Domačini pa so jih hodili kupovat tudi v Karlovac. Domačinka Cita Matkovič, rojena 1923, je pripovedovala, kako so otroci še po drugi svetovni vojni klicali po vasi ob prihodu Hrvata s tkalskim orodjem. "Brdar gre, brdar gre!"*

Zaradi močno razvitega vinogradništva je bila tudi sodarska obrt zelo živahna in pogostna. Javljala se je kot poklicna obrt ali kot domača obrt in dodatna dejavnost h kmetijstvu. V Griču se je ukvarjal s sodarsko dejavnostjo sodar France Butala, rojen 1890 leta. Izdeloval je nove sode, popravljal stare, zamenjeval doge in sodence. Obrti se je izučil pri sodarju Juriju Gašperiču v Jerneji vasi. Mojster je imel "velik kšeft", obsežno obrtno delavnico z več pomočniki in vajenci. Poleg sodov so delali še škafe in kadi. Poklicni sodarji se s popravljanjem navadno niso ukvarjali. "Flikarija" preveč zamudi, so utemeljevali svoje odklonilno stališče do obnavljanja starih sodov in drugih lesenih posod. Takega dela so se lotili navadno kar gospodarji sami. Večkrat pa so sode odnesli h kakšnemu samouku, ki je to delo opravljal za sosede in znance. S popravljanjem starih sodov so se mudili le tisti "pintarji", ki niso imeli prijavljene obrti. Sode so izdelovali največ iz hrastovega lesa. Naročnik je mojstru sodarju prinesel svoj lastni les. Tako je obračunal le strokovne storitve. Največ naročil so sodarji imeli v jeseni. Za velike sejme v Metliki in v Črnomlju so navadno pripravili bogato ponudbo lesenega posodja.

Nives Sulič

IZSELJENSTVO V DRAGATUŠU IN OKOLICI

Skupino za izseljenstvo so za razliko od lanskega tabora, med katerim smo proučevali predvsem izseljevanje iz Bele krajine do druge vojne in njegove posledice, zanimali zlasti povojni izseljenci in njihove izkušnje in življenje v novi domovini. Informatorje smo poiskali v Dragatušu in bližnji Tanči gori.

Ker je bilo terensko delo omejeno le na štiri dni, v katerih smo dobili precej podatkov, ki se nanašajo na različne kraje in časovna obdobja, je posploševanje izredno težko. Zato smo sklenili, da obravnavano problematiko predstavimo skozi pripoved nekaterih informatorjev. Tako bodo bralci sami lahko zaznali utrip življenja izseljencev ali njihovih svojcev in znancev, ki so ostali v domovini.

Prva pripoved odseva tragiko življenjske poti nekega izseljenca in njegove družine:

"Ko sem bila stara leto in pol, je oče odšel v Kanado in z mamo sva ostali sami. Oče je bil glasbenik, dobro je igral na harmoniko. Denar za vožnjo si je izposodil, mati pa je ta dolg odplačala tako, da je vzredila prašiča in ga prodala. Na kmetiji je bilo težko brez moških rok. Mami so pomagali sosedje, za plačilo pa jim je dala hrano. Nikoli več se ni poročila.

Oče se je naselil v Torontu in se ponovno poročil z neko Poljakinjo. Domov je pisal le redko. Nekoč je poslal nekaj denarja, s katerim sem si hotela kupiti šivalni stroj. Mama pa je namesto tega plačala gradnjo novega vodnjaka.

Po več kot petdesetih letih se je oče vrnil domov, ker ga je zanimalo, kako živimo v novi Jugoslaviji. Zame in prav tako za sosede je bil to tuj človek, ki je tožil, da je Kanada premrzla in da tam ni lepo. Izjavil je, da nam tu nič ne manjka in da bi se želel za vedno vrniti domov, vendar se je bal, da bo komu v napoto. Na polju namreč ni hotel delati, pa tudi precej skopuški je bil. Končno se je vrnil v Kanado, saj tukaj nikomur ni bilo mar zanj. Letos je tam umrl, na Jurjevo."

Sledi povsem drugačna pripoved izseljenke iz Kanade, ki smo jo skupaj z družino zmotili med obiskom pri svojcih v Dragatušu, njena starejša hči pa je preživela dan s svojimi vrstniki iz raziskovalnega tabora in spoznavala naše delo na terenu:

"Rojena sem v Novi Lipi. Tam imam tri brate, ki so eden za drugim odšli v Kanado leta 1957, 1959 in 1960. Tam so namreč imeli že v Kanadi rojene bratrance, ki so jih povabili k sebi. Leta 1968, ko sem imela osemnajst let, sem tudi sama odšla k njim v mesto Kitchener južno od Toronta. Leta 1971 je za nami prišel še četrti brat.

V Kanadi sem prvi teden stanovala pri bratu in obiski so se nenehno vrstili. Nato sem se zaposlila in ugotovila, da je zaslužek sicer dober, da pa je treba zanj tudi pridno delati. Prva štiri leta sem delala v tovarni čevljev, nato pa v tovarni, v kateri so izdelovali televizijske sprejemnike. Po rojstvu drugega otroka sem ostala nekaj časa doma, sedaj pa zopet delam v tovarni keksov.

Leta 1971 sem se vrnila domov in se poročila, naslednje leto pa sva se z možem Tonetom vrnila v Kanado. Mož je sprva delal v tovarni čevljev, nato pa se je zaposlil kot mesar in to dela še danes.

S seboj v Kanado sem prinesla prt iz domačega platna, ki ga uporabljam za mesenje testa, dve lutki v belokranjski noši, kolovrat in plošče. Mož je prinesel od doma sliko dragatuške slikarke Cite Matkovič. Nekateri so prinesli narodne noše, ki so jih obesili na steno, oblečejo pa jih nikoli.

Po prihodu v Kanado nisem znala angleškega jezika, zato sem šla za dve leti v večerno šolo. Tudi mož ni znal tega jezika.

Vsi trije najini otroci so rojeni v Kanadi, v katoliški bolnišnici. Slovensko sicer razumejo, govorijo pa slabše. Do vstopa v osnovno šolo so govorili slovensko, sedaj pa raje angleško.

Mož se je prvič vrnil v Dragatuš, od koder je doma, leta 1979. Skupaj z otroki sva bila tam leta 1984, ko je bil sin John star sedem let, Tanya pa šest. Najstarejšo Veronico smo lani poslali samo k stari mami v Dragatuš. Stara je bila trinajst let. Boljše se je naučila govoriti slovensko in vse se je je zdelo bolj zanimivo, tudi delo na polju. Ko se je vrnila v Kitchener, je mojo kuho vselej primerjala z babičino, ki jo je zelo hvalila.

V Dragatušu je šla za nekaj dni tudi v šolo. Slovenščino je za silo razumela, včasih pa se je z učiteljicami pogovarjala po angleško. Dragatuška šola ji je bila bolj všeč kot njena v Kanadi, ker je bila bolj stroga. V Kanadi pa se morajo več učiti sami in imajo zato tudi več pripomočkov. Z računalniki se srečujejo že v mali šoli in jih nato ves čas

uporabljajo pri pouku. Pri nas pri pouku pomagajo tudi starši, sama sem lani enkrat tedensko pomagala učiteljici pri uri angleščine. Starši tudi spremljamo razrede na izletih, saj učitelji ne prevzamejo nobene odgovornosti za učence.

Letos smo vpisali Veronico v katoliško gimnazijo, ker je končala katoliško osnovno šolo. Ta je bila narodnostno zelo pisana. O drugih narodih so se učili tako, da je vsak učenec prinesel s seboj stvari, ki so povezane z njegovim narodom. Veronica je prinesla prešo, kolovrat in ribniško suho robo.

O stalni vrnitvi v domovino ne razmišljamo. Sprva sva imela z možem v Kanadi domotožje, sedaj pa ne več. Redno pišemo domov, pošiljamo slike in tudi telefoniramo. V domovino bi radi prihajali na dopust vsako leto, vendar je to predrago. Skupaj s prijateljico sva naročeni na Dolenjski list. Radi poslušamo tudi slovenske plošče in kasete, na primer Slake, Henčke, Avsenike, Ota Pestnerja, Fante z vseh vetrov, ansambel Slavček. Včasih poslušamo tudi slovensko oddajo Frančiška Stoča iz Toronta. Traja petnajst do dvajset minut in vsebuje obvestila, razne šale in narodno glasbo. Ulovimo lahko tudi slovensko uro na programu Voice of America. Radi bi kupili video kasete s slovenskimi filmi, a se jih pri nas žal ne dobi.

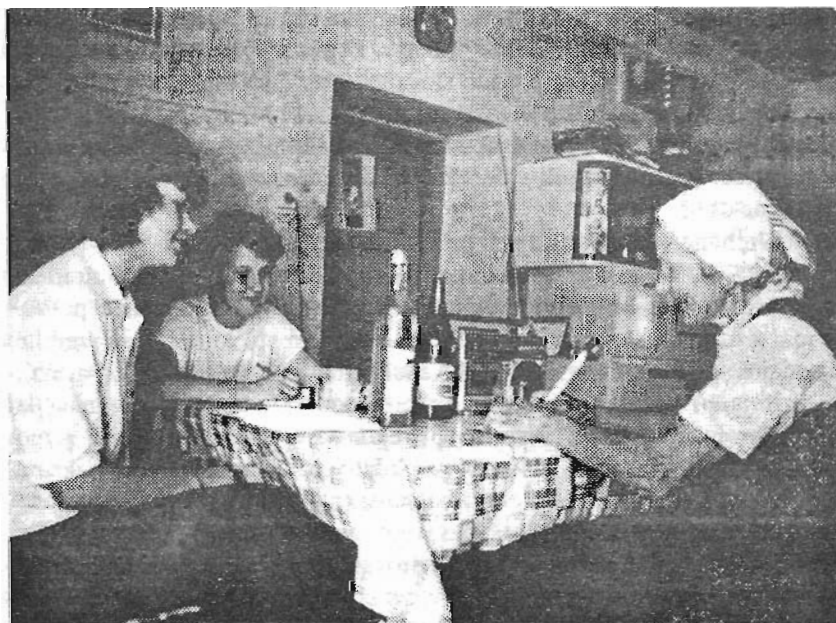
V Kitchenerju imamo največ prijateljev med Belokranjci, ki jih je tam precej. Največ jih dela po tovarnah, pa tudi privatniki so. Ne stanujejo na enem kraju, ob sobotah in nedeljah pa se zbirajo v slovenskem parku. Skupaj z drugimi slovenskimi izseljenci smo namreč kupili nekaj zemlje in sedaj ta prostor imenujemo "slovenska zemlja" ali "slovenska farma". Tu prirejamo piknike, balinamo in pojemo. Tudi otroke sem naučila nekaj slovenskih pesmi. Pogosto prirejamo veselice, na katerih jemo domačo hrano: pečenko, krompirjevo solato, golaž, zrezke, potico, krofe in povitico. Tudi janjca spečemo, tamkajšnji ansambli pa igrajo domačo muziko. Včasih gostujejo pri nas tudi ansambli iz domovine: Slak, Henček, Avseniki, Slavček. Lani je gostovala tudi skupina iz Ljubljane, ki je pela stare narodne pesmi.

V našem mestu deluje slovensko društvo, ki ima slovenski dom Sava, vendar vanj nismo včlanjeni. Slovenske cerkve v Kitchenerju ni, pač pa prvo in tretjo nedeljo v mesecu prihaja k nam slovenski župnik iz Hamiltona in mašuje v slovenščini. Imamo odlične cerkvene pevke. Tudi otroke sem naučila nekaj molitev v slovenščini.

Več Slovencev in slovenskih društev je v Torontu, tam imajo tudi slovenske gostilne in hotele. V Kitchenerju tega ni, zato si pomagamo sami. Iz kupljenega grozdja delamo vino, mi imamo doma mlin, brat pa

prinese prešo. Doma kisamo tudi repo in zelje. Za veliko noč barvamo pisanice, še po starem, tako da jih prevezemo z elastiko. Včasih kupim tudi radensko, vendar je zelo draga.

Konec avgusta smo povabljeni na belokranjsko ohcet v Kitchenerju. Najet ansambel bo igral slovensko narodno muziko. V navadi je, da ženinu in nevesti že pred poroko prinesemo darila na dekliščino in fantovščino. Tudi na poroko prinesemo darila ali denar, vendar se z ženinom ali nevesto ne dogovorimo, kaj bo kdo prinesel, kot je navada pri hrvaških družinah. Po tradiciji vrže nevesta svoj pušelj med neporočena dekleta in tista, ki ga ulovi, se bo prva poročila. Ženin pa mora nevesti sneti podvezico z noge in jo vreči med fante. Ta ohcet ne bo čisto belokranjska, ker ne bo trajala do zore."

Članici skupine za izseljenstvo na obisku pri Amaliji Mušič
na Tanči gori

(Foto: Nives Sulič, 1988)

Tretji informator, župnik iz Dragatuša, pa je dopolnil sliko o življenju belokranjskih izseljencev v današnjem času še s podatki iz Združenih držav Amerike:

"Današnja cerkev v Dragatušu je zgrajena na mestu prejšnje cerkve, ki je bila porušena v bombnem napadu med drugo vojno. Gradnjo so omogočili prispevki dragatuških izseljencev v ZDA, zbiranje denarja pa je vodil župnik Kuzma v kraju Jolliet blizu Chicaga.

Jolliet je železarsko mesto in oče tega župnika je prišel tja in se zaposlil v železarni. Ker je dobro zaslužil, je večkrat prihajal v domovino in ostajal tu po nekaj let. Po smrti njegove žene pa se je vsa družina izselila v Jolliet.

Najmočnejši val izseljevanja Belokranjcev, torej tudi prebivalcev Dragatuša, je bil po vojni. Največ se jih je naselilo v Clevelandu, Chicagu in bližnjem Jollietu in v Kaliforniji.

Kot ima vsaka etnična skupina v Jollietu svojo župnijo in pokopališče, ju imajo tudi Slovenci. Poleg župnišča imajo tudi dvorano za prireditve, na katerih zbirajo denar za najrazličnejše stvari. Med petimi župniki so trije slovenski, vsi pa se veliko ukvarjajo s športom. Po maši imajo neke vrste "shod", takrat se ljudje pogovarjajo in zabavajo.

Slovenci iz Chicaga in okolice se ob nedeljah zbirajo v Lemontu, ki je nekakšno ameriško Brezje. To je veliko posestvo s parkom, sredi katerega je maketa Bleda z miniaturno cerkvico na otočku. To je za tamkajšnje Slovence simbol, košček domovine.

Ob nedeljah imajo v Lemontu svoje shode različne organizacije. Programe teh shodov objavljajo v slovenskih časopisih Prosveta, ki ga izdaja Slovenska narodna podporna jednota, in Ave Maria, ki jo izdajajo frančiškani. Na teh shodih pojejo slovenske pesmi in jedo slovensko hrano: šunko, tudi odojke in janjce, potico.

Ker imam v Clevelandu sorodnike, sem med svojim bivanjem v Ameriki leta 1980 obiskal tudi njih. Moja teta je namreč leta 1918 odšla v Cleveland k svoji teti in tam tudi ostala. Pozneje se je poročila z domačinom iz Dragatuša, sedaj pa živi sama in si kuha samo slovensko hrano. Tudi pri njenem sinu, mojem bratrancu, ki je poročen z Nemko, kuhajo slovenske jedi. Slovenski izseljenci nasploh veliko kuhajo doma, živijo namreč v hišah izven mesta, ki so obdane z vrtovi, in tako veliko zelenjave pridelajo doma. Delo na vrtu jim je tudi rekreacija.

Ob prihodu v Cleveland so se Slovenci naseljevali v glavnem okrog avenije St. Clair. Ljudje iz istega slovenskega kraja so živeli na istem mestu, tako da se posamezni deli St. Clair Avenue imenujejo Žužemberk, Ribnica... Slovenci delajo v najrazličnejših poklicih, v glavnem v tovarnah, imajo trgovine in so privatniki, pa tudi svoje pogrebne zavode. Na ameriških in tako tudi na slovenskih pokopališčih namreč ni mrljskih večic. Umrli leži do pokopa v pogrebni zavodu, ki prevzame vso or-

ganizacijo pogreba. Najstarejši slovenski pogrebni zavod v Clevelandu je Grdina in sinovi, drugi tak pa je Zakrajškov zavod.

Cleveland ima poleg slovenskega doma za ostarele ljudi več slovenskih gostiln. V Sterletovi gostilni je ob petkih, sobotah in nedeljah ples z različno glasbo. Prihajajo ansambli iz Clevelanda in okolice. Pojejo tudi slovenske pesmi v popačeni ameriški slovenščini. Zelo znan je ansambel Franka Yankovica, ki ga imenujejo kralj polke. Taki ansambli igrajo tudi na ohceti. Pred ohceto ali po rojstvu otroka priredijo tam tudi "shower", to je deklščino, fantovščino ali "baby - shower". Gostje prinesejo s seboj pecivo in darila, na samo poroko pa daril ne prinašajo. Te navade se Slovenci prav tako držijo.

Naši izseljenci poslušajo tudi slovenski radio, ki oddaja eno uro dneвно. Program, ki je delno v slovenščini, sestavljajo obvestila, reklame in glasba, tudi slovenska narodna. Vodi ga popularani napovedovalec Tone Petkovšek, ki je organiziral tudi koncert Slakov v Sterletovi gostilni. Vstopnina je vključevala večerjo in srečelov, glavni dobiček pa je bila diatonična ustna harmonika.

Na St. Clair Avenue je tudi slovenski dom, drugi pa je v Euclidu. V teh domovih se zbirajo vse generacije izseljencev, vendar se mlajša in starejša ne družita preveč, saj mlajša ne zna več toliko slovensko. Sam sem spoznal vse tri generacije. Starejša zna slovensko in jezik se med ljudmi te generacije razvija. Druga generacija, to je tista, ki je bila rojena že v Ameriki, je do vstopa v šolo govorila le slovensko. Tretja generacija pa svojih otrok ne uči več slovensko. Moj bratranec se počuti Slovenca in tudi govori slovensko, njegovi otroci pa ne. Za tretjo generacijo jezik ni znak etnične pripadnosti. Mladi sicer iščejo svoje korenine in se zbirajo v slovenskih domovih, vendar se pogovarjajo le v angleščini. Tudi slovenski časopis Prosveta ima le eno stran v slovenščini."

Glede na podatke, ki so nam bili na voljo, lahko rečemo, da so se belokranjski izseljenci, ki smo jih v raziskavi zajeli, prilagodili življenjskim razmeram v novi domovini in se v dobršni meri asimilirali v večinsko družbo. Za razliko od tistih priseljencev, ki so zapustili domovino pred prvo in med obema vojnama, pa niso več odvisni od slovenskih skupnosti in slovenskih organizacij, ki so pričele nastajati takoj po prihodu prvih izseljencev v novo okolje in so imele povsem socialno funkcijo. Svojim članom so namreč po eni strani lajšale stike z novim, tujim okoljem in jim vlivale potrebno samozavest, po drugi strani pa so pomagale ohraniti določeno mero socialne izolacije in slovensko kulturno dediščino. Tako si je ta prva generacija izseljencev ustvarila svoj

košček Slovenije, ki ji je z dokaj strogimi normami in vrednotami omogočal tisti socialni položaj in ugled, ki ga v tujem okolju, med Kanadčani in Američani, ni mogla dobiti. Današnje organizacije slovenskih izseljencev v Kanadi in ZDA pa so izgubile svojo socialno vlogo. Prilagojone so kanadskemu in ameriškemu načinu življenja in imajo poleg kulturne le še družabno funkcijo. Tesnejše vezi z domovino oživijo le ob posebnih priložnostih ali ob koncu tedna, ko se belokranjski izseljenci srečujejo s svojimi rojaki, se poveselijo ob zvokih harmonike in tudi spečejo kakšnega janjca. Njihovi otroci pa se svojega etničnega porekla zavedajo v manjši meri, na kar kaže tudi pomanjkljivo znanje slovenskega jezika in so predvsem Kanadčani ali Američani.

Informatorji:

Ana Babič, roj. 1908, gospodinja, Dragatuš 14

Niko Babič, roj. 1963, strojni ključ., Dragatuš 14

Jože Rus, roj. 1940, župnik, župnišče Dragatuš

Marija Kuzma, roj. 1952, delavka, Kitchener, Kanada

Veronica Kuzma, roj. 1974, dijakinja, Kitchener, Kanada

Antonija Mušič, roj. 1923, kmetica, Tanča gora 26

Irena Turk, roj. 1961, kmet. ing., Tanča gora 40

Marjetka Balkovec

POROČILO SKUPINE, KI JE PREUČEVALA ŽIVLJENJE IN DELOVANJE GASILSKIH DRUŠTEV

Skupina mladih raziskovalk, ki smo si v okviru MRT Dragatuš izbrale za svojo temo preučevanje društvenega in družabnega življenja na področju KS Dragatuš, smo se najprej seznanile z osnovno literaturo, ki se ukvarja s tem področjem etnologije. Pregledale smo tudi okvirni sklop vprašanj, namenjen za pomoč v pogovorih z informatorji in se tako pripravljene odpravile na teren.

"Gasilstvo je ena izmed najbolj množičnih, najbolj aktivnih in najpomembnejših društev na deželi," so nam zatrjevali ljudje, ko smo jih povpraševali o društvenem življenju. Res smo v naslednjih dneh ugotovili, da gasilska društva zavzemajo najpomembnejši del v društvenem življenju prebivalcev in ravno zato smo se podrobneje posvetili preučevanju njihovega delovanja in življenja.

V pogovorih z domačini (8 glavnih informatorjev, gasilcev, in drugi krajani) smo zvedeli veliko drobnih in pomembnih podatkov o življenju gasilskih društev.

Zanimalo nas je več sklopov vprašanj, ki smo jih strnili v naslednje točke:

- ustanovitev društva,
- članstvo,
- delovanje društev,
- gasilski domovi,
- odnosi med člani,
- sodelovanje društva ob življenjskih dogodkih članov,
- pomen vodilnih članov,
- gasilske veselice,
- kaj pomeni gasilcu - biti gasilec in
- vtisi gasilcev o mnenju okolice na njihovo dejavnost.

Ob povzetku vseh informacij so se nam izoblikovala naslednja spoznanja.

Na področju našega raziskovanja delujejo tri gasilska društva: GD Dragatuš, GD Tanča gora in GD Zapudje. GD Dragatuš je bilo, po do sedaj ugotovljenih podatkih, ustanovljeno leta 1910. Ustanovilo ga je 13 domačinov. Društvo je delovalo vse do druge svetovne vojne, ko je dejavnost zamrla, ponovno pa je bilo obnovljeno leta 1946. V okviru gasilskega sektorja Dragatuš je bila leta 1963 ustanovljena gasilska desetina Zapudje, ki pa je v začetku sedemdesetih let delovala že povsem samostojno. Tudi zgodovina gasilskega društva Tanča gora sega že v predvojni čas, saj je bilo društvo ustanovljeno leta 1934. Vsa tri gasilska društva so si iz leta v leto postopoma nabavljala in izpopolnjevala tudi tehnično opremo, ki trenutno zadostuje njihovim potrebam.

Pred drugo svetovno vojno in še nekaj let po njej so bili člani gasilskih društev samo moški. V povojnih letih pa so se vključevale tudi ženske, vendar imajo te manj časa za gasilsko delo. Velik poudarek je tudi na vključevanju pionirjev. Zanimivo je, da so večkrat v gasilsko društvo včlanjene kar cele družine, od očetov do sinov in njihovih žena in tudi do otrok. Za sprejem v društvo ni potrebno kaj posebnega. Pristop temelji na prostovoljni osnovi. Navadno pa začetna zagnanost v društveni dejavnosti polagoma upade, zato je v vseh društvih precej manj aktivnih kot dejanskih članov. V GD Dragatuš so člane, ki so bili zgolj formalno vključeni v društvo, izključili. Nedejavnosti pa se poskušajo izogniti tudi tako, da so uvedli enoletno preizkusno dobo za člana. Informatorji so radi poudarjali, da je bila disciplina in resnost članov v predvojnem času, pa tudi v letih po vojni, večja od današnje.

Gasilska društva so bila tako kot drugod po Sloveniji tudi tu ustanovljena predvsem s tem namenom, da bodo gasila požare, vendar pa se je njihova dejavnost bistveno razširila, saj redkokatera akcija v vasi mine brez sodelovanja gasilcev. Pri našem raziskovalnem delu smo npr. gasilce v Zapudju našli pri delih za napeljavo telefona. Prav tako je bila gasilska pomoč potrebna pri vodovodnih delih, popravilih cest, v sušnih obdobjih ipd. Vsa tri društva pa se urijo tudi v gasilskih spretnostih in sodelujejo na tekmovanjih, v katerih so že večkrat dosegla dobre rezultate.

Vsa tri gasilska društva imajo tudi svoje domove. Najstarejši je v Zapudju, zato je tu želja po novem največja. Leseno hišico, v kateri sta živela dva starčka, so po njuni smrti leta 1962 gasilci preuredili v gasilski dom s stolpom za sušenje cevi. GD Dragatuš je imelo svoj dom na "Juršakovem vrtu" v Dragatušu, od leta 1946 pa imajo svoje prostore v združenem oziroma kulturnem domu. Tu sta orodjarna in prizidek za sušenje cevi. Na Tanči gori je bil gasilski dom zgrajen že pred drugo vojno, a so ga po njej še dvakrat dozidali in povečali.

*Gasilski dom v Zapudju
(Foto: Marjetka Balkovec, 1988)*

Odnosi med člani v društvu so dobri in gasilci si med seboj prijateljsko pomagajo. Gasilci sodelujejo pri pogrebih svojih članov, s tem da prevzamejo organizacijo pogreba. Na gasilski dom obesijo črno zastavo, kupijo venec, imajo častno stražo pred pogrebom, nosijo krsto in priskočijo na pomoč, kjerkoli je potrebno. Pogreba se udeležijo v uniformah.

Predsednik, poveljnik in tajnik oziroma blagajnik so duša društva, zato te funkcije gasilci zaupajo tistim, ki veljajo kot vestni, delavni ljudje, saj je predvsem od njihove zagnanosti odvisno, ali bo društvo aktivno, uspešno delovalo.

Gasilci imajo delovne in svečane uniforme. Te oblečejo ob pomembnejših prireditvah, občnih zborih, veselicah, tekmovanjih, paradah, pogrebi ipd. V Dragatušu so prve, modre uniforme dobili leta 1947. Nabavili so jih iz sredstev, ki jih je delno prispevala gasilska zveza in delno gasilsko društvo. Informator, ki je bil eden prvih, ki so nosili tako uniformo, nam je pripovedoval, kako veliko čast je pomenilo imeti uniformo v tistih časih. Modre uniforme so gasilci nosili do leta 1969, ko so pričeli nabavljati nove sive uniforme. Pred približno dvajsetimi leti so take uniforme priskrbeli tudi v GD Tanča gora in GD Zapudje. Polovico sredstev zanje je prispevalo gasilsko društvo, polovico pa gasilci sami.

Pomemben delež gasilske dejavnosti predstavljajo njihove veselice. Pomembne so predvsem iz dveh razlogov. Prvi je ta, da je dobiček veselic precejšen finančni vir za razvoj društva. Sredstva porabijo predvsem za nabavo nove tehnične opreme, za urejanje gasilskega doma ipd. Drugi razlog pa tiči v družabni vlogi, ki jo ima veselica za določeno okolje.

Veselica pa ne pomeni samo zabave, saj gasilci pri organizaciji take veselice porabijo veliko prostega časa in dela.

Veselice GD Dragatuš, Tanča gora in Zapudje se odvijajo na stalnem prostoru. Prostor za plesišče - "tanc poden" je bil v preteklosti lesen, približno 10 do 15 let pa imajo tudi zbetoniran prostor za plesišča. Gasilska društva si med seboj pomagajo tako, da si posojajo klopi, saj jih posamezno društvo navadno nima dovolj za celo veselico. Z lesom jim na pomoč priskoči gozdno gospodarstvo, nekaj pa ga zberejo s prostovoljnimi prispevki. Klopi pa so izdelali gasilci sami, vsako leto nekaj. Prve klopi so začeli uporabljati po letu 1975, pred tem pa so povesod klopi

postavili tako, da so v tla zabijali količke in nanje pritrdili desko. Danes take klopi le redko postavijo.

V GD Dragatuš imajo vstopnino, s katero pokrijejo stroške ansambla. Tudi v Tanči gori so nekaj let pobirali vstopnino, potem pa so jo ukinili. Sprva je na veselicah igral le eden ali dva vaška muzikanta (harmonika, klarinetist), postopoma, od konca 60. leta naprej, pa so začeli vabiti tuje ansamble, da je veselica postala bolj privlačna (ansambel Maksa Kumra, Fantje z vseh vetrov, Planšarji, Verderber ipd.).

Tudi vino je bilo v preteklosti le domače (šmarnica), potem pa so začeli kupovati drugo, bolj kvalitetno, večinoma belokranjsko vino. Še pred približno tridesetimi leti piva obiskovalci veselic skorajda niso pili, takrat so ga prodali le kaka 2 zaboja, potem pa se je prodaja piva zelo povečala. Na veselicah pečejo odojke in janjce. V Tanči gori so jih npr. pekli v krušnih pečeh po domovih, potem pa so sezidali peč za šest pečenk v gasilskem domu.

V GD Dragatuš priredijo tri veselice letno. Prva veselica, ki jo organizirajo od začetka osemdesetih let, je silvestrovanje in novoletni ples, ki ju priredijo v kulturnem domu v Dragatušu. Druga je majska veselica ob krajevnem prazniku (5. maj), tretja pa tradicionalna "ivanjska veselica", ki jo priredijo na Ivanje (24. junija).

GD Tanča gora priredi dve veselici. Prva je na binkoštno nedeljo (14. maja), ki je še pred petimi leti trajala dva dni, čeprav je bila naslednji dan, na binkoštni ponedeljek, nekoliko manjša. Drugo veselico priredijo na Anino (26. julija).

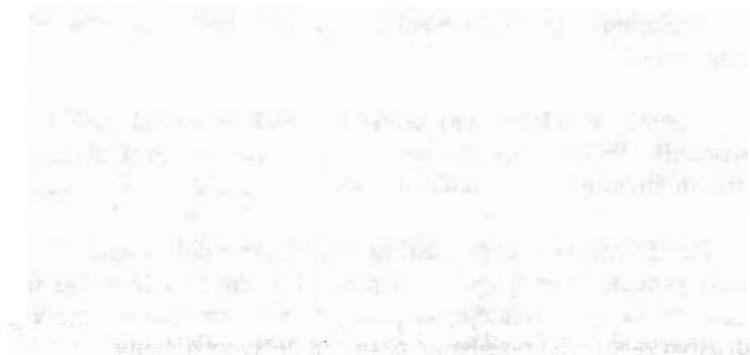
V Zapudju priredijo veselico enkrat v letu, v avgustu, ob obletnici požiga vasi.

Veselic se udeležujejo domači gasilci in gasilci drugih, predvsem sosednih društev. Seveda ne manjkajo vaščani in krajani domače in drugih bližnjih vasi pa tudi drugi obiskovalci, večinoma iz Bele krajine.

Za aktivne gasilce, še zlasti za starejše, ima delo v gasilski organizaciji velik pomen. Dovolj zgovorno povedo o tem besede enega najstarejših gasilcev na tem območju, ki pravi, da aktivno sodelovanje v gasilskem društvu zagotavlja razgibano, pestro in delavno življenje.

Ko smo gasilce spraševali, ali menijo, da je njihovo prostovoljno delo med drugimi ljudmi dovolj cenjeno, so nekateri ugotavljali, da ugled gasilstva nasplošno upada. Resnično pa ga začno ceniti ljudje takrat, ko ogenj ali druge nesreče potrkajo na njihova vrata in ko potrebujejo pomoč.

Gasilci so nam v tednu mladinskega raziskovalnega tabora poklonili tudi nekaj arhivskih dokumentov in predmetov za Slovenski gasilski muzej v Metliki.

Andreja Brancelj

NEKAJ UGOTOVITEV O LJUDSKI UMETNOSTI DRAGATUŠA IN OKOLICE

V skupini, ki je preučevala ljudsko umetnost, smo želeli na področju krajevne skupnosti Dragatuš odkriti čim več primerkov ljudske umetnosti, bodisi na zunanjščinah stavb ali v bivalnih notranjščinah. Predmeti, ki smo jih iskali, naj bi imeli torej poleg funkcionalnih tudi likovne dimenzije.

Čeprav je na začetku kazalo, da tovrstnih predmetov najbrž ne bomo našli, se nam je po bolj preudarnem sondiranju terena le našmehnila sreča. Z risbami, skicami, fotografijami in terenskimi zapiski smo evidentirali in dokumentirali nekaj zanimivih primerkov ljudske umetnosti in arhitekture, in sicer: s poslikavo obrobljena vrata zidanic pod Štefaničevim skednjem na Tanči gori 38, zunanja vhodna vrata z železno kljuko na stari Turkovi hiši na Tanči gori 40, slepice krušne peči iz stare Flekove hiše na Tanči gori 17, slepice krušne peči iz stare Štefančeve hiše v Obrhu 30, pri arhitekturi pa kar precejšnje število gospodarskih poslopij, med njimi predvsem nekaj kašč, značilnih za to območje.

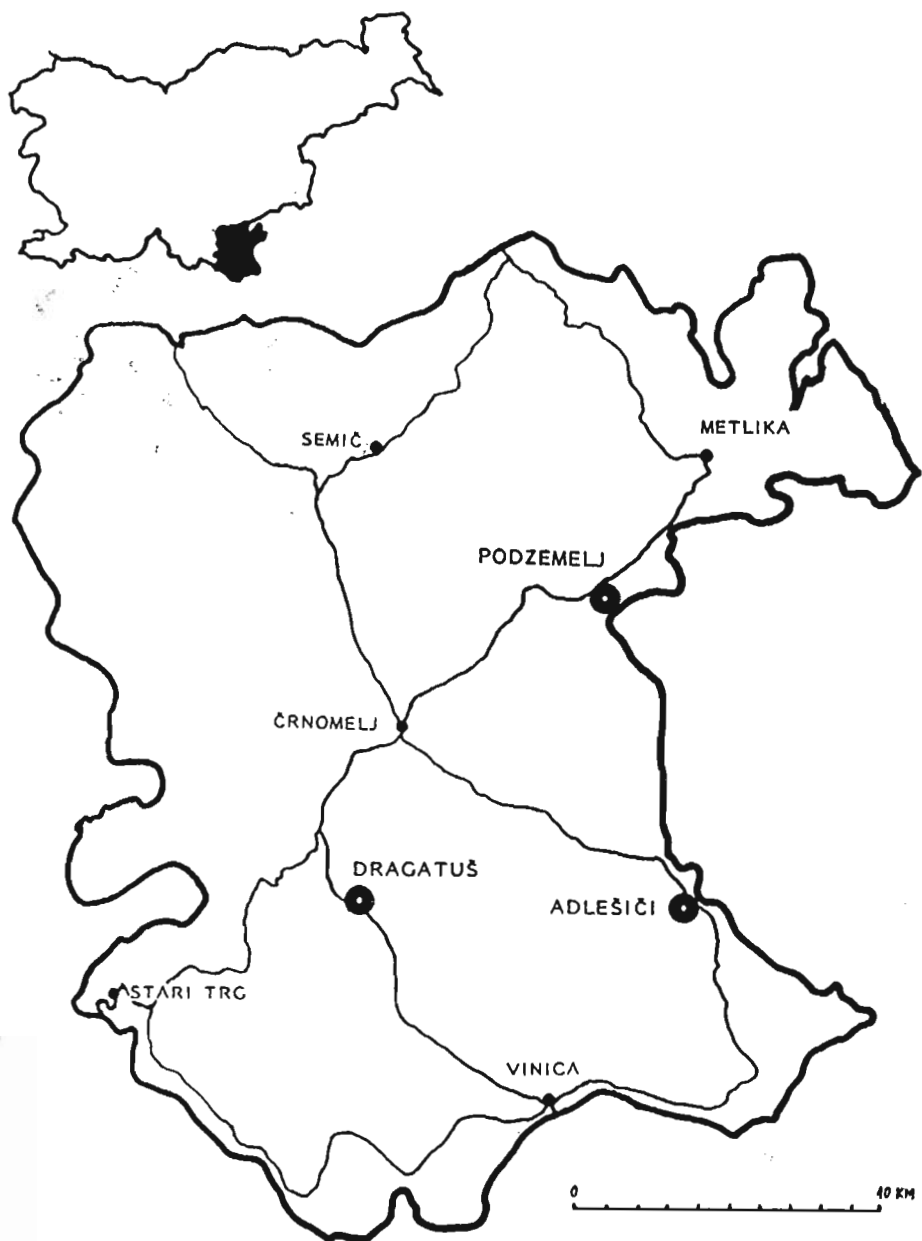
Kljub črni slutnji, da v Beli krajini poleg izrednih in znanih primerkov ljudskega likovnega oblikovanja predmetov za osebno rabo, za praznične in posebne priložnosti, ne bomo našli drugega tovrstnega gradiva, nas je teren prijetno presenetil. Odkrili smo sicer drobce, ki pa dajo slutiti, da tudi Belokranjci v tem pogledu ne zaostajajo tako močno za drugimi območji Slovenije.

*Udeleženci prvega belokranjskega etnološkega raziskovalnega tabora leta 1985 v Podzemlju
(Foto: Tomo Vugrin)*

Zemljevid Bele krajine

(Risal Andrej Dular po karti iz Krajevnega leksikona Slovenije)

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ LJUBLJANA

K E.01 A.04.01
ETNOLOŠKI mladinsk

900900047

COBISS •

